

***Право на повагу до
приватного і сімейного
життя:***

***ключові рішення ЄСПЛ
щодо України***

Право на повагу до приватного і сімейного життя: ключові рішення ЄСПЛ щодо України

Укладачі:

Фулей Т. І., к.ю.н., начальник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства Національної школи суддів України

Кучів О. М., провідний науковий співробітник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства Національної школи суддів України

Збірник вміщує усталену практику Європейського суду з прав людини щодо статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). У виданні використанні рішення ЄСПЛ щодо України, які є найбільш важливими для національної судової практики.

Збірник рекомендований для суддів, кандидатів на посаду судді, а також буде корисним для суддів-викладачів, тренерів.

ЗМІСТ

Право на повагу до приватного життя	9
Право на самоідентифікацію: зміна імені	9
Булгаков проти України (<i>Bulgakov v. Ukraine</i>), ухвала щодо прийнятності, заява № 59894/00	9
Гарнага проти України (<i>Garnaga v. Ukraine</i>), рішення у справі від 16 травня 2013 року, заява № 20390/07	12
Розголошення персональних даних.....	14
Пантелеєнко проти України (<i>Panteleyenko v. Ukraine</i>), рішення у справі від 29 червня 2006 року, заява 11901/02	14
Заїченко проти України (№ 2) (<i>Zaichenko v. Ukraine (no. 2)</i>), рішення у справі від 26 лютого 2015 року, заява № 45797/09	15
Суріков проти України (<i>Surikov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 26 січня 2017 року, заява № 42788/06	15
Фізична цілісність та медичне лікування	23
Федоров та Федорова проти України (<i>Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine</i>), рішення у справі від 7 липня 2011 року, заява № 39229/03	23
Юрій Волков проти України (<i>Yuriy Volkov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 19 грудня 2013 року, заява № 45872/06	25
Акопян проти України (<i>Akopyan v. Ukraine</i>), рішення у справі від 5 червня 2014 року, заява № 12317/06	26
Бендерський проти України (<i>Benderskiy v. Ukraine</i>), рішення у справі від 15 листопада 2007 року, заява № 22750/02	27
Професійні зв'язки	29
Котій проти України (<i>Kotiy v. Ukraine</i>), рішення у справі від 5 березня 2015 року, заява № 28718/09	29
Олександр Волков проти України (<i>Oleksandr Volkov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11	32
Куликов та інші проти України (<i>Kulykov and Others v. Ukraine</i>), рішення у справі від 19 січня 2017 року, зави № 5114/09 та 17 інших	37
Право на повагу до сімейного життя.....	38
Справи, що виникають із сімейних правовідносин	38
Хант проти України (<i>Hunt v. Ukraine</i>), рішення у справі від 7 грудня 2006 року, заява № 31111/04	38

Савіни проти України (<i>Saviny v. Ukraine</i>), рішення у справі від 18 грудня 2008 року, заява № 39948/06	40
Курочкін проти України (<i>Kurochkin v. Ukraine</i>), рішення у справі від 20 травня 2010 року, заява № 42276/08	44
Хабровські проти України (<i>Chabrowski v. Ukraine</i>), рішення у справі від 17 січня 2013 року, заява № 61680/10	48
Мамчур проти України (<i>Мamchur v. Ukraine</i>), рішення у справі від 16 липня 2015 року, заява № 10383/09	50
М. С. проти України (<i>M.S. v. Ukraine</i>), рішення у справі від 11 липня 2017 року, заява № 2091/13.....	57
М.Р. та Д.Р. проти України (<i>M.R. and D.R. v. Ukraine</i>), рішення у справі від 22 травня 2018 року, заява № 63551/13.....	58
Сімейні зв'язки ув'язнених.....	62
Алієв проти України (<i>Aliev v. Ukraine</i>), рішення у справі від 29 квітня 2003 року, заява № 41220/98.....	62
Шалімов проти України (<i>Shalimov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 4 березня 2010 року, заява № 20808/02	62
Фельдман проти України (№2) (<i>Feldman v. Ukraine (no. 2)</i>), рішення у справі від 12 січня 2012 року, заява № 42921/09	64
Тросін проти України (<i>Trosin v. Ukraine</i>), рішення у справі від 23 лютого 2012 року, заява № 39758/05	67
Вінтман проти України (<i>Vintman v. Ukraine</i>), рішення у справі від 23 жовтня 2014 року, заява № 28403/05	69
Родзевілло проти України (<i>Rodzevillo v. Ukraine</i>), рішення у справі від 14 січня 2016 року, заява № 38771/05	72
Право на повагу до житла.....	76
Кримінально-правовий аспект: обшук та огляд житла	76
Пантелеєнко проти України (<i>Panteleyenko v. Ukraine</i>), рішення у справі від 29 червня 2006 року, заява 11901/02	76
Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України (<i>Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine</i>), рішення у справі від 30 вересня 2010 року, заява № 12451/04.....	78
Ратушна проти України (<i>Ratushna v. Ukraine</i>), рішення у справі від 2 грудня 2010 року, заява № 17318/06	79
Головань проти України (<i>Golovan v. Ukraine</i>), рішення у справі від 5 липня 2012 року, заява № 41716/06	81
Коваль та інші проти України (<i>Koval and Others v. Ukraine</i>), рішення у справі від 15 листопада 2012 року, заява № 22429/05	84

Васильчук проти України (<i>Vasylchuk v. Ukraine</i>), рішення у справі від 13 червня 2013 року, заява № 24402/07	85
Геращенко проти України (<i>Gerashchenko v. Ukraine</i>), рішення у справі від 7 листопада 2013 року, заява № 20602/05	86
Белоусов проти України (<i>Belousov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 7 листопада 2013 року, заява № 4494/07	89
Белозоров проти Росії та України (<i>Belozorov v. Russia and Ukraine</i>), рішення у справі від 15 жовтня 2015 року, заява № 43611/02	90
Багієва проти України (<i>Bagiyeva v. Ukraine</i>), рішення у справі від 28 квітня 2016 року, заява № 41085/05	91
Цивільний аспект: виселення з житла	94
Кривіцька та Кривіцький проти України (<i>Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine</i>), рішення у справі від 2 грудня 2010 року, заява № 30856/03	94
Садов'як проти України (<i>Sadovyak v. Ukraine</i>), рішення у справі від 17 травня 2018 року, заява № 17365/14	97
Право на безпечне довкілля	100
Дубецька та інші проти України (<i>Dubetska and Others v. Ukraine</i>), рішення від 10 лютого 2011 року, заява № 30499/03	100
Гримковська проти України (<i>Grimkovskaya v. Ukraine</i>), рішення у справі від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03	101
Дземюк проти України (<i>Dzemyuk v. Ukraine</i>), рішення у справі від 4 вересня 2014 року, заява, № 42488/02	105
Право на повагу до кореспонденції.....	111
Перегляд листів ув'язнених	111
Сергій Волосюк проти України (<i>Sergey Volosyuk v. Ukraine</i>), рішення у справі від 12 березня 2009 року, заява № 1291/03	111
Глінов проти України (<i>Glinov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 19 листопада 2009 року, заява № 13693/05	113
Віслогузов проти України (<i>Visloguzov v. Ukraine</i>), рішення у справі від 20 травня 2010 року, заява № 32362/02	115
Довженко проти України (<i>Dovzhenko v. Ukraine</i>), рішення у справі від 12 січня 2012 року, заява № 36650/03	116
Біляєв та Дігтяр проти України (<i>Belyaev and Digtyar v. Ukraine</i>), рішення у справі від 16 лютого 2012 року, заяви №№ 16984/04 та 9947/05	117
Перегляд листів.....	119
Михайлюк та Петров проти України (<i>Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine</i>), рішення від 10 грудня 2009 року, заява № 11932/02	119
Втручання у приватне спілкування у кримінальному провадженні.....	121

Волохи проти України (<i>Volokhy v. Ukraine</i>), рішення у справі від 2 листопада 2006 року, заява № 23543/02	121
Справи «смертників»	124
Полторацький проти України (<i>Poltoratskiy v. Ukraine</i>), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 38812/97	124
Кузнецов проти України (<i>Kuznetsov v. Ukraine</i>), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 39042/97	125
Назаренко проти України (<i>Nazarenko v. Ukraine</i>), рішення від 29 квітня 2009 р., заява № 39483/98	127
Данкевич проти України (<i>Dankevich v. Ukraine</i>), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 40679/98	130
Хохлич проти України (<i>Khokhlich v. Ukraine</i>), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 41707/98	133

Передмова

У цьому інформаційному збірнику для суддів та кандидатів на посаду судді пропонуються ключові рішення ЄСПЛ щодо України за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Потреба у підготовці такого збірника стала очевидною у процесі розробки навчального курсу «Право на повагу до приватного і сімейного життя: застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», що розроблений Національною школою суддів України у співпраці з Координатором проектів ОБСЄ в Україні у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя». Варто зауважити, що курс розроблений у формі 3-х окремих тренінгів, а саме: 1,5 денного тренінгу для суддів цивільної спеціалізації, 1 денного тренінгу для суддів кримінальної спеціалізації та 1,5 денного тренінгу для суддів адміністративних суддів.

Цей навчальний курс розроблявся робочою групою, до якої увійшли судді усіх трьох спеціалізацій, що сприяло не лише створенню якісного навчального матеріалу, але й діалогу між суддями, обговоренню проблем, що виникають «на стику» юрисдикцій.

Розробка цього навчального курсу включала 2 робочі зустрічі суддів-розробників та експертів, які відбулися 1-3 листопада 2016 року та 1-3 березня 2017 року у м. Львові. У квітні 2017 року проведено пілотні тренінги (апробацію) цих навчальних курсів на базі регіональних відділень НШСУ: для суддів цивільної спеціалізації – 4-5 квітня у м. Одесі, для суддів кримінальної спеціалізації – 6 квітня у м. Одесі, для суддів адміністративних судів – 20-21 квітня 2017 р. у м. Львові. За результати апробації відбулася заключна робоча зустріч розробників 16-18 серпня 2017 р. у м. Яремча. Розробники мали нагоду здійснити навчальний візит до Європейського суду з прав людини, де були присутні на слуханні Великої палати у справі *Denisov v. Ukraine* (заява № 76639/11), яке відбулося 18 жовтня 2017 р. У квітні-травні 2018 року було проведено три тренінги для тренерів з підготовки цього курсу (по одному для кожної юрисдикції).

Тренінги із застосування статті 8 Конвенції, як і інші навчальні курси із застосування Конвенції та практики ЄСПЛ, передбачають попереднє опрацювання учасниками та учасницями рішень ЄСПЛ. Так, судді цивільної спеціалізації до початку проходження тренінгу повинні опрацювати 5 рішень ЄСПЛ, судді кримінальної спеціалізації – 7 рішень, судді адміністративних судів – 8 рішень. Саме в ході дискусій щодо вибору рішень на попереднє опрацювання стала очевидною актуальність у такому збірнику. Важливо зазначити, що переважна більшість українських справ, у яких констатовано порушення статті 8 Конвенції, є унікальними, не клоновими.

У 2003-2017 роках Європейським судом з прав людини порушення статті 8 Конвенції констатовано у 66 рішеннях проти України, що становило 5,45% від усіх рішень (1210) проти України за цей період. Пік рішень з констатацією порушень за цією статтею Конвенції був у 2012 (9 рішень) та 2017 (8 рішень) роках. В 2018 році Судом прийнято 8 рішень, з них 1 – комітетом.

Група розробників курсу

Керівником робочої групи є **Тетяна Фулей**, начальник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства НШСУ. Супровід здійснювала **Оксана Кучів**, провідний науковий співробітник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства.

Розробниками цього курсу є судді:

Вікторія Бучківська, суддя Стрийського міськрайонного суду Львівської області,

Володимир Донець, суддя Окружного адміністративного суду м. Києва

Олександр Кукоба, суддя Полтавського окружного адміністративного суду

Андрій Нижний, суддя Ленінського районного суду м. Дніпропетровська

Ростислав Москаль, суддя Львівського окружного адміністративного суду

Володимир Павлів, суддя Миколаївського районного суду Львівської області

Інна Порозова, суддя Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області

Наталя Піхало, суддя Першотравневого суду м. Чернівці

Андрій Савчак, голова Перемишлянського суду Львівської області

Тетяна Стрелець, суддя Вищого адміністративного суду України

Сергій Шинкоренко, суддя Городоцького районного суду Хмельницької області

До розроблення навчального курсу була залучена експерт Проекту **Ірина Кушнір**.

Право на повагу до приватного життя

Право на самоідентифікацію: зміна імені

Булгаков проти України (*Bulgakov v. Ukraine*), ухвала щодо прийнятності, заява № 59894/00

1. Заявник скаржиться на те, що записавши його ім'я як *Дмитро*, а не як *Дмитрій*, а ім'я по батькові *Володимирович* замість *Владімірович*, українські державні органи порушили його право на власне ім'я. На його думку, вимога „записувати його ім'я українською мовою”, передбачена чинним законодавством, означає лише можливість його транслітерації буквами українського алфавіту, так як жодна законодавча чи регламентуюча норма не вимагає від національних органів замінювати ім'я або ім'я по батькові російського походження українськими еквівалентами. Виходячи з цього заявник вважає, що порушення в даному випадку є цілком незаконним навіть з позиції національного права. Визнаючи те, що ім'я та ім'я по батькові, отримані заявником при народженні, записані на сторінці 3 паспорту громадянина, він не вважає, що цей факт може виправити спірну ситуацію. Виходячи з усього вищенаведеного, заявник вважає себе жертвою неправомірного втручання у його право на повагу до приватного та сімейного життя у світлі статті 8 Конвенції.

2. До того ж, посиляючись на статтю 14 Конвенції, заявник скаржиться на факт дискримінації з приводу його етнічного походження, а саме через його приналежність до російської національної меншини. З цього приводу він вказує на те, що транскрипція імен та прізвищ іноземного походження в українських документах відбувається для громадян російського походження зовсім іншим шляхом, ніж для решти громадян іноземного походження. Імена останніх просто транслітеруються літерами українського алфавіту, а імена перших замінюються їхніми українськими етимологічними еквівалентами.

3. Заявник вважає, що українізація його імені та імені по батькові в обох паспортах становить „поводження, що принижує гідність”, заборонене статтею 3 Конвенції.

[...]

Б. Щодо суті скарг

1. Скарга на підставі статті 8 Конвенції

Уряд заперечує будь-яке втручання у права заявника, гарантовані статтею 8, що наведена вище. Він одразу нагадує, що у внутрішньому паспорті заявника його ім'я записане у двох формах (українізованій та отриманій при народженні), і що він не має підстав скаржитися з цього приводу. Стосовно паспорту громадянина для виїзду за кордон він має вторинне значення у порівнянні з паспортом громадянина України, тому що використовується лише для закордонних поїздок. Виходячи з цього, всі можливі незручності, пов'язані з його використанням, є недостатніми задля „втручання” у сенсі § 2 статті 8 Конвенції. У будь-якому випадку всі обмеження та незручності, які відчув на собі заявник, є менш важливими ніж у подібних справах, що розглядалися Судом (а саме, *Stjerna проти Фінляндії*, рішення від 25 листопада 1994 року, серія А № 299-В, та *Guillot проти Франції*, рішення від 24 жовтня

1996 року, *Збірник рішень та ухвал 1996-V*). Нарешті якщо заявника не задовольняє його ім'я, йому ніщо не заважає звернутися до компетентних органів з проханням про зміну імені.

У разі, якщо все ж таки така ситуація може розглядатися як втручання у особисте життя заявника, Уряд впевнений, що таке втручання відповідає вимогам § 2 статті 8 Конвенції, тобто воно здійснено на підставі закону, переслідує законну мету та є „необхідним у демократичному суспільстві” задля досягнення цієї мети. З цього приводу він дає пояснення, що українізація імен осіб, які належать до двох інших національностей східнослов'янської групи (а саме, росіян та білорусів), є давньою та стабільною практикою. Насправді у цих трьох націй кожне ім'я християнського походження вважається одним і тим самим іменем, різниця між „*Дмитром*” та „*Дмитрієм*” завжди сприймалася лише як формальна. Інакше кажучи, в кожній слов'янській мові це ім'я набуло своєї власної фонетичної форми – свого роду місцевої варіації, що пояснює різницю у вимові та написанні. Ця традиція не оминула також імена відомих діячів. Наприклад, цар Петро Великий (*Пётр* російською мовою) передається *Петро* українською мовою; Катерина II (*Екатерина*) передається, як *Катерина*; *Михаил Горбачёв* та *Владимир Ульянов* передаються, як *Михайло* та *Володимир*, якщо про них йдеться в українському тексті. Так само в Росії застосовується ідентична практика, і українець на ім'я *Дмитро* завжди зветься *Дмитриєм*. Нарешті, Уряд наполягає на тому, що заявник не навів жодного прикладу існуючих у зв'язку з подібною ситуацією незручностей. Як висновок, подібне втручання в жодному разі не є диспропорційним переслідуваній меті.

Заявник заперечує аргументи Уряду. Він наполягає на тому, що не вимагає зміни ні свого імені, ні імені по батькові. Єдина річ, яку він вимагає, це загальне застосування імені у формі, яку йому було надано при народженні, а саме – російській. З цього приводу він нагадує, що його ім'я та ім'я по батькові „*Дмитрій Владімірович*”, транскрибовані як „*Дмитро Володимирович*” набувають цілком іншого звучання. Це може створювати проблеми саме в Криму, де переважає більшість населення є російськомовною та досі відчуються антиукраїнські настрої. Заявник наполягає на тому, що нав'язавши застосування українізованої форми імені як головної, українські державні органи порушили права заявника, гарантовані статтею 12 Закону України „Про національні меншини в Україні”.

Заявник наводить приклад практичних незручностей, які в нього виникли через затвердження українізованої форми імені як основної. А саме, у всіх офіційних документах, які йому видавалися українськими державними органами, застосовується лише версія „*Дмитро Володимирович*” і майже ніколи „*Дмитрій Владімірович*”. Крім того, навіть коли він перебуває в Росії, російські державні органи відмовляються брати до уваги російську форму його імені через той факт, що єдиною версією імені, яка застосовується в паспорті громадянина для виїзду за кордон, є „*Дмитро*”.

До того ж заявник пояснює, що він ніколи не просив використовувати в українських документах написання його імені та імені по батькові буквами російського алфавіту, а саме „*Дмитрий Владимирович*”. Він завжди погоджувався з тим, що українською мовою його повинні записувати як „*Дмитрій Владімірович*”. Інакше кажучи, він цілком згоден щодо того,

що буква кирилиці *и* (*И*) повинна змінюватися на *і*, щоб найбільш наближено передавати вимову.

Суд вважає, що в світлі всіх викладених сторонами аргументів ця скарга ставить серйозні питання щодо фактів та права, які не можуть бути з'ясовані на цій стадії розгляду заяви та вимагають розгляду по суті. З цього виходить, що ця скарга не визнається явно необгрунтованою в сенсі положень § 3 статі 35 Конвенції. Не було встановлено жодного іншого мотиву неприйнятності.

2. Скарга на підставі положень статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції

Заявник вважає себе потерпілим від дискримінації, забороненої статтею 14 Конвенції, при здійсненні його прав, гарантованих статтею 8. Стаття 14 викладена наступним чином:

„Здійснення прав і свобод, викладених у (...) Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою (...) мови, (...), національного (...) походження, належності до національних меншин, (...) або інших обставин.”

Уряд заперечує факт дискримінації у цій справі. Практика, на яку скаржиться заявник, застосовується до всіх без виключення громадян України. Натомість заявник наполягає на тому, що лише імена та імена по батькові російського походження українізуються, що є очевидним підтвердженням дискримінації у сенсі статті 14 Конвенції.

Суд вважає, що у світлі всіх викладених сторонами аргументів ця скарга також ставить серйозні питання щодо фактів та права, які не можуть бути з'ясовані на цій стадії розгляду заяви та вимагають розгляду по суті. З цього виходить, що зазначена скарга не визнається явно необгрунтованою в сенсі положень § 3 статі 35 Конвенції. Не було встановлено жодного іншого мотиву неприйнятності.

3. Скарга на підставі положень статті 3 Конвенції

Заявник вважає, що спосіб, у який його ім'я та ім'я по батькові транскрибовані у паспорті громадянина та у паспорті громадянина для виїзду за кордон є „поводженням, що принижує його гідність”, яке заборонене статтею 3 Конвенції, що викладена наступним чином:

„Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.”

Суд нагадує, що оскаржуване поводження повинно досягти мінімального рівня жорстокості, щоб були підстави говорити про порушення статті 3 Конвенції (див., наприклад, *Labita проти Італії* (рішення Великої Палати), № 26772/95, § 120, ЄСПЛ 2000-IV). Мінімальний встановлений рівень є відносним поняттям та залежить від конкретних сукупних обставин справи, а саме від тривалості порушення, а також від його наслідків для заявника (див. серед інших *Smith та Grady проти Великої Британії*, №№ 33985/96 та 33986/96, § 120, ЄСПЛ 1999-VI). Беручи до уваги всі обставини справи, Суд вважає, що у даній справі не було перевищено мінімального допустимого рівня, досягнення якого дає підстави говорити про порушення статті 3 Конвенції.

У рішенні від 11 вересня 2007 року ЄСПЛ не визнав порушення статті 8 Конвенції та статті 8 у поєднанні із статтею 14 Конвенції.

Гарнага проти України (*Garnaga v. Ukraine*), рішення у справі від 16 травня 2013 року, заява № 20390/07

36. Жодна зі сторін не ставила під сумнів застосовність у цій справі статті 8 Конвенції, отже, Суд не вбачає підстав для цього. Суд нагадує, що в багатьох подібних справах стосовно вибору або зміни імені та прізвища він доходив висновку, що це питання охоплюється статтею 8 Конвенції, оскільки ім'я та прізвище стосуються приватного та сімейного життя особи (див. серед багатьох інших джерел рішення у справі «Бургхартц проти Швейцарії» (*Burghartz v. Switzerland*) від 22 лютого 1994 року, п. 24, Series A № 280-B; «Ст'ерна проти Фінляндії» (*Stjerna v. Finland*) від 25 листопада 1994 року, п. 37, Series A no. 299-B та «Гійо проти Франції» (*Guillot v. France*) від 24 жовтня 1996 року, пп. 21 та 22, *Звіт про рішення та ухвали 1996-V*). Справа «Булгаков проти України» (*Bulgakov v. Ukraine*, заява. № 59894/00, п. 42, рішення від 11 вересня 2007 року) також стосувалась по батькові заявника як частини його імені. Отже, предмет цієї заяви охоплюється статтею 8 Конвенції.

37. Суд також нагадує, що хоча зобов'язання щодо зміни імені особи може вважатися втручанням у приватне життя такої особи, відмову в наданні особі дозволу взяти нове ім'я не можна автоматично вважати таким втручанням. Суд ще раз нагадує, що хоча мета статті 8 Конвенції головним чином стосується захисту особи від свавільного втручання державних органів, вона не лише зобов'язує державу утриматися від такого втручання, але й покладає на неї позитивні зобов'язання, властиві дієвій повазі до приватного та сімейного життя. Якщо межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за статтею 8 не можна визначити з достатньою точністю, то застосовні принципи, тим не менш, є подібними. В обох контекстах слід дотримуватись справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства вцілому (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'ерна проти Фінляндії» (*Stjerna v. Finland*), п. 38 та рішення від 6 вересня 2007 року у справі «Юханссон проти Фінляндії» (*Johansson v. Finland*), заява № 10163/02, п. 29).

38. Визнаючи, що в особі можуть існувати справжні причини, щоб бажати змінити своє ім'я, Суд визнає, що законодавчі обмеження такої можливості можуть бути виправдані інтересами суспільства, наприклад, для забезпечення точного обліку населення або схоронності засобів ідентифікації особи та зв'язку носіїв певного імені з сім'єю (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'ерна проти Фінляндії» (*Stjerna v. Finland*), п. 39).

39. Суд також нагадує, що Договірні держави мають широкі межі свободи розсуду у сфері регулювання зміни імен особами, а його завдання полягає не у тому, щоб замінити собою компетентні державні органи при визначенні найбільш відповідної політики у зазначеній сфері, а у перевірці згідно з Конвенцією рішень, ухвалених зазначеними органами при здійсненні своїх дискреційних повноважень (див. вищезазначене рішення у справі «Ст'ерна проти Фінляндії» (*Stjerna v. Finland*), п. 39). Саме державному органу належить навести відповідні та достатні підстави на підтримку своєї відмови у наданні дозволу на зміну імені особи для того, щоб це обмеження вважалось «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення від 21 жовтня 2008 року у справі «Гюзель Ердагюз проти Туреччини» (*Güzel Erdagöz v. Turkey*), заява № 37483/02, п. 50-55).

40. По батькові як частина особистого імені традиційно походить від імені батька відповідної особи. Однак законодавство України визнає, що коли особа досягає достатньо

дорослого віку для того, щоб приймати самостійні рішення щодо зміни імені, вона може зберегти або змінити ім'я, надане їй при народженні. Вартий особливої уваги той факт, що особа може зберегти по батькові, навіть якщо її батько більше не носить імені, від якого походить по батькові. У цьому випадку розірвання традиційного зв'язку між по батькові особи та іменем її батька визнається можливим. Новий Цивільний кодекс України, чинний з 1 січня 2004 року, передбачає можливість зміни особою по батькові, якщо її батько змінив ім'я. Державні органи розтлумачили це положення як чітку вказівку на те, що зміна імені батьком особи є єдиною можливою підставою для зміни по батькові відповідної особи. Заявниця стверджувала, що це спірне положення не забороняє зміну по батькові за інших ситуацій та що Інші нормативні акти (див. пункти 20 та 21 вище) не містять подібних обмежень. На думку заявниці така відмова у будь-якому випадку була необґрунтованим та зайвим обмеженням її права на ім'я як частину її особистої та сімейної індивідуальності.

41. Таким чином, Суд зазначає, що сторони оспоруєть те, чи ґрунтується обмеження права заявниці на законі чи на неправильному тлумаченні закону. На час подій чинними були різні положення (див. пункти 17, 20, 21 та 24 вище), що свідчить про те, що питання зміни по батькові не було визначено з достатньою чіткістю. Проте, навіть якщо існує суперечність стосовно правильного тлумачення закону, безперечним є те, що право особи на збереження свого імені, як і право на його зміну, визнається законодавством України. Слід зауважити, що українська система зміни імен видається доволі гнучкою та особа може змінити своє ім'я, дотримуючись спеціальної процедури, яка передбачає тільки мінімальні обмеження, які застосовуються у дуже конкретних випадках, здебільшого пов'язаних з кримінальним судочинством (див. пункт 22 вище). У той самий час, як видається, будь-яких ширших міркувань для накладення обмежень на зміну імені особи - таких як точний облік населення або зв'язок носіїв певного імені з сім'єю - державними органами не висувається. За такої ситуації майже повної свободи зміни імені або прізвища особи обмеження, накладені на зміну по батькові, не видаються належним чином та достатньою мірою мотивованими національним законодавством. Крім того, державними органами не було надано жодного обґрунтування позбавлення заявниці її права приймати рішення з цього важливого аспекту її приватного та сімейного життя, і таке обґрунтування не було встановлено жодним іншим способом. Оскільки державні органи не забезпечили балансу відповідних інтересів, про які йдеться (див. пункт 38 вище), вони не виконали своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявниці на повагу до її приватного життя. Відповідно Суд вважає, що у цій справі було порушення статті 8 Конвенції.

Розголошення персональних даних

Пантелеєнко проти України (*Panteleyenko v. Ukraine*), рішення у справі від 29 червня 2006 року, заява 11901/02

56. Суд відзначає, що як зберігання державними органами інформації про особисте життя людини, так і її використання є втручанням в право на повагу до приватного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції (див. рішення у справі «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*) [ВП], заява № 28341/95, п. 46, ECHR 2000-V).

57. У цій справі національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Цю інформацію було згодом повідомлено суддею сторонам та іншим особам, присутнім у залі суду під час відкритого судового засідання.

58. Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що належить до «приватного життя» заявника, і що захід, який розглядається, призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Таким чином, заходи, вжиті судом, є втручанням у права заявника, гарантовані йому статтею 8 Конвенції (рішення від 25 лютого 1997 р. у справі «Z. проти Фінляндії» (*Z v. Finland*), *Reports of Judgments and Decisions* 1997-I, п. 71).

б. Чи здійснено втручання «згідно із законом»

59. Головне питання полягає у тому, чи було втручання виправдано у відповідності з пунктом 2 статті 8, зокрема чи було воно здійснене «згідно із законом» і чи було «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення однієї з цілей, перелічених у цьому пункті.

60. Суд нагадує, що фраза «згідно із законом» вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя в національному законодавстві (див. рішення у справі «Смірнова проти Росії» (*Smirnova v. Russia*), заяви № 46133/99 і 48183/99, п. 99, ECHR 2003-IX (витяги)).

61. Варто зазначити, що апеляційний суд, переглянувши справу, дійшов висновку, що поведження судді суду першої інстанції з особистою інформацією про заявника не відповідало спеціальному режиму збирання, зберігання, використання та поширення інформації про стан психічного здоров'я особи, передбаченому відповідно до статті 32 Конституції України та статей 23 і 31 Закону України від 2 жовтня 1992 року «Про інформацію»; Уряд не заперечував правильність цього висновку (п. 25 вище). Крім того, Суд зауважує, що відповідні деталі не могли вплинути на результат судового процесу (тобто встановлення того, чи оскаржуване висловлювання було зроблено, і оцінку того, чи було воно образливим; див. зазначене рішення у справі «Z. проти Фінляндії», пункти 102 і 109); запит Новозаводського районного суду про надання інформації був зайвим, оскільки вона не була потрібна «для провадження дізнання, попереднього слідства або судового розгляду», а отже, запит був незаконним у значенні статті 6 Закону України від 22 лютого 2000 року «Про психіатричну допомогу».

62. Суд вважає, що з причин, викладених вище, було порушення статті 8 Конвенції. Він не вважає за потрібне перевіряти цей захід з точки зору дотримання інших умов пункту 2 цієї статті.

Заїченко проти України (№ 2) (*Zaichenko v. Ukraine (no. 2)*), рішення у справі від 26 лютого 2015 року, заява № 45797/09

117. Практикою Суду встановлено, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування пункту 1 статті 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*) [ВП], заява № 28341/95, п. 43, ECHR 2000-V).

118. Суд також нагадує, що формулювання «згідно із законом» вимагає, щоб оскаржуваний захід не тільки мав підґрунтя у національному законодавстві, але й також був сумісний з принципом верховенства права, який прямо зазначається у преамбулі Конвенції і є невід'ємною частиною мети і завдання статті 8 Конвенції. Таким чином, закон має бути доступним і передбачуваним, тобто сформульованим достатньо чітко, щоб забезпечити особі можливість – за необхідності шляхом надання відповідної поради – регулювати свою поведінку. Щоб національне законодавство відповідало цим вимогам, воно повинно надавати адекватний юридичний захист від свавілля та, відповідно, із достатньою чіткістю зазначати межі повноважень, наданих компетентним органам влади, та спосіб їхнього здійснення (див. рішення у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [ВП], заяви № 30562/04 і №30566/04, п.95, ECHR 2008, з подальшими посиланнями).

119. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що на час подій відповідне положення (тоді – стаття 23) спеціального закону, тобто Закону України «Про інформацію», залишалося незмінним з моменту набрання ним чинності у 1992 році. Суд не забуває про критику Конституційним Судом України цього положення з огляду на недостатнє законодавче регулювання питань збирання, зберігання, використання та розповсюдження інформації про осіб, зокрема про стан їхнього психічного здоров'я, а також відсутності будь-якого механізму захисту прав осіб від незаконного втручання психіатричних установ у їхнє приватне життя (див. пункт 68).

120. Враховуючи, що міліція збирала відомості про заявника у контексті його судово-психіатричної експертизи, Суд також вважає за доречне зробити тут посилання на власну критику застосованих законодавчих положень стосовно, зокрема, відсутності необхідних гарантій від свавілля (див. пункт 101).

121. Для Суду вищенаведених міркувань достатньо, щоб дійти висновку, що оскаржуване втручання у право заявника на приватне життя було незаконним.

122. Отже, Суд доходить висновку, що у зв'язку з цим було порушення статті 8 Конвенції. Суд також відхиляє заперечення Уряду стосовно невичерпання національних засобів правового захисту, яке було попередньо долучено до суті справи (див. пункт 113).

Суріков проти України (*Surikov v. Ukraine*), рішення у справі від 26 січня 2017 року, заява № 42788/06

(а) Загальні принципи

70. Суд неодноразово доходив висновку, що систематичне зберігання та використання в інший спосіб державними органами влади інформації про приватне життя особи тягне за собою важливі наслідки для інтересів, захищених статтею 8 Конвенції, а отже становить втручання у відповідні права (див., зокрема, рішення у справах «Ротару проти Румунії» [ВП] (*Rotaru v. Romania*) [GC], заява № 28341/95, пункт 46, ЄСПЛ 2000 V; та «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], заяви № 30562/04 та № 30566/04, пункт 67, ЄСПЛ 2008). Тим більше це стосується випадків, коли інформація стосується далекого минулого особи (див. згадане рішення у справі «Ротару проти Румунії» [ВП] (*Rotaru v. Romania*) [GC], пункт 43 або рішення у справі «М.М. проти Сполученого Королівства» (*M.M. v. the United Kingdom*), заява № 24029/07, пункт 187, від 13 листопада 2012 року), або коли обробка впливає на дуже особисті та конфіденційні категорії інформації, зокрема інформація щодо стану фізичного або психічного здоров'я особи, яку можна ідентифікувати (див., зокрема, рішення у справах «З. проти Фінляндії» (*Z. v. Finland*), від 25 лютого 1997 року, пункт 95, *Reports of Judgments and Decisions*, 1997 I; «І. проти Фінляндії» (*I. v. Finland*), заява № 20511/03, пункт 40, від 17 липня 2008 року; «П. та С. проти Польщі» (*P. and S. v. Poland*), заява № 57375/08, пункт 128, від 30 листопада 2012 року; «Л.Х. проти Латвії» (*L.H. v. Latvia*), заява № 52019/07, пункт 56, від 29 квітня 2014 року; та «У.У. проти Росії» (*U.U. v. Russia*), заява № 40378/06, пункт 38, від 23 лютого 2016 року).

71. Суд також нагадує, що втручання порушує статтю 8 за винятком випадків, коли воно здійснюється «згідно із законом», переслідує одну або декілька законних цілей, викладених у пункті 2 і, крім того, є «необхідними в демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей (див., серед інших джерел, згадане рішення у справі «П. та С. проти Польщі» (*P. and S. v. Poland*), пункт 94, та рішення у справі «М.Н. та інші проти Сан-Марино» (*M.N. and Others v. San Marino*), заява № 28005/12, пункт 71, від 07 липня 2015 року). Суд нагадує свою усталену практику, що формулювання «згідно із законом» вимагає, щоб оскаржуваний захід мав підґрунтя у національному законодавстві та був сумісним із принципом верховенства права, тобто доступним, передбачуваним та супроводжувався необхідними процесуальними гарантіями, спроможними забезпечити належний юридичний захист від свавільного застосування відповідних правових положень (див., серед інших джерел, згадані рішення у справах «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 95, та «М.Н. та інші проти Сан-Марино» (*M.N. and Others v. San Marino*), пункт 72).

72. Функція роз'яснення та тлумачення положень національного законодавства належить насамперед національним судовим органам. Щоб захистити особу від свавілля, недостатньо забезпечити формальну можливість оскарження у змагальному процесі застосування правового положення у її справі. З метою дотримання вимоги законності національні суди мають ретельно проаналізувати дії органів влади, які впливають на права, гарантовані Конвенцією, (див. згадане рішення у справі «У.У. проти Росії» (*U.U. v. Russia*), пункт 50).

73. Окрім законності, втручання має також переслідувати правомірну ціль та бути «необхідним у демократичному суспільстві». При вирішенні питання щодо необхідності оскаржуваних заходів «у демократичному суспільстві» Суд розгляне у світлі справи в

цілому, чи були доводи, наведені на їх обґрунтування, належними та достатніми, та чи були заходи пропорційними переслідуванню законним цілям (див., наприклад, рішення у справі «Пек проти Сполученого Королівства» (*Peck v. the United Kingdom*), заява № 44647/98, пункт 76, ЄСПЛ 2003 I). З приводу останнього твердження Суд уже зазначав, що з огляду на основоположне значення захисту даних для ефективного здійснення права особи на приватне життя, свобода розсуду, що надається Державам-Учасникам при створенні відповідної законодавчої та адміністративної баз у цій сфері, є досить обмеженою (див., зокрема, згадані рішення у справах «Пек проти Сполученого Королівства» (*Peck v. the United Kingdom*), пункти 77, 78; та «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункти 102, 103). У зв'язку з цим питання «необхідності втручання» може перетинатися з питанням щодо якості необхідних процесуальних гарантій, наданих національним законодавством держави-відповідача (див. згадані рішення у справах «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 99, та «Авілкіна та інші проти Росії» (*Avilkina and Others v. Russia*), пункт 37).

74. На сьогоднішній день на міжнародному рівні та, зокрема, між державами-членами Ради Європи досягнуто певної узгодженості щодо основоположних принципів захисту даних і відповідних основних процесуальних гарантій, які необхідно включити до національних законодавств з метою обґрунтування необхідності будь-якого можливого втручання. Ці принципи були сформульовані у низці міжнародних договорів та інших нормативних актів, у тому числі у Конвенції Ради Європи про захист даних № 108 та інших документах (див. пункти 53 – 60). Раніше, надаючи оцінку засобам обробки та захисту даних у справах за скаргами за статтею 8 Конвенції, Суд посилався на відповідні міжнародні документи, зокрема на Конвенцію про захист даних. Зокрема, посилаючись на Конвенцію, Суд зазначав, що національне законодавство Держав-Учасниць має, зокрема, забезпечувати, щоб персональні дані, які є предметом спору, були належними та не були надмірними у контексті цілей їхнього збирання та зберігання, та щоб вони зберігались у такій формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для цілей їхнього зберігання, та щоб дані, які зберігаються, були ефективно захищені від неналежного використання або зловживання (див., серед інших джерел, рішення у справі «Гардель проти Франції» (*Gardel v. France*), заява № 16428/05, пункт 62, ЄСПЛ 2009). Відповідно до принципів захисту даних, визнаних на міжнародному рівні, Суд також зазначав, що відповідне законодавство обов'язково мало забезпечувати зрозумілі та детальні правила, що визначають обсяг та застосування відповідних заходів, а також мінімальні гарантії щодо, *inter alia*, тривалості, зберігання, використання, доступу третіх осіб, процедур збереження цілісності та конфіденційності даних і процедур їх знищення, забезпечуючи таким чином достатні гарантії проти ризику зловживання та свавілля на кожному етапі їх обробки (див., зокрема, згадані рішення у справах «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 99 з наведеними у ньому посиланнями та «М. М. проти Сполученого Королівства» (*M.M. v. the United Kingdom*), пункт 195). Існують різні важливі етапи, на яких можуть виникати питання за статтею 8 Конвенції, у тому числі під час збирання, зберігання, використання та передачі даних. На кожному етапі мають існувати відповідні та належні гарантії, які відображають принципи, встановлені чинними нормативними актами щодо захисту даних, з метою виправдання втручання за статтею 8

(див. згадане рішення у справі «М. М. проти Сполученого Королівства» (*M. M. v. the United Kingdom*), там само).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

(i) *Застосовність статті 8*

75. Суд зазначає, що інформація, про яку йдеться у цій справі, стосується відомостей про те, що у 1981 році заявника було визнано таким, що страждає на розлад, пов'язаний із психічним здоров'ям. Суд доходить висновку, що така інформація за своєю суттю є конфіденційними персональними даними незалежно від того, чи містила вона конкретний медичний діагноз. Отже, збирання, зберігання, поширення та інші види обробки такої інформації підпадають під дію статті 8.

(ii) *Чи було втручання*

76. Далі Суд зазначає, що на час подій, які стали підставою для подання цієї заяви, підприємство «Таврида», як вбачається з матеріалів справи, була державним підприємством. Крім того, Суд зазначає, що відповідно до чинного законодавства це підприємство було зобов'язане вести військовий облік робітників, і що дані щодо підстав звільнення заявника від військової служби зберігались ним саме в рамках виконання цього обов'язку. У світлі зазначеного, Суд вважає, що скаргу заявника необхідно розглядати як втручання органу влади у здійснення заявником права на своє приватне життя (див., зокрема, рішення у справі «Копленд проти Сполученого Королівства» (*Copland v. the United Kingdom*), заява № 62617/00, пункт 39, ЄСПЛ 2007 I; згадане рішення у справі «Авілкіна та інші проти Росії» (*Avilkina and Others v. Russia*), пункт 31 та, *mutatis mutandis*, рішення у справі «Вукота-Боїч проти Швейцарії» (*Vukota-Bojić v. Switzerland*), заява № 61838/10, пункт 47, від 18 жовтня 2016 року).

77. Отже, Суд має встановити, чи було це втручання обґрунтованим відповідно до пункту 2 статті 8.

(iii) *Чи здійснювалось втручання згідно із законом*

78. Щодо законності оскаржуваного втручання, як вбачається з доводів Уряду, то збирання та зберігання даних, які є предметом спору, здійснювалось на підставі статті 34 Закону України «Про військову службу» та положень Інструкції № 165 (див. пункти 43 – 50). Використання цих даних при вирішенні питання про призначення заявника на вищу посаду, в свою чергу, здійснювалось на підставі статті 2 та статті 153 КЗпП (див. пункт 42).

79. Суд зазначає, що у відповідних рішеннях національні суди не послалися на жодне з наведених положень. Проте у світлі наявних матеріалів і, зокрема зауважень Уряду, Суд готовий визнати, що збирання, зберігання та використання даних щодо стану психічного здоров'я заявника в інший спосіб мали певне підґрунтя у національному законодавстві.

80. Оскільки можуть виникати питання щодо якості, а зокрема передбачуваності чинного законодавства, Суд зауважує, що у різних суддів, які розглядали позовні вимоги позивача, вочевидь існувала серйозна неузгодженість щодо сфери дії та тлумачення відповідних законодавчих положень, внаслідок чого його справа неодноразово направлялась на новий розгляд (див. пункти 21, 22, 24 – 26 та 28, 29). Вбачається, що така неузгодженість могла

бути пов'язана зі структурною проблемою у національному законодавстві. Зокрема, у своїй аргументації в рішенні у справі Устименка від 1997 року Конституційний Суд України загалом охарактеризувавши національну нормативно-правову базу, що регулює захист даних щодо стану психічного здоров'я, констатував наявність у ній «нечітко визначених, колізійних положень і прогалин», та що вона не повною мірою відповідає міжнародним зобов'язанням України (див. пункт 41).

81. При цьому Суд не зобов'язаний здійснювати абстрактну оцінку якості відповідного законодавства щодо захисту даних, а повинен, наскільки це можливо, обмежитись розглядом конкретних наслідків його застосування у справі, що розглядається (див. рішення у справі «Цеентнер проти Австрії» (*Zehentner v. Austria*), заява № 20082/02, пункт 60, від 16 липня 2009 року). У зв'язку з цим Суд вважає, що питання якості застосованого у справі заявника законодавства тісно пов'язане із ширшим питанням, чи було оскаржуване втручання необхідним у демократичному суспільстві (див. згадане рішення у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 99, та «Авілкіна та інші проти Росії» (*Avilkina and Others v. Russia*), пункт 37). Отже, Суд розгляне це питання у світлі останньої думки.

(iv) Чи переслідувало втручання законну ціль

82. Суд зазначає, що Уряд не надав коментарів щодо цілей оскаржуваного втручання. На підставі наявних в нього матеріалів Суд доходить висновку, що оскаржувані заходи могли вживатися з різними законними цілями, особливо для захисту національної та громадської безпеки, здоров'я та прав інших осіб, зокрема колег заявника.

(v) Чи було втручання необхідним

83. Суд зазначає, що на час подій, які стали підставою для подання цієї заяви, Україна не була учасницею Конвенції про захист даних або будь-якого іншого відповідного міжнародного документа. Проте при цьому її національне законодавство передбачало низку гарантій, аналогічних закріпленим у цих нормативно-правових актах. Відповідні положення містяться, зокрема, у Законі України «Про інформацію» 1992 року (див. пункт 38) та у різних законодавчих актах щодо лікарської таємниці (див. пункти 39, 40). Проте вбачається, що ці гарантії в основному не діяли у справі заявника як під час обробки його персональних даних його роботодавцем, так і під час розгляду його відповідних позовних вимог національними судами.

(a) Щодо повноваження збирати та зберігати персональні дані заявника

84. Насамперед, щодо скарг заявника, що влітку 1997 року його роботодавець без належного обґрунтування зібрав і зберігав у його особовій картці дані, які були надмірними для ведення обов'язкового військового обліку його працівників, Суд перш за все зазначає, що оскаржуване збирання даних було здійснене до набрання Конвенцією чинності для України (11 вересня 1997 року). Отже, воно як таке знаходиться поза межами часової юрисдикції Суду. При цьому, оскільки скарга заявника за своєю суттю стосується не тільки первинної дії, але у більш широкому контексті того факту, що відповідна інформація була внесена та зберігалася у його особовій картці, Суд вважає себе компетентним розглянути питання щодо

зберігання даних (див. згадане рішення у справі «Ротару проти Румунії» [ВП] (*Rotaru v. Romania*) [GC], пункт 46).

85. У зв'язку з цим Суд зазначає, що інформація, внесена до особової картки заявника у 1997 році, містила лише формулювання підпункту «б» статті 5 Розкладу хвороб та фізичних вад 1973 року. Посилання на цю статтю раніше вже було внесене до особової картки заявника, оскільки це положення вказувало на підстави звільнення заявника від військової служби у мирний час. Посилання на підстави звільнення від військової служби є стандартним та обов'язковим записом під час ведення роботодавцем військового обліку відповідно до Інструкції № 165. Як було повідомлено Суду, вказаний Розклад був оприлюдненим документом. Відтак, текст зазначеного Розкладу був доступним у будь-який момент, і факт його отримання роботодавцем заявника від військкомату влітку 1997 року мав другорядне значення. Звідси випливає, що всупереч твердженням заявника його роботодавець володів інформацією щодо підстав його звільнення від військової служби внаслідок існування загальної відповідної законодавчої бази, а не особистих дій роботодавця.

86. Суд також зазначає, що зазначена законодавча база по суті призвела до квазіавтоматичного надання будь-якому роботодавцю державного або приватного сектору права отримувати та зберігати конфіденційну інформацію про стан здоров'я будь-якого працівника, звільненого від військової служби за станом здоров'я. Суд зазначає, що його завдання полягає не в тому, щоб підмінити собою компетентні органи влади під час встановлення процедури ведення військового обліку. Проте Суд нагадує, що основні принципи захисту даних вимагають, щоб зберігання даних було співмірним із ціллю збирання, та передбачають обмежені строки зберігання (див. згадане рішення у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 107). Враховуючи зазначене, Суд вважає, що делегування кожному роботодавцю функції держави, пов'язаної із зберіганням конфіденційної інформації про здоров'я їхніх працівників, може бути виправданим за статтею 8 лише за умови, що таке зберігання супроводжується особливо вагомими процесуальними гарантіями забезпечення, зокрема, суворої конфіденційності таких даних, їх використання виключно з тією ціллю, з якою здійснювалось їх збирання, та їх постійного оновлення (див., *mutatis mutandis*, згадані рішення у справах «І. проти Фінляндії» (*I. v. Finland*), пункт 37, та, *mutatis mutandis*, «Гардель проти Франції» (*Gardel v. France*), пункти 69, 70).

87. Вбачається, що Інструкцією № 165 були передбачені певні відповідні гарантії, зокрема вимога щодо зберігання картотеки особових карток військовозобов'язаних за порядком, установленим для зберігання (секретних) документів та регулярної звірки даних облікових карток із обліковими даними військкоматів (див. пункти 48 та 50). При цьому, незважаючи на зазначені вимоги, роботодавець заявника зберігав інформацію від 1981 року та використав її під час вирішення питання щодо задоволення заяв заявника про призначення на вищу посаду у 1997 та 2000 роках, вважаючи допустимим у цьому контексті поширення зазначеної інформації серед третіх осіб.

88. Судові органи встановили, що така практика не суперечила положенням статті 32 Конституції та низці інших нормативно-правових актів, на які посилався заявник під час цивільного провадження у своїй справі. Не надаючи прямої відповіді на доводи заявника

щодо конфіденційності оскаржуваних даних, вони фактично дійшли висновку, що дії роботодавця були правомірними, оскільки оскаржувана інформація була отримана правомірно, та не вбачалось злого умислу в її обговоренні та використанні під час вирішення питання щодо призначення заявника на вищу посаду.

89. Звідси випливає, що застосовне законодавство згідно з його тлумаченням і застосуванням національними судами у цій справі, дозволяло зберігання даних щодо стану здоров'я заявника протягом дуже тривалого періоду та уможливило їх поширення та використання для цілей, не пов'язаних із первинною ціллю їх збирання. Суд вважає, що такі широкі повноваження становили непропорційне втручання у право заявника на повагу до приватного життя. Його не можна вважати необхідним у демократичному суспільстві (див. згадані рішення у справі «Авілкіна та інші проти Росії» (*Avilkina and Others v. Russia*), пункти 51 – 54 та «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» [ВП] (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [GC], пункт 125).

(β) Щодо розкриття даних заявника третім особам та їх використання під час вирішення питання щодо його призначення на вищу посаду

90. Щодо інших скарг заявника, пов'язаних із захистом даних, зокрема, стосовно несправедливого розкриття третім особам його особистих даних та їх використання під час вирішення питання щодо його призначення на вищу посаду, Суд зазначає, що ці скарги тісно пов'язані зі скаргою щодо зберігання цих даних за відсутності необхідних гарантій.

91. Суд визнає, що роботодавці можуть мати законний інтерес до інформації щодо стану психічного та фізичного здоров'я своїх працівників, зокрема у контексті покладання на нього певних професійних обов'язків, пов'язаних із особливими навичками, відповідальністю або повноваженнями. Проте він знову підкреслює, що збирання та обробка відповідної інформації мають бути законними та забезпечувати справедливий баланс між інтересами роботодавця та захистом недоторканості приватного життя кандидата на зайняття відповідної посади.

92. У зв'язку з цим Суд бере до уваги доводи заявника, що на момент використання (у 1997 та 2000 роках) даних щодо стану його здоров'я, створених у 1981 році, вони були досить застарілими. Крім того, оскільки вони не містили точного визначення встановленого на той час діагнозу заявника, вони були недостатніми для вирішення питання щодо можливості його призначення на запитувану посаду. Також слід зазначити, що у 2002 році заявник був направлений його роботодавцем на проходження медичного обстеження з метою встановлення його придатності до роботи на посаді, яку він бажав обійняти. Після отримання позитивного висновку його було зараховано до резерву та згодом задоволено його заяву про призначення на вищу посаду (див. пункти 17, 18). Суду не було надано жодних доводів щодо неможливості застосування такого способу визначення придатності заявника за станом здоров'я раніше.

93. Суд також визнає, що у національних судах заявник прямо висував доводи, яким було надано оцінку у пункті 92, із посиланням на численні нормативно-правові акти. При цьому остаточні рішення, ухвалені національними судами, не містили жодних відповідей на ці доводи, а натомість посилались на виключне право розсуду адміністрації щодо кадрових

рішень та нездатність заявника довести наявність злого умислу у діях його роботодавця. Національні суди також зазначили, що він не визначив конкретну роль окремих посадових осіб у розкритті даних про стан його психічного здоров'я. З текстів цих рішень не вбачається, що національні суди проаналізували, чи було дотримано справедливий баланс між інтересами роботодавця та захистом недоторканості приватного життя, при використанні спірних даних роботодавцем заявника під час вирішення, у межах свого права на розсуд, питання про призначення заявника на вищу посаду та відхилення його заяв про призначення на вищу посаду на підставі таких даних. Так само це стосується скарги заявника щодо розкриття цих даних колегам заявника у контексті процедури прийняття рішення та повідомлення їх суду під час відкритого судового засідання (див., для порівняння, рішення у справі «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*), заява № 11901/02, пункти 57 – 61, від 29 червня 2006 року). Отже, суть скарг заявника залишилась поза межами судового розгляду. Таким чином, судові органи не надали належних і достатніх підстав в обґрунтування необхідності оскаржуваного втручання.

94. У світлі міркувань, викладених у пунктах 92 та 93, Суд доходить висновку, що використання оскаржуваних даних з метою вирішення питання щодо призначення заявника на вищу посаду та їх необмежене розкриття різним третім особам у цьому контексті не були необхідні у демократичному суспільстві.

(vi) Загальний висновок

95. З огляду на висновки Суду, викладені у пунктах 89 та 94, Суд доходить висновку, що було порушення статті 8 у зв'язку зі зберіганням і поширенням даних щодо стану психічного здоров'я заявника, а також у зв'язку з їх використанням при вирішення питання щодо задоволення заяв заявника про призначення на вищу посаду.

Фізична цілісність та медичне лікування

Федоров та Федорова проти України (*Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine*), рішення у справі від 7 липня 2011 року, заява № 39229/03

80. Первый заявитель утверждал, что и его освидетельствование 15 июня 2001 года, и вывод, что он страдает хроническим бредовым расстройством, были незаконными. Он утверждал, в частности, что результаты последующего внутреннего гражданского разбирательства по его делу не должны приниматься во внимание, так как судебные органы не обеспечили справедливое судебное разбирательство и не представили оснований для применения статьи 11 Закона «О психиатрической помощи» в его конкретном случае, а также не рассмотрели его утверждения, что его освидетельствование и постановка диагноза были незаконными. Выводы суда, что освидетельствование было проведено должным образом, были полностью необоснованными. Он также утверждал, что письмо г-жи Л. не могло считаться достаточным основанием для его принудительного освидетельствования. Наконец, он утверждал, что краткий неофициальный разговор нельзя квалифицировать как официальное психиатрическое освидетельствование и основание для диагностики у него серьезного психического расстройства.

[...]

82. Суд уже признавал ранее в различных контекстах, что понятие частной жизни включает в себя физическую и психологическую целостность человека (см., например, *A v. Croatia*, no. 55164/08, § 60, ECHR 2010-...), и что психическое здоровье является важной частью частной жизни (см., например, *Dolenec v. Croatia*, no. 25282/06, § 165, 26 November 2009). В соответствии с этими принципами, Суд считает, что в данном случае освидетельствование первого заявителя психиатром государственной больницы и постановка диагноза «хроническое бредовое расстройство» являлось вмешательством в его частную жизнь. Факт такого вмешательства не оспаривается сторонами.

83. Кроме того, Суд повторяет, что вмешательство противоречит статье 8 за исключением случаев, когда оно «предусмотрено законом», преследует одну или более оправданных целей, указанных в пункте 2, и, кроме того, является «необходимым в демократическом обществе» для достижения этих целей (см., среди недавних дел, *Guțu v. Moldova*, no. 20289/02, § 65, 7 June 2007). Выражение «предусмотрено законом», подразумевает, в частности, требование разумной ясности в отношении масштабов и способов применения дискреционных полномочий, возложенных на государственные органы (см. *Domenichini v. Italy*, 15 November 1996, § 33, Reports 1996-V).

84. В своих аргументах Правительство сослалось на статью 11 Закона Украины «О психиатрической помощи» (см. § 43 выше) в качестве юридического основания для вмешательства, и упомянуло письма г-жи Л. и других жителей деревни в качестве непосредственных оснований для освидетельствования первого заявителя с целью принятия решения о необходимости оказания ему психиатрической помощи.

85. Суд отмечает, что в данном законе приведены исчерпывающие основания для освидетельствования лица психиатром (см. § 43 выше). Как следует из анализа

соответствующего текста, эти основания таковы: (а) согласие или запрос лица (или его представителя), (б) решение суда, или (в) неотложная необходимость (в случае, если человек представляет непосредственную опасность для себя или для окружающих).

86. Суд отмечает, что анализ того, какие из вышеупомянутых оснований применимы в случае первого заявителя, отсутствует в решении апелляционного суда Полтавской области, который постановил, что освидетельствование было законным (см. § 15 выше).

87. Суд ссылается в этой связи на замечание Правительства, что освидетельствование было проведено на основании жалобы г-жи Л. главному психиатру Полтавской больницы на ненормальное и оскорбительное поведение первого заявителя. Ни в соответствующем решении суда, ни в других материалах дела, ни в замечаниях Правительства нет никаких сведений о запросе или согласии первого заявителя на освидетельствование или о решении суда по этому поводу. Что касается еще одного основания для проведения освидетельствования, предусмотренного статьей 11 Закона «О психиатрической помощи», то есть «неотложной необходимости», оно также явно отсутствует в материалах дела. Более того, Суд отмечает, что в письме г-жи Л. описывалась продолжительная модель поведения (в течение девяти лет), включающая ругань, конфликты, фотографирование, прослушивание, и так далее. Хотя она также упоминала случаи физического насилия, единственный конкретный инцидент имел место за год до ее письма (в июне 2000 года). Ни национальные судебные органы, ни Правительство в своих замечаниях, не утверждали, что жалобы г-жи Л. могут быть истолкованы как признаки «неотложной необходимости», которые освобождают психиатра от обязанности получить согласие первого заявителя или предварительное судебное разрешение на его освидетельствование. Поскольку на основании имеющихся документов не представляется возможным установить точные правовые основания для психиатрического освидетельствования первого заявителя, Суд считает, что освидетельствование не было проведено в соответствии с законом.

88. Суд также отмечает, что национальные судебные органы никак не отреагировали на аргументы первого заявителя, что форма проведения освидетельствования (неофициальная беседа во дворе об его отношениях с соседями, которая продолжалась от пяти (по словам заявителя) до 25 (по словам М.Ф.) минут), не соответствовала применимым медицинским рекомендациям. Суд считает, что анализ утверждаемых процессуальных недостатков психиатрического освидетельствования заявителя имеет решающее значение в данном деле. Правительство также не предоставило никаких правдоподобных объяснений относительно соответствия процессуального аспекта психиатрического освидетельствования заявителя действующему законодательству. Таким образом, Суд считает, что постановка диагноза первому заявителю не соответствовала закону.

89. Эти соображения являются достаточными для вывода о том, что имело место нарушение статьи 8 Конвенции в отношении проведения психиатрического освидетельствования первого заявителя против его воли 15 июня 2001 года и диагностирования у него хронического бредового расстройства.

Юрій Волков проти України (*Yuriy Volkov v. Ukraine*), рішення у справі від 19 грудня 2013 року, заява № 45872/06

72. Посилаючись на статтю 3 Конвенції, заявник скаржився на відібрання у нього зразка крові для аналізу слідчим, а не лікарем.

73. Суд вважає за потрібне розглянути цю скаргу за статтею 8 Конвенції, відповідною частиною якої передбачено таке: ...

[...]

84. Суд нагадує, що фізична недоторканність особи охоплюється поняттям «приватного життя», яке захищається статтею 8 Конвенції (див. рішення від 26 березня 1985 року у справі «X і Y проти Нідерландів» (*X and Y v. the Netherlands*), п. 22, Series A № 91). Крім того, тіло особи стосується найбільш особистісного аспекту приватного життя і обов'язкове медичне втручання, навіть якщо воно є мінімальним, становить втручання у це право (див. рішення у справах «Y.F. проти Туреччини» (*Y.F. v. Turkey*), заява № 24209/94, п. 33, ECHR 2003-IX з подальшими посиланнями, та «Соломахін проти України» (*Solomakhin v. Ukraine*), заява № 24429/03, п. 33, від 15 березня 2012 року).

85. Таке втручання призводить до порушення статті 8 Конвенції, якщо не доведено, що воно здійснювалось «згідно із законом», переслідувало одну або більше законних цілей, визначених пунктом 2, та їхнє досягнення було «необхідним у демократичному суспільстві».

86. Згідно з практикою Суду вислів «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 Конвенції вимагає серед інших речей, що захід, про який йдеться, повинен мати підґрунтя в національному законодавстві (див., наприклад, рішення від 3 листопада 2011 року у справі «Олександра Дмитрієва проти Росії» (*Aleksandra Dmitriyeva v. Russia*), заява № 9390/05, п. 104).

87. Звертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що скарга заявника стосується не відбирання зразка крові для аналізу як такого (як це було у справі «Шмідт проти Німеччини» (*Schmidt v. Germany*), ухвала щодо прийнятності від 5 січня 2006 року, заява № 32352/02), а радше того факту, що медичне втручання здійснювалося слідчим, який не мав необхідних медичного досвіду та навичок.

88. Суд зауважує, що застосовне законодавство України з цього питання є чітким: постанова про відбирання зразків може бути винесена слідчим, але відібрання зразків повинно здійснюватись тільки лікарем з належною кваліфікацією (див. пункти 44 та 45).

89. Отже, Суд вважає, що у цій справі не було дотримано вимог національного законодавства. Для Суду цього достатньо, щоб дійти висновку, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя не було законним у розумінні статті 8 Конвенції.

90. Відтак було порушення зазначеного положення.

Акопян проти України (*Akopyan v. Ukraine*), рішення у справі від 5 червня 2014 року, заява № 12317/06

(i) Щодо стверджуваного жорстокого поводження

102. Медичне втручання, якому піддають особу проти її волі, включаючи втручання з метою надання психіатричної допомоги, може вважатися поводженням, забороненим статтею 3 Конвенції (див., наприклад, рішення у справах «Горобет проти Молдови» (*Gorobet v. Moldova*), заява № 30951/10, пп. 47-53, від 11 жовтня 2011 року, та «V. C. проти Словаччини» (*V. C. v. Slovakia*), заява № 18968/07, пп. 100-120, ЄСПЛ 2011 (витяги) з подальшими посиланнями у тексті).

103. Для цілей статті 3 Конвенції жорстоке поводження має досягнути певного мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого (див. рішення у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [ВП], заява № 26772/95, пп. 119-20, ЄСПЛ 2000-IV), Суд при оцінці доказів загалом керується критерієм доведеності «поза розумним сумнівом». Проте така доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (див. рішення від 15 листопада 2012 року у справі «Єрохіна проти України» (*Yerokhina v. Ukraine*), заява № 12167/04, п. 52).

104. У цій справі заявниця була піддана лікуванню нейролептичними засобами у психіатричній лікарні. Її неодноразові клопотання про виписку та надалі втеча з лікарні свідчать про те, що її лікували примусово.

105. Проте заявниця не конкретизувала ступінь жорстокості медичного втручання, спосіб, у який воно здійснювалося, його конкретні наслідки та потенційні побічні ефекти, умови її лікування або інші обставини, суттєві для оцінювання ступеня її страждань. Відповідно у Суду немає достатнього підґрунтя, щоб дійти висновку, що заявниця зазнала впливу, достатньо серйозного, аби досягти мінімального рівня жорстокості, який вимагається статтею 3 Конвенції.

106. Отже, Суд доходить висновку, що не було порушення статті 3 Конвенції.

(ii) Щодо стверджуваного втручання у приватне та сімейне життя

(a) Наявність втручання

107. Згідно із практикою Суду медичне втручання, здійснене проти волі заявника, становить втручання у його право на приватне життя, зокрема у право на фізичну недоторканість (див. рішення у вищезазначеній справі «Гласс проти Сполученого Королівства» (*Glass v. the United Kingdom*), п. 70, та «X. проти Фінляндії» (*X v. Finland*), заява № 34806/04, п. 212, ЄСПЛ 2012 (витяги)). На відміну від вищенаведених висновків за статтею 3 Конвенції, Суд вважає, що фактів стосовно примусової госпіталізації та лікування заявниці у період, що розглядається, достатньо для висновку, що ці заходи становили втручання у її фізичну недоторканність, а відтак - у її приватне життя.

108. Суд також зазначає, що спільне перебування батьків з дитиною становить основоположний елемент сімейного життя, навіть коли стосунки між батьками розірвані (див. рішення 26 травня 1994 року у справі «Кіган проти Ірландії» (*Keegan v. Ireland*), п. 50, *Series A* № 290). Тримання заявниці у лікарні у період, який розглядається, значною мірою ускладнило її спілкування з неповнолітніми доньками та не давало їй змогу отримати доступ до них. Відповідно було також втручання у сімейне життя заявниці.

(β) *Законність втручання*

109. Словосполучення «згідно із законом» пункту 2 статті 8 Конвенції по суті робить посилання на національне законодавство та передбачає обов'язок дотримуватися його матеріально-правових та процесуальних норм (див. рішення від 30 вересня 2010 року у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» (*Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine*), заява № 12451/04, п. 44).

110. У цій справі національні суди дійшли висновку, що внаслідок порушень національних нормативно-правових актів заявниці було поставлено неправильний діагноз і її впродовж тривалого часу неправильно лікували у психіатричній лікарні, незважаючи на те, що її можна було виписати невдовзі після госпіталізації. Суд доходить висновку, що оскільки втручання, про яке йдеться, суперечило національному законодавству, воно не відповідає вимозі законності, передбаченій статтею 8 Конвенції.

111. Відповідно було порушення статті 8 Конвенції.

Бендерський проти України (*Benderskiy v. Ukraine*), рішення у справі від 15 листопада 2007 року, заява № 22750/02

59. Суд наводить свою усталену практику, відповідно до якої фізична цілісність особи безперечно впливає з поняття «особистого життя» в сенсі пункту 1 статті 8 (ст. рішення «Х. та У. проти Нідерландів» (*X. ta Y. c. et Pays-Bas*) від 26 березня 1985, та «Костелло-Робертс проти Об'єднаного Королівства» (*Costello-Roberts c. Royaume-Uni*), від 25 березня 1993 року). Отже, будь-яке завдання шкоди лікарями, навіть найменше, фізичній цілісності особи тягне за собою втручання у право на повагу до приватного життя (*cf., par exemple, Y. F. c. Turguie*, по 24209/94, п. 33, CEDH 2003-IX; по 8278/78, dec. 13.12.79, D.R. 18, p. 154; по 10435/83, dec. 10.12.84, D.R. 40, p. 251; по 22398/93, dec. 5.4.95, D.R. 81, p. 61).

60. Вірним є те, що недбалість приватної лікарні, такої як Центр, не тягне пряму відповідальність держави відповідно до Конвенції (на відміну від рішення «Гласс проти Об'єднаного Королівства» (*Glass c. Royaume-Uni*), по 61827/00, п. 71). Суд, отже, повинен дослідити, чи Україна дотрималась своїх позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції.

61. Таким чином, відповідно до права на життя, передбаченого статтею 2, та в специфічному контексті медичної недбалості Суд дійшов висновку про те, що подібного зобов'язання можна дотриматись, якщо юридична система дозволяє зацікавленим особам звертатися до судових органів з цивільними позовами окремо або разом із поданням кримінальних позовів з метою встановлення відповідальності лікарів, як тих, які працюють в публічному секторі, так і тих, які працюють в приватних структурах, якщо у випадку

необхідності особи можуть зазнати відповідного покарання цивільного характеру такого, як відшкодування шкоди та публікація рішення у справі (cf., *mutatis mutandis*, рішення «Кальвеллі та Чігліо проти Італії» (*Calvelli et Ciglio c. Italie*), по 32967/96, пп. 48-51; "Во проти Франції" (*Vo c. France*), по 53924/00, п. 89-90; «Биржиковські проти Польщі» (*Burzykowski c. Pologne*), по 11562/05, п. 105, від 27 червня 2006).

62. Спираючись на припущення, що ці принципи також застосовні і тоді, коли йдеться про серйозне вторгнення, за подібних обставин, у фізичну цілісність особи, яке перебуває в межах застосування статті 8, Суд зазначає, що українське законодавство надавало заявнику засіб цивільного та кримінального захисту, щоб діяти в подібній ситуації. Він мав доступ до судового розгляду, який дозволяв вирішувати питання про відповідальність медичного персоналу Центру, який його оперував, та, в крайньому випадку, отримати відшкодування завданої тілесної шкоди. Ні експертний висновок, ні суди не встановили відповідальність Центру стосовно того факту, що стороннє тіло було введено та залишено в організмі заявника. Вірним є те, що (див. пункту 47 вище) суд констатував недосконалість такого судового розгляду, що призвело до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Ця недосконалість не є проте достатньою, щоб дійти висновку про те, що органи української влади не дотримались своїх позитивних зобов'язань відповідно до статті 8 Конвенції та що виникає окреме питання з цього приводу.

63. Таким чином, не мало місця порушення цього положення.

Професійні зв'язки

Котій проти України (*Kotiy v. Ukraine*), рішення у справі від 5 березня 2015 року, заява № 28718/09

2. Оцінка Суду

(a) Чи було втручання

62. Сторони погодилися, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного та сімейного життя. Суд не вбачає жодних підстав для того, щоб вважати інакше. Суд зазначає, що постанови слідчого про відібрання від заявника підписки про невиїзд і подальше вилучення його закордонних паспортів перешкодило виїзду заявника до Німеччини, де він проживав протягом кількох років і де продовжувала проживати його родина. Отже, заходи становили втручання у сімейне життя заявника.

63. Суд також зазначає, що починаючи з 2003 року і до свого прибуття в Україну у листопаді 2008 року заявник обіймав різні керівні посади у Німеччині і був інтегрованим у німецьке суспільство. Отже, встановлене обмеження перешкоджало йому продовжувати свою звичайну професійну діяльність та підтримувати зв'язки зі звичайним колом своїх знайомих, що мало негативні наслідки для приватного життя заявника (див. рішення від 16 грудня 1992 року у справі «Німіц проти Німеччини» (*Niemietz v. Germany*), п. 29, Series A № 251-B). Отже, заходи також вплинули на приватне життя заявника у розумінні положень Конвенції.

(b) Чи було втручання виправданим

Далі Суд має розглянути питання, чи відповідає втручання вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції.

(i) Чи здійснювалося втручання «згідно із законом»

65. Вислів «згідно із законом» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві. По-друге, цей вислів також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб такий закон був доступний для зацікавленої особи (яка, крім того, повинна мати можливість передбачити наслідки дії такого закону щодо себе) та відповідати принципів верховенства права (див. серед інших джерел рішення у справі «Копп проти Швейцарії» (*Kopp v. Switzerland*), від 25 березня 1998 року, п. 55, Reports 1998-II).

(α) Відповідність національному законодавству

66. Суд звертає увагу на те, що постанови слідчого про відібрання підписки про невиїзд та вилучення закордонних паспортів заявника виносилися на підставі відповідних положень КПК. Суд зазначає, що згідно з національним законодавством органи внутрішніх справ мають право вилучати закордонні паспорти (див. пункт 32). Суд погоджується, що втручання ґрунтувалося на національному законодавстві.

(β) Якість права

67. Для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам Конвенції, воно має гарантувати засіб правового захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією. Відповідно, законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її реалізації (див. рішення у справі «Гіллан та Квінтон проти Сполученого Королівства» (*Gillan and Quinton v. the United Kingdom*, заява № 4158/05, п. 77, ЕСЧР 2010 (витяги), з подальшими посиланнями).

68. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним. Те, які саме гарантії вимагатимуться, принаймні певною мірою залежатиме від характеру та масштабів зазначеного втручання (див. рішення у справі «Р.Г. та J.H. проти Сполученого Королівства» (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*), заява № 44787/98, п. 46, ЕСЧР 2001-IX). У різних контекстах статті 8 Конвенції Суд наголошував на тому, що питання про застосування превентивних заходів, які впливають на права людини, має вирішуватись в межах певного змагального процесу перед незалежним органом, що може своєчасно розглянути підстави для прийняття рішення та відповідні докази (див. рішення у справах «Аль-Нашиф проти Болгарії» (*Al-Nashif v. Bulgaria*), заява № 50963/99, п. 123, від 20 червня 2002 року; «Х. проти Фінляндії» (*X v. Finland*), заява № 34806/04, пп. 220-222, ЕСЧР 2012 (витяги), та «Олександр Волков проти України» (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*), заява № 21722/11, п. 184, ЕСЧР 2013).

69. У зв'язку з цим Суд зазначає, що зазначене втручання мало місце у зв'язку з відібранням від заявника підписки про невіїзд та вилученням його закордонних паспортів. Цих заходів було вжито слідчим під час кримінального провадження щодо заявника. Відповідно до положень статті 234 КПК дії слідчого можуть бути оскаржені прокурору або до суду. Суд не вважає, що скарга прокурору може забезпечити адекватні гарантії належного розгляду питання (див. рішення у справі «Меріт проти України» (*Merit v. Ukraine*), заява № 66561/01, пп. 62-63, від 30 березня 2004 року). Щодо судового засобу правового захисту, зазначеного у статті 234 КПК, дії слідчого можуть бути оскаржені до суду лише на етапі попереднього розгляду кримінальної справи або розгляду її по суті. Такий судовий розгляд був недоступним під час розслідування, а тому не міг забезпечити вчасне вирішення порушеного питання. Більше того, не видається, що під час розслідування, яке тривало понад три роки та сім місяців, заявникові було забезпечено інший судовий засіб правового захисту, за допомогою якого він міг би звернутися до суду за розглядом питання щодо законності та пропорційності оскаржуваного заходу або його скасування.

70. Тому Суд доходить висновку, що національне законодавство не забезпечило при застосуванні вищезазначених заходів достатніх гарантій від свавілля і воно не відповідає вимогам щодо якості законодавства у розумінні Конвенції. За цих обставин не можна стверджувати, що зазначене втручання здійснювалося «згідно із законом», як цього вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

(ii) Пропорційність втручання

71. На додаток до вищенаведених висновків Суд вважає за належне розглянути питання, чи відповідало втручання іншим вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції. Суд погоджується, що втручання переслідувало ціль запобігання злочину у розумінні статті 8 Конвенції. Суд тепер оцінить, чи були оскаржувані заходи необхідними за обставин справи заявника.

72. Уряд стверджував, що застосування запобіжного заходу було виправдано тяжкістю пред'явлених заявнику обвинувачень і що підписка про невиїзд була менш обтяжливим заходом порівняно з іншими запобіжними заходами, передбаченими у кримінальному провадженні. Проте Суд зазначає, що обраний запобіжний захід зобов'язував заявника проживати за конкретною адресою в Україні і не передбачав можливості продовження проживання у Німеччині, де заявник здійснював свою професійну діяльність і куди він переїхав разом зі своєю родиною кількома роками раніше. Навіть нерегулярні поїздки за кордон були неможливими, оскільки закордонні паспорти заявника було вилучено. Відповідно, за конкретних обставин справи підписка про невиїзд не була мінімально обтяжливим заходом, як про це стверджував Уряд, а насправді становила собою значне втручання у приватне та сімейне життя заявника. Той факт, що на час затримання заявник, як стверджувалося, тимчасово не працював, не пом'якшує втручання. Що стосується твердження Уряду про те, що родина заявника могла переїхати до України, щоб усунути накладене національними органами влади обмеження для сімейного життя, то Суд вважає, що, зважаючи на інші доступні запобіжні заходи та інтереси родини, переїзд родини заявника включно з дітьми не був би збалансованим рішенням. Разом з тим, національні органи влади не здійснили оцінку інших запобіжних заходів, передбачених у національному законодавстві і не пов'язаних з триманням під вартою (таких як, наприклад, застава), які були б менш негативними для приватного та сімейного життя заявника.

73. Той факт, що заявник не звертався до слідчого з проханням про надання дозволу залиши своє місце реєстрації та проживання або про повернення його паспортів, не видається істотним, оскільки таке звернення не можна вважати ефективним засобом правового захисту або методом розгляду скарги заявника по суті. Більше того, заявнику не можна дорікати за те, що він не порушив відповідне питання на національному рівні, враховуючи, що він, наприклад, оскаржував постанови про порушення щодо нього кримінальної справи і ці дії у разі успіху могли у кінцевому підсумку вирішити питання щодо оскаржуваних заходів.

74. Насамкінець, оцінюючи необхідність застосування запобіжних заходів у контексті їхньої тривалості, Суд бере до уваги твердження заявника про те, що з моменту надання ним підписки про невиїзд (24 листопада 2008 року) до моменту звернення із заявою до Суду (23 травня 2009 року) слідчий не викликав його для участі у жодній слідчій дії. Уряд не спростував це твердження.

75. З огляду на вищезазначені міркування Суд вважає, що, застосувавши до заявника запобіжні заходи, про які йдеться, національні органи влади не дотрималися справедливого балансу між правом заявника на повагу до його приватного та сімейного життя, з одного боку, і суспільним інтересом у забезпеченні ефективного розслідування кримінальної справи, з іншого.

(с) Висновок

76. Суд доходить висновку, що було порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що втручання у приватне та сімейне життя заявника не здійснювалося «згідно із законом» і не було «необхідним у демократичному суспільстві».

IV. Стверджуване порушення статті 2 Протоколу № 4

77. Заявник також скаржився, що обмеження його права залишити територію України становило порушення статті 2 Протоколу № 4, якою передбачено:

- «1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території.
2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.
3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.
4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві.»

78. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана зі скаргою, що вже розглядалася за статтею 8 Конвенції, а отже має аналогічним чином бути визнана прийнятною.

79. Враховуючи на свої висновки за статтею 8 Конвенції Суд зазначає, що немає необхідності розглядати питання, чи було у цій справі порушення статті 2 Протоколу № 4.

Олександр Волков проти України (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*), рішення у справі від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11

163. Заявник стверджував, що внаслідок його звільнення з посади судді Верховного Суду України мало місце втручання у його приватне життя. Зазначене втручання було незаконним, оскільки підстави для настання відповідальності за «порушення присяги» були викладені дуже нечітко; національне законодавство не передбачало будь-яких строків давності для дисциплінарного провадження та, отже, не передбачало адекватних гарантій проти зловживань та свавілля; крім того, воно не передбачало відповідну шкалу стягнень у рамках дисциплінарної відповідальності, яка б забезпечувала їх пропорційне застосування. За цих причин воно було несумісне з вимогами щодо «якості закону». Заявник також стверджував, що зазначене втручання не було необхідним за обставин справи.

164. Уряд визнав, що звільнення заявника з посади становило втручання у його право на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції. Проте, воно було виправдане за другим пунктом статті 8 Конвенції. Зокрема, звільнення здійснювалося на основі національного законодавства, яке було достатньою мірою передбачуваним та доступним. На додаток, це втручання було необхідним за обставин цієї справи.

2. Оцінка Суду

(а) Чи було втручання

165. Сторони погодилися з тим, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного життя. Суд не вбачає причин вважати інакше. Суд зазначає, що приватне життя «включає право особи на формування та розвиток стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного або ділового характеру» (див. рішення від 7 серпня 1996 року у справі «*C. проти Бельгії*» (*C. v. Belgium*), п. 25, Reports 1996-III). Стаття 8 Конвенції «захищає право на особистий розвиток та право встановлювати та розвивати стосунки з іншими людьми та оточуючим світом» (див. рішення у справі «*Прітті проти Сполученого Королівства*» (*Pretty v. the United Kingdom*), заява № 2346/02, п. 61, ECHR 2002-III). Поняття «приватне життя» в принципі не виключає відносини професійного або ділового характеру. Врешті-решт, саме у рамках трудової діяльності більшість людей мають значну можливість розвивати стосунки з оточуючим світом (див. рішення 16 грудня 1992 року у справі «*Німець проти Німеччини*» (*Niemietz v. Germany*), п. 29, Series A № 251-B). Отже, обмеження, накладені на доступ до професії, були визнані такими, що впливають на «приватне життя» (див. рішення у справах: «*Сідабрас та Дзяутас проти Литви*» (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*), заяви №№ 55480/00 та 59330/00, п. 47, ECHR 2004-VIII та «*Бігаєва проти Греції*» (*Bigaeva v. Greece*), заява № 26713/05, пп. 22-25, від 28 травня 2009 року). Схожим чином, звільнення з посади було визнане втручанням у право на повагу до приватного життя (див. рішення від 19 жовтня 2010 року у справі «*Озпінар проти Туреччини*» (*Özpinar v. Turkey*), заява № 2099 року/04, пп. 43-48.). Насамкінець, стаття 8 Конвенції охоплює питання захисту честі та репутації як частину захисту права на повагу до приватного життя (див. рішення у справах «*Пфайфер проти Австрії*» (*Pfeifer v. Austria*), заява № 12556/03, п. 35, від 15 листопада 2007 року та «*А. проти Норвегії*» (*A. v. Norway*), заява № 28070/06, пп. 63 та 64, від 9 квітня 2009 року).

166. Звільнення заявника з посади судді вплинуло на широке коло його стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного характеру. Схожим чином, воно мало наслідки і для «кола його близьких», оскільки втрата роботи мала відчутні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї. Крім того, причина звільнення заявника, а саме порушення присяги судді, говорить про те, що під впливом опинилась і його професійна репутація.

167. Отже, звільнення заявника з посади становило втручання в його право на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції.

(b) Чи було втручання виправданим

168. Далі Суд має розглянути, чи відповідало втручання умовам пункту 2 статті 8 Конвенції.

(i) Загальні принципи законності втручання

169. Вислів «згідно із законом» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципіві верховенства права (див., серед інших джерел, рішення від 25 березня 1998 року у справі

«*Konn protivu Svejtsarii*» (*Kopp v. Switzerland*), п. 55, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II).

170. Отже, ця фраза передбачає, *inter alia*, що формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну вказівку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на їхні конвенційні права (див. рішення від 24 квітня 2008 року у справі «*C.G. та інші проти Болгарії*» (*C.G. and Others v. Bulgaria*), заява № 1365/07, п. 39.). Крім того, законодавство повинно забезпечувати певний рівень юридичного захисту проти свавільного втручання з боку державних органів. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним. Те, які саме гарантії вимагатимуться, певною мірою залежатиме від характеру та масштабів зазначеного втручання (див. рішення у справі «*P.G. та J.H. проти Сполученого Королівства*» (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*), заява № 44787/98, п. 46, ECHR 2001-IX).

(ii) Відповідність національному законодавству

171. Суд констатував, що голосування рішення про звільнення заявника з посади у парламенті було незаконним відповідно до національного законодавства. Цього висновку самого по собі було б достатньо для Суду, щоб встановити, що втручання в приватне життя заявника не було здійснене згідно із законом у розумінні статті 8 Конвенції.

172. Тим не менш, Суд вважає за належне більш ретельно розглянути скаргу та встановити, чи було дотримано вимог «якості закону».

(iii) Дотримання вимог «якості закону»

173. У своїх доводах з цього питання сторони оспорювали питання передбачуваності чинного законодавства. У цьому відношенні Суд зауважує, що до 15 травня 2010 року матеріальне право не містило будь-якого опису «порушення присяги». Основа для тлумачення меж зазначеного порушення була взята з тексту присяги судді, передбаченого статтею 10 Закону України «Про статус суддів» 1992 року¹, який викладено так: «Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді, здійснювати правосуддя, підкоряючись тільки закону, бути об'єктивним і справедливим».

174. Суд зазначає, що текст «присяги судді» надавав широкі можливості тлумачення такого правопорушення, як «порушення присяги». Нове законодавство тепер приділяє конкретну увагу зовнішнім ознакам зазначеного порушення. Хоча нове законодавство було незастосовним до справи заявника, важливо зазначити, що конкретизація поняття «порушення присяги» у зазначеній статті все ще залишає дисциплінарному органу широку свободу розсуду з цього питання (див. також відповідний витяг з висновку Венеціанської комісії).

175. Проте, Суд визнає, що у певних сферах може бути важко формулювати закони з високою чіткістю, а певний рівень гнучкості навіть може бути бажаним, щоб дати національним судам змогу застосовувати право у світлі своєї оцінки того, які заходи необхідні за конкретних обставин кожної справи (див. рішення від 27 травня

¹ Виправлено 9 квітня 2013 року: попередньо зазначалось «Закону України «Про судоустрій» 2002 року».

1996 року у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Goodwin v. the United Kingdom*), п. 33, *Reports* 1996-II). Логічним наслідком принципу загального застосування законів є те, що законодавчі акти не завжди є чітко сформульованими. Необхідність уникати надмірної жорсткості у формулюваннях та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що багато законів неминуче мають більшою або меншою мірою нечіткі формулювання. Тлумачення та застосування таких актів залежить від практики (див. рішення у справі «Горзелік та інші проти Польщі» (*Gorzelik and Others v. Poland*) [ВП], заява № 44158/98, п. 64, ECHR 2004-I).

176. Ці застереження, які накладають обмеження на вимогу чіткості законодавчих актів, особливо важливі у сфері дисциплінарного права. Насправді, у справах щодо військової дисципліни Суд констатував, що навряд чи можна розробити норми, які б у деталях передбачали усі види поведінки. Отже, державні органи мають формулювати подібні норми більш загально (див. рішення від 19 грудня 1994 року у справі «*Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs*» та *Губі проти Австрії*) (*Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*), п. 31, Series A № 302).

177. Досвід інших країн показує, що підстави для дисциплінарної відповідальності суддів зазвичай формулюються загально, хоча існування прикладів детального нормативного регулювання зазначеного питання необов'язково свідчить про адекватність законодавчої практики, що застосовується, та передбачуваність законодавства цієї галузі.

178. Отже, у контексті дисциплінарного права при оцінці чіткості законодавчих актів має існувати розумний підхід, оскільки загальне формулювання *actus reus* таких правопорушень є питанням об'єктивної необхідності. У протилежному випадку законодавчий акт не буде всебічно охоплювати питання та вимагатиме постійного перегляду та внесення змін, щоб відповідати новим обставинам, що виникають у практиці. Отже, опис правопорушення у законодавчому акті, який ґрунтується на переліку конкретних видів поведінки, але має загальне та необмежене кількісно застосування, не забезпечує гарантії належного вирішення питання передбачуваності закону. Повинні бути визначені та вивчені інші фактори, що впливають на якість правового регулювання та адекватність юридичного захисту від свавілля.

179. У цьому відношенні Суд нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (див. зазначене вище рішення у справі "*Гудвін проти Сполученого Королівства*", п. 33). Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі "*Горзелік та інші проти Польщі*", п. 65, зазначене вище).

180. Що стосується цієї справи, то немає свідчень того, що під час розгляду справи заявника існували будь-які керівні принципи та практика, які б встановлювали послідовне та обмежувальне тлумачення поняття "порушення присяги".

181. Суд також вважає, що необхідні процедурні гарантії, які б могли запобігти свавільному застосуванню відповідного матеріального законодавства, не були запроваджені. Зокрема, національне законодавство не передбачало будь-яких обмежень строків ініціювання та здійснення провадження щодо судді за "порушення присяги". Відсутність будь-яких строків давності, що розглядалася вище за статтею 6 Конвенції, давала дисциплінарним органам повну свободу дій та порушила принцип юридичної визначеності.

182. Крім того, національне законодавство не передбачало відповідної шкали стягнень за дисциплінарні порушення та не містило правил забезпечення їхнього застосування відповідно до принципу пропорційності. На час, коли розглядалась справа заявника, існували тільки три стягнення за дисциплінарні порушення: догана, пониження кваліфікаційного класу, звільнення з посади. Зазначені три види стягнень надавали небагато варіантів для пропорційного накладення на суддю дисциплінарного стягнення. Отже, державним органам надавалися обмежені можливості для врівноваження конфліктуючих інтересів держави і особи у кожній конкретній справі.

183. Варто зазначити, що принцип пропорційного застосування дисциплінарних стягнень до суддів безпосередньо наводиться у пункті 5.1 Європейської Хартії про Закон "Про статус суддів" (див. пункт 78 вище), та з метою дотримання цього принципу певні держави запровадили більш деталізовану ієрархію стягнень (див. пункт 82 вище).

184. Насамкінець, найбільш важливою протиположністю неминучим дискреційним повноваженням дисциплінарного органу у цій сфері була б наявність незалежного та безстороннього перегляду. Проте національне законодавство не передбачало відповідної системи такого перегляду, про що йшлося вище, та вона, як виявилось, була заявникові недоступна.

185. Відповідно відсутність керівних принципів та практики, які б визначали послідовне та обмежувальне тлумачення поняття "порушення присяги", а також відсутність належних юридичних захисних механізмів призвели до непередбачуваності наслідків застосування відповідних положень національного законодавства. Виходячи з цього, можна навіть припустити, що будь-яка провина судді, яка мала місце у будь-який момент протягом його професійної кар'єри, за бажанням могла бути розтлумачена дисциплінарним органом як достатня фактична підстава для обвинувачення у вчиненні такого дисциплінарного правопорушення, як "порушення присяги", та призвести до звільнення його з посади.

(iv) Висновок

186. У світлі вищенаведених міркувань Суд доходить висновку, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя було незаконним: воно не відповідало національному законодавству та, більш того, чинне національне законодавство не відповідало вимогам передбачуваності та належного захисту від свавілля.

187. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

Куликов та інші проти України (*Kulykov and Others v. Ukraine*), рішення у справі від 19 січня 2017 року, зави № 5114/09 та 17 інших

138. Суд має встановити, чи порушило звільнення заявників їхнє право на повагу до приватного життя. У справі «*Олександр Волков*» (згадана вище, пункти 166-67 та 173-85) Суд встановив, що звільнення заявника з посади судді становило втручання у його приватне життя, а також, що таке втручання не відповідало вимогам «якості закону», а тому не було правомірним у розумінні статті 8 Конвенції. Ці висновки застосовні до заяв, що розглядаються, і Суд не вбачає причин відступати від них.

139. Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції щодо усіх заявників.

Право на повагу до сімейного життя

Справи, що виникають із сімейних правовідносин

Хант проти України (*Hunt v. Ukraine*), рішення у справі від 7 грудня 2006 року, заява № 31111/04

(а) Чи було втручання у гарантоване статтею 8 Конвенції право заявника на повагу до його сімейного життя

49. Оскільки у цьому питанні спору між сторонами не було, Суд вважає, що позбавлення заявника батьківських прав становило втручання в значенні пункту 2 статті 8 у його право на повагу до його сімейного життя, яке гарантується пунктом 1 статті 8.

(b) Чи було втручання виправданим

50. Це втручання не становитиме порушення статті 8, якщо воно здійснене «згідно із законом», відповідає одній чи кільком законним цілям, про які йдеться в пункті 2, і до того ж є «необхідним у демократичному суспільстві» для забезпечення цих цілей.

(i) «Згідно із законом»

51. Для Суду є беззаперечним те, що рішення національних судів ґрунтувалися на законі, а саме на положеннях статей 70 і 71 Кодексу про сім'ю та шлюб, які були чинними на той час.

(ii) Законна мета

52. Суд вважає, що рішення національного суду, які оскаржує заявник, були дійсно спрямовані на захист «прав і свобод» дитини. Відповідно ці рішення мали законну мету в значенні пункту 2 статті 8.

(iii) «Необхідний у демократичному суспільстві»

53. Визначаючи, чи був захід, який оскаржується, «необхідним в демократичному суспільстві», Суд, беручи до уваги справу в цілому, розглядатиме підстави, наведені для виправдання застосованого заходу, на предмет їхньої відповідності та обґрунтованості відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Беззаперечно, що аналіз того, що має найкраще задовольняти інтереси дитини, є дуже важливим у таких справах. Більше того, необхідно зважити, що зазвичай державні органи мають перевагу у безпосередньому спілкуванні з особами, яких стосується справа. Виходячи з цих міркувань, завдання Суду полягає не у виконанні обов'язків національних органів щодо вирішення питань опіки чи доступу до дитини, а в дослідженні рішень, які виносились державними органами в межах їх свободи розсуду, на предмет їх відповідності Конвенції (див. рішення від 23 вересня 1994 р. у справі «Хокканен проти Фінляндії» (*Hokkanen v. Finland*), Series A, № 229-A, с. 20, п. 55, та, *mutatis mutandis*, рішення від 9 червня 1998 р. у справі «Бронда проти Італії» (*Bronda v. Italy*), *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV, с. 1491, п. 59).

54. Далі Суд нагадує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (див., наприклад, рішення від 27 листопада 1992 р. у справі «Олсон проти Швеції (№ 2)» (*Olsson v. Sweden (№ 2)*), Series A, № 250, с. 35–36, п. 90), і,

дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які у залежності від природи та важливості можуть переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (див. рішення від 7 серпня 1996 р. у справі «Йогансен проти Норвегії» (*Johansen v. Norway*), *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III, с. 1008–1009, п. 78).

55. У цій справі Суд зазначає, що компетентні національні суди, вирішуючи позбавити заявника батьківських прав, взяли до уваги доводи, надані матір'ю дитини та іншими свідками з її боку, відповідно до яких заявник втратив цікавість до свого сина.

56. Суд не має сумнівів, що такі доводи могли бути належними. Однак з урахуванням усталеної практики Суду, що стаття 8 включає імпліцитні процесуальні вимоги, потрібно визначити, чи було залучено заявника до процесу прийняття рішень у цілому в тій мірі, яка була достатньою для забезпечення необхідного захисту його інтересів, беручи до уваги конкретні фактичні обставини справи, а також важливість прийнятих рішень (див. рішення у справі «Ельсгольц проти Німеччини» (*Elsholz v. Germany*) [ВП], заява № 25735/94, п. 52, ECHR 2000-VIII; зазначене вище рішення у справі «Р., С., та S. проти Сполученого Королівства» (*P., C. and S. V. the United Kingdom*), п. 119, та рішення у справі «Венема проти Нідерландів» (*Venema v. the Netherlands*), заява № 35731/97, п. 91, ECHR 2002-X, із посиланням на рішення від 8 липня 1987 р. у справі «W. проти Сполученого Королівства» (*W. v. United Kingdom*), Series A, № 121, с. 28–29, п. 64).

57. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що відповідне цивільне провадження стосувалось сімейних відносин заявника та позбавлення його батьківських прав. Ці питання як за національним законодавством, так і в оскаржуваному провадженні мали ґрунтуватись на оцінці особистості заявника та його поведінці. На думку Суду, досить складно визначити, в якій мірі національні суди могли дати таку оцінку, не заслухавши заявника особисто або, принаймні, з огляду на обставини справи не отримавши інформації від заявника особисто щодо його бачення подій і відносин із сином та М. за допомогою міжнародних угод про правову допомогу.

58. Крім того, національні суди не надали значення тому факту, що заявник намагався побачити сина в червні 2003 року. Суди не заслухали свідка, клопотання про виклик якого подавалось заявником, а відповідні суди вищих інстанцій не відреагували на скарги заявника щодо таких дій суду (див. пункти 12–15). До того ж факт заперечення заявником проти позову М. про позбавлення його батьківських прав також міг свідчити про його інтерес до сина.

59. Далі Суд нагадує, що в цій справі не йшлося про заподіяння заявником будь-яких тілесних ушкоджень дитині (див. п. 48). Щодо зауважень Уряду про те, що судам було відомо про протизаконні дії заявника та кримінальні провадження стосовно нього, Суд вважає, що такі доводи могли мати значення для ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав. Однак вони здебільшого не були підтверджені матеріалами справи і, що важливіше, ні в судових рішеннях, ні в поясненнях сторін не зазначається, що ці доводи

обговорювались у ході судового розгляду або були використані судами для обґрунтування своїх рішень.

60. Таким чином, Суд доходить висновку, що заявник не був залучений у провадження, в результаті яких приймалися рішення, в тій мірі, яка є достатньою для забезпечення захисту його інтересів, а державні органи вийшли за межі своєї свободи розсуду і не забезпечили справедливу рівновагу між інтересами заявника та інших осіб. Таким чином, у цій справі права заявника, гарантовані статтею 8 Конвенції, були порушені.

II. Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

61. Заявник скаржився, що його було позбавлено можливості брати участь у судових провадженнях і надати докази на підтвердження своїх вимог, що є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції, який передбачає:

«Кожен має право на... розгляд його справи... судом..., який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»

[...]

64. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана з уже розглянутою Судом скаргою і відповідно також має бути визнана прийнятною.

65. Суд знову наголошує на різниці суті інтересів, які захищаються статтями 6 та 8 Конвенції. Стаття 6 гарантує процесуальні права, зокрема «право на суд» при визначенні «прав та обов'язків цивільного характеру». У той час як мета, яку має стаття 8, є ширшою: забезпечити належну повагу, зокрема, до сімейного життя. Саме різниця в цілях, які переслідують гарантії, надані статтям 6 та 8, може за певних обставин справи виправдати розгляд однакових фактичних обставин з точки зору їхньої відповідності обом статтям (див., наприклад, рішення від 24 лютого 1995 р. у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. United Kingdom*), заява № 16424/90, п. 91, та рішення від 24 квітня 2003 р. у справі «Сильвестр проти Австрії» (*Sylvester v. Austria*), заяви № 36812/97 та № 40104/98, п. 76).

66. Однак у цій справі Суд вважає, що відсутність поваги до сімейного життя заявника в зв'язку з незалученням його до провадження стосовно визначення опіки є основним предметом скарги заявника. Таким чином, з огляду на висновки відповідно до статті 8 (див. пункти 58–59) Суд вважає, що немає необхідності розглядати обставини справи також за статтею 6 Конвенції (див. вищевказане рішення у справі «Сильвестр проти Австрії», п. 77).

Савіні проти України (*Saviny v. Ukraine*), рішення у справі від 18 грудня 2008 року, заява № 39948/06

47. Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*) від

24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, № 307-В). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

48. Визначаючи, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд повинен оцінити — у контексті всієї справи загалом — чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи «Кутцнер проти Німеччини» (*Kutzner v. Germany*), № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та «Зоммерфельд проти Німеччини» (*Sommerfeld v. Germany*), [GC], № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

49. Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу «Ньяоре проти Франції» (*Gnahorū v. France*), № 40031/98, п. 59, ECHR 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (*Scozzari & Giunta v. Italy*), [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, п. 148, ЄСПЛ 2000-VIII).

50. Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу «Хазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*), № 11057/02, п. 99, ЄСПЛ 2004-III (витяги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина, якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи «Валлова і Валла проти Чеської Республіки» (*Wallovb and Walla v. the Czech Republic*), № 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і «Гавелка та інші проти Чеської Республіки» (*Havelka and Others v. the Czech Republic*), № 23499/06, п. 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу «К. А. проти Фінляндії» (*K. A. v. Finland*), № 27751/95, п. 92, ЄСПЛ 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиленням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу «Мозер проти Австрії» (*Moser v. Austria*), № 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані

вище рішення у справі «Валлова і Валла проти Чеської Республіки», пп. 73–76, та у справі Гавелка та інші, п. 61).

51. Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на достатній доказовій базі (яка, за потреби, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: «Шульц проти Польщі» (*Schultz v. Poland*), № 50510/99, від 8 січня 2002 року; «Реммо і Узункая проти Німеччини» (*Remmo and Uzunkaya v. Germany*), № 5496/04, від 20 березня 2007 року; та «Полашек проти Чеської Республіки» (*Polbšek v. Czech Republic*), № 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах Гавелка та інші, п. 62, і *Хазе*, п. 97).

52. У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинятися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах *К. і Т.*, п. 166; Кутцнера, п. 67, та Мозера, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах Кутцнера, п. 76–77, та «К. і Т. проти Фінляндії» [GC], п. 179)

б. Застосування зазначених принципів у цій справі

53. Сторони погоджуються з тим фактом, що рішення про встановлення державної опіки над О. С., К. С. та Т. С. становило втручання у права заявників, гарантовані статтею 8; що це втручання здійснювалося згідно із законом і мало законну мету — захист інтересів дітей. Залишається визначити, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

54. У цьому зв'язку Суд передусім зазначає: заявники загалом погоджувалися з Урядом, що з погляду матеріального забезпечення поміщення їхніх дітей до таких спеціальних виховних закладів, як інтернати, можливо, відповідало інтересам дітей, якщо враховувати обмеженість наявних у них ресурсів для задоволення своїх повсякденних потреб. Проте вони не погоджувалися з тим, що для цього необхідно було виносити рішення про відібрання від них дітей, яке обмежило їхні можливості забирати дітей додому на час, вільний від занять, наприклад, на час канікул чи на вихідні.

55. Як зазначає Суд, національні органи мотивували своє рішення тим, що заявники, через недостатність коштів і через особисті якості, неспроможні забезпечувати дітей належним харчуванням, одягом, підтримувати належні санітарні умови, належним чином дбати про здоров'я дітей, а також забезпечувати їхню соціальну адаптацію та справляти на них відповідний виховний вплив, і що така ситуація була небезпечною для життя, здоров'я та

морального виховання дітей. Суд визнає, що такі мотиви були безсумнівно доречними для прийняття відповідного рішення.

56. Проте, оцінюючи, чи були вони також достатніми, Суд ставить під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально-побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я. Суд зазначає, зокрема, що провадження у справі про опіку, розпочате в січні 2004 року, завершилося лише 23 червня 2006 року, коли було ухвалено рішення про відібрання дітей від батьків, але, як свідчать документи, протягом зазначеного періоду не було подано жодного клопотання про вжиття тимчасових (проміжних) заходів і не було зафіксовано жодного факту завдання шкоди дітям. Крім того, кілька конкретних висновків (наприклад, про те, що дітей не годують і не вдягають належним чином, а також часто залишають самих удома) ґрунтувалися виключно на доповідях, складених представниками відповідних міських служб за результатами окремих, не систематичних перевірок помешкання заявників. При цьому суд не розглядав ніяких доказів на підтвердження такої інформації — не заслуховував, наприклад, самих дітей, не досліджував їхні медичні документи, не звертався до висновків педіатрів чи показань сусідів. Фактом є те, що єдиним об'єктивним доказом, наведеним у рішенні суду першої інстанції на підтвердження висновку про незадовільний стан здоров'я дітей, є медична довідка, видана за рік до того, яка засвідчувала перебування О. С. та К. С. на обліку як хворих на анемію першого ступеня, хоч її достовірність, незважаючи на відповідні спростування з боку заявників, не було перевірено. Так само, формулюючи висновок про неспроможність заявників справляти на дітей належний виховний вплив і забезпечувати їхню соціальну адаптацію, суди спиралися головним чином на інформацію міських служб про те, що О. С. бродяжить і жебракує, проте не зажадали від них назвати конкретні дати, кількість прогулів, імена свідків та інші відповідні факти.

57. Поза тим, немає свідчень того, що судові органи якимсь чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефективного консультування. Щодо фінансових проблем, то роль Суду не полягає в тому, щоб визначати, чи мала сім'я заявників, з огляду на інтереси збереження єдності сім'ї, право на забезпечення їй певного рівня матеріально-побутових умов за державний кошт. Однак це питання потребує обговорення — спочатку на рівні відповідних державних органів, а далі — під час судового розгляду.

58. Щодо міри, якою незадовільність виховання дітей могла бути зумовлена стверджуванню безвідповідальністю заявників як батьків, суди не вдавалися до розгляду незалежних доказів (наприклад, експертного висновку психолога), аби оцінити їхню емоційну чи психічну зрілість та мотивацію в розв'язанні побутових проблем. У мотивувальній частині судового рішення немає й аналізу спроб заявників поліпшити умови свого життя — наприклад, їхніх звернень з проханням забезпечити постачання природного газу, компенсувати заборгованості із заробітної плати і допомогти з працевлаштуванням. Натомість суди, як видається, прийняли на віру подану міськими службами інформацію про те, що заявники не спромоглися поліпшити свої матеріально-побутові умови та скорегувати

своє ставлення, незважаючи на фінансову та іншу підтримку, а також заходи з відповідного консультування. Окрім описових доповідей, складених за результатами перевірок, у яких вказувалося на ті самі проблеми (скажімо, як прогнилий дитячий матрац), суд не зажадав ніяких інших даних, наприклад, стосовно фактичного обсягу та достатності соціальної допомоги або змісту конкретних рекомендацій, наданих під час консультування, а також пояснень, чому ці рекомендації не дали результату. Суд вважає, що витребувана конкретна інформація у цьому зв'язку могла б допомогти визначити, чи виконали відповідні органи свій конвенційний обов'язок зі збереження єдності сім'ї і чи дослідили вони достатнім чином ефективність менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків.

59. Суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей (включаючи О. С., якому в грудні 2004 року, коли тривав розгляд справи в суді першої інстанції, було тринадцять років) і що внаслідок виконання рішення про відібрання дітей від батьків їх не лише відокремили від родини, а й помістили в різні заклади. Двоє з них виховуються в іншому місті, далеко від Ромен, де живуть їхні батьки, брати і сестри, і це ускладнює можливості підтримувати регулярні стосунки.

60. Беручи до уваги всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що, незважаючи на доречність аргументів, якими національні органи обґрунтовували своє рішення про відібрання дітей від батьків, ці аргументи не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників.

61. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

Курочкін проти України (*Kurochkin v. Ukraine*), рішення у справі від 20 травня 2010 року, заява № 42276/08

31. Суд повторює, що юридична кваліфікація фактів у справі — питання, яке він вирішує сам (див. рішення від 19 лютого 1998 р. у справі «Ґуерра та інші проти Італії» (*Guerra and Others v. Italy*), *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, с. 223, п. 44), і що раніше він уже визнав, що, хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, процес прийняття рішення про вжиття заходів, які мають характер втручання, повинен бути справедливим і забезпечувати належну повагу до інтересів, охоронюваних статтею 8 (див. рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини» (*Kutzner v. Germany*), заява № 46544/99, § 56, ECHR 2002-I).

1. Чи мало місце втручання

37. Суд нагадує, що стосунки між усиновлювачем і усиновленою дитиною, як правило, мають такий самий характер, як і стосунки в сім'ї, охоронювані статтею 8 Конвенції, і такі стосунки, що виникають із законного і щирого усиновлення, можна вважати достатньою умовою для застосування до них таких самих гарантій захисту, які стаття 8 Конвенції передбачає стосовно сімейного життя (див. рішення у справі «Піні та інші проти Румунії» (*Pini and Others v. Romania*), заяви № 78028/01 і № 78030/01, пункти 140 і 148, ECHR 2004-V (витяги)).

38. Суд вважає, що сторони в цій справі не заперечують того, що скасування усиновлення В.Г. заявником становило втручання у право заявника на повагу до сімейного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції.

39. Суд також зазначає, що рішення або захід на користь заявника не є в принципі достатнім для того, щоб говорити про втрату ним статусу потерпілого, якщо національні органи прямо або по суті не визнали наявності порушення Конвенції і не забезпечили після цього відповідного відшкодування (див. рішення від 26 жовтня 2006 р. у справі «Валлова і Валла проти Чеської Республіки» (*Wallová and Walla v. the Czech Republic*), заява № 23848/04, п. 55, і рішення в справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (*Scordino v. Italy*) (no. 1)) [ВП], заява № 36813/97, п. 180, ЕЧПР 2006-V). У справі, що розглядається, призначення заявника піклувальником В.Г. не можна прирівнювати до усиновлення, яке згідно зі статтею 232 Сімейного кодексу наділяє усиновлювача та усиновлену дитину такими самими правами і покладає на них такі самі обов'язки, які існують стосовно біологічних батьків і їхніх дітей. Суд також зауважує, що держава жодним чином не визнала факт порушення прав заявника, а рішення від 3 червня 2008 року про призначення його піклувальником В.Г. було ухвалене без урахування стверджуваного порушення статті 8 стосовно заявника.

40. Суд доходить висновку, що призначення заявника піклувальником В.Г. не виправило ситуацію з втручанням у право заявника на повагу до його сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції, і не позбавило його статусу потерпілого за статтею 34 Конвенції. Відповідно, попереднє заперечення Уряду необхідно відхилити.

б) Оцінка Суду

43. Втручання у право на повагу до сімейного життя становить порушення статті 8, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої цілі чи цілей (див. рішення від 7 серпня 1996 р. у справі «Йогансен проти Норвегії» (*Johansen v. Norway*), Reports 1996-III, с. 1001–1002, п. 52). Під необхідністю втручання мається на увазі, що воно відповідає нагальній соціальній потребі, і, зокрема, є пропорційним до поставленої законної мети (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 60, та рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 47).

і. Згідно із законом

44. Словосполучення «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 вимагає передусім, щоб відповідний захід був певним чином передбачений національним законодавством; він також стосується якості відповідного закону і вимагає його відповідності принципу верховенства права та доступності відповідній особі, яка, зокрема, має бути здатною передбачити його наслідки для себе (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 1 липня 2008 р. у справі «“Лібберті” та інші проти Сполученого Королівства» (*Liberty and Others v. the United Kingdom*), заява № 58243/00, п. 59).

45. У справі, що розглядається, не заперечується той факт, що оскаржуваний захід було вжито на підставі частини першої статті 238 Сімейного кодексу, в якому наведено вичерпний список підстав для скасування усиновлення.

46. Щодо доводів заявника про те, що пункти 1 і 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу, на які посилалися суди, сформульовано в загальних термінах, Суд зазначає, що обставини, за яких може виникнути необхідність передання дитини під державну опіку і виконання рішення про опіку, можуть бути найрізноманітнішими, у зв'язку з чим навряд чи можливо сформулювати закон так, щоб передбачити кожний можливий випадок (див. рішення від 24 березня 1988 р. у справі «Олссон проти Швеції (№ 1)» (*Olsson v. Sweden (no. 1)*), п. 62, Series A, № 130, та від 26 травня 2009 р. у справі «Аманалакьоай проти Румунії» (*Amanalachioai v. Romania*), заява № 4023/04, пункти 76–77).

47. У справі, що розглядається, навіть якщо вважати відповідні положення (пункти 1 і 3 частини першої статті 238 Сімейного кодексу) сформульованими в досить загальних термінах, рішення про скасування усиновлення було ухвалене судом і підлягало подальшому судовому перегляду в апеляційному і касаційному порядку. Таким чином, гарантії проти свавільного втручання забезпечувалися тим, що здійснення майже всіх передбачених законом повноважень покладалося на суди і підлягало судовому контролю на кількох рівнях. Тому Суд вважає, що, з огляду на такі гарантії, межі дискреційних повноважень, якими органи влади наділені згідно з відповідним законом, видаються розумними і прийнятними для цілей статті 8 Конвенції.

48. Зважаючи на викладене вище, Суд доходить висновку, що відповідний захід був застосований органами влади згідно із законом у значенні статті 8 Конвенції.

ii. Законна мета

49. Суд вважає, що оскаржуване рішення мало законну мету «захисту здоров'я і моралі», а також «прав і свобод інших осіб».

iii. Необхідність у демократичному суспільстві

50. Суд повторює: для того щоб визначити, чи були оскаржувані заходи «необхідними в демократичному суспільстві», Суд, беручи до уваги всю справу загалом, має оцінити, чи були мотиви, наведені на виправдання таких заходів, належними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, згадані вище рішення у справах «Олссон проти Швеції (№ 1)», п. 68, «Кутцнер проти Німеччини», п. 65; рішення у справах «К. і Т. проти Фінляндії» (*K. and T. v. Finland*) [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ECHR 2001-VII, «Р., С. і S. проти Сполученого Королівства» (*P., C. and S. v. the United Kingdom*), заява № 56547/00, п. 114, ECHR 2002-VI; і рішення від 21 вересня 2006 р. у справі «Мозер проти Австрії» (*Moser v. Austria*), заява № 12643/02, п. 64).

51. При цьому завдання Суду полягає не в тому, щоб підміняти собою національні органи у виконанні їхніх обов'язків регулювання питань державної опіки над дітьми та прав батьків, чієїх дітей було взято під опіку, а в тому, щоб перевірити відповідність Конвенції рішень, прийнятих цими органами в межах свого права на свободу розсуду (див., згадані вище рішення у справах «К. і Т. проти Фінляндії» [ВП], п. 154, «Кутцнер проти Німеччини», п. 66, і «Р., С. і S. проти Сполученого Королівства», п. 115, та рішення від 23 вересня 1994 р. у справі «Хокканен проти Фінляндії» (*Hokkanen v. Finland*), Series A, № 299-A, с. 20, п. 55).

52. Суд визнає, що, хоча органи влади користуються широкою свободою розсуду в оцінюванні необхідності передання дитини під опіку, Суд повинен все-таки переконатися, що в конкретному випадку існують обставини, які виправдовують відібрання дитини від батьків, а держава-відповідач має довести, що перед здійсненням пропонованого заходу було проведено ретельний аналіз можливих наслідків такого заходу для батьків і дитини, а також можливих альтернатив переданню дитини під державну опіку (див. згадані вище рішення у справах «Мозер проти Австрії», п. 66, «Р., С. і S. проти Сполученого Королівства», п. 116, та «К. і Т. проти Фінляндії» [ВП], п. 166). 53. Суд також зазначає, що, в разі якщо встановлено існування родинного зв'язку, держава має в принципі діяти у такий спосіб, щоб уможливити розвиток такого зв'язку (див. згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 61). Здійснення заходів із роз'єднання сім'ї є втручанням надзвичайно серйозного характеру. Рішення про вжиття такого заходу має спиратися на достатньо переконливі та зважені аргументи, що враховують інтереси дитини (див. рішення у справі «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (*Scozzari & Giunta v. Italy*) [ВП], заяви № 39221/98 і № 41963/98, п. 148, ECHR 2000-VIII).

54. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд зауважує, що, на відміну від більшості справ про опіку над дітьми, скасування усиновлення хлопчика заявником і рішення про передання дитини під опіку не мотивувалися неспроможністю заявника піклуватися про хлопчика з огляду на фізичний стан чи психічну хворобу заявника або його насильницьку та образливу поведінку (див., для порівняння, згадані вище рішення у справах «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії», пункти 149–150; «К. і Т. проти Фінляндії», п. 173, і «Р., С. і S. проти Сполученого Королівства» [ВП], п. 134). Це рішення було ухвалено на підставі висновку національних судів про те, що заявник не користувався у В.Г. авторитетом і не продемонстрував свою здатність забезпечувати належне виховання дитини.

55. На підтвердження свого висновку про необхідність скасування усиновлення та неспроможність заявника здійснювати батьківські обов'язки національні органи послалися на факти нападів В.Г. на прийомну матір, показання свідків і його шкільну характеристику — все свідчило про агресивну поведінку В.Г. Виходячи з цих міркувань, суди визнали неможливим проживання К. і В.Г. однією сім'єю. На день ухвалення судом рішення про скасування усиновлення хлопця заявник і К. уже були розлучені та не жили однією сім'єю (див. пункти 12 і 14 вище). Отже, видається, що скасування усиновлення хлопця К. не викликало необхідності розлучення заявника з ним.

56. Крім того, національні суди зазначили, що скасування усиновлення може також вважатися санкцією, застосованою до В.Г. за його негідну поведінку (див. п. 17 вище), але це не видається доречним виправданням застосування такого заходу, який призводить до роз'єднання сформованого сімейного осередку.

57. Факти у справі не вказують на те, що національні органи провели ретельний аналіз можливих наслідків, які могло мати для майбутнього добробуту дитини-сироти скасування її усиновлення, і не дослідили ніяких інших, менш суворих, альтернативних заходів, які могли б забезпечити усунення стверджуваних недоліків у вихованні та розвитку В.Г. і виконання державою свого обов'язку зі збереження єдності сім'ї. Натомість національні органи поклали тягар доведення на заявника, встановивши умову не скасування усиновлення — він мав

довести свою спроможність належним чином впливати і виховувати хлопця, — незважаючи на те, що як заявник, так і хлопець мали бажання й далі жити однією сім'єю (див. пункти 15 і 17 вище).

58. Суд далі зауважує, що після скасування усиновлення та винесення рішення про передання хлопця під опіку він і далі проживав із заявником. Через кілька місяців після скасування усиновлення орган опіки і піклування призначив заявника піклувальником В.Г., доручивши йому забезпечувати «захист прав і майнових інтересів дитини», а також «фінансове забезпечення і постійне піклування про виховання хлопця та його фізичний і особистісний розвиток» (див. п. 19 вище). Ці подальші дії не видаються такими, що підтверджують висновки національних судів про неспроможність заявника забезпечувати виховання В.Г. у сімейному середовищі.

59. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що висновки національних судів, якими мотивувалося скасування усиновлення В.Г. заявником, не були підкріплені відповідними й достатніми підставами, які виправдовували б таке втручання в сімейне життя заявника. Отже, незважаючи на надану національним органам свободу розсуду, Суд визнає, що втручання не було пропорційним до законної мети і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

60. Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції.

Хабровські проти України (*Chabrowski v. Ukraine*), рішення у справі від 17 січня 2013 року, заява № 61680/10

104. Оскільки взаємовідносини між заявником та його донькою є одним із аспектів сімейного життя у розумінні статті 8 Конвенції, Суду потрібно визначити, чи мало місце недотримання права заявника на повагу до сімейного життя. Суд повторює, що важливою метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільних дій з боку державних органів. Крім того, існують позитивні обов'язки, властиві ефективному «дотриманню» права на повагу до сімейного життя. В обох контекстах треба зважати на справедливий баланс, який слід зберігати між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому; та в обох контекстах держава користується певною свободою розсуду (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії», заява № 31679/96, п. 94, ЕСЧР 2000-I; «Іглесіас Жиль та А.У.І, проти Іспанії», заява № 56673/00, п. 48, ЕСЧР 2003-V, та «Мікуліч проти Хорватії», заява N 53176/99, п. 58, ЕСЧР 2002-I).

105. Крім того, Суд послідовно встановлював, що позитивний обов'язок держави за статтею 8 Конвенції включає в себе право батьків на доступ до засобів, що дають їм можливість возз'єднатися з їхніми дітьми, та обов'язок національних органів вживати таких засобів. Проте обов'язок національних органів вживати таких засобів не є абсолютним, оскільки возз'єднання одного з батьків із дітьми, які певний час проживали разом з іншим із батьків, може не відбутися відразу, а може вимагати підготовчих заходів. Будь-який обов'язок застосовувати примус у цій сфері повинен обмежуватися, оскільки повинні враховуватися інтереси та права і свободи усіх причетних, а конкретніше — слід чинити в найкращих інтересах дитини та з дотриманням її права за статтею 8 Конвенції. Якщо контакти з одним із батьків можуть виявитися такими, що загрожують цим інтересам або

порушують ці права, саме національні органи забезпечують справедливий баланс між ними (див. рішення від 24 квітня 2003 року у справі «Зильвестер проти Австрії», заяви № 36812/97 та № 40104/98, п. 58).

106. У справах, пов'язаних з виконанням рішень у сфері сімейного права, Суд неодноразово встановлював, що вирішальним є те, чи вжили національні органи усіх необхідних для сприяння виконанню заходів, що можуть обґрунтовано вимагатися за особливих обставин кожної справи. Розглядаючи питання про те, чи становило невиконання рішення суду недотримання права заявника на повагу до сімейного життя, Суд повинен забезпечувати справедливий баланс між інтересами усіх причетних осіб та загальним інтересом забезпечення дотримання верховенства права. У справах цього типу адекватність заходу визначається швидкістю його виконання, оскільки вплив часу може мати невиправні наслідки для взаємовідносин між дитиною та одним із батьків, який не живе з нею (див. вищезазначене рішення у справі «Зильвестер проти Австрії», пп. 59-60).

107. Насамкінець Суд вважає, що позитивні обов'язки, які стаття 8 Конвенції накладає на Договірні держави щодо возз'єднання батьків з їхніми дітьми, повинні тлумачитися з урахуванням Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (див. вищенаведене рішення у справі «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії», п. 95), а поняття «найкращі інтереси» дитини також є першочерговим міркуванням у контексті процедур, передбачених Гаазькою Конвенцією (див. рішення у справі «Нойлінгер та Шурук проти Швейцарії» [ВП], заява № 41615/07, п. 76, ECHR 2010).

108. За обставин цієї справи Суд зазначає, що судам України знадобився майже рік для того, щоб прийняти рішення про повернення К. до Республіки Польща, і майже два роки для того, щоб провести першу практично успішну спробу виконання судового рішення від 4 лютого 2010 року, якою було зобов'язано повернути її. Суд погоджується з тим, що дії М. та її родичів перешкождали виконавчому провадженню; проте слід зазначити, що М. та К. проживали в Україні доволі відкрито. К. відвідувала державну середню школу та перебувала на амбулаторному лікуванні у державній лікарні, а її мати М. контактувала з національними органами влади (див. пункти 15, 17, 19, 21, 24, 56 та 69 вище). За цих обставин неможливо стверджувати, що завдання державної виконавчої служби відслідкувати їхнє місцезнаходження та принаймні встановити контакт К. з її батьком було неможливо виконати. Заходи, вжиті національними органами влади, виявилися формальними та нескоординованими, хоча, як стверджує Уряд-відповідач, вони були єдиними можливими заходами для виконання рішення суду. Санкції, передбачені національним законодавством за перешкоджання виконавчому провадженню, сформульовані надто узагальнено, і Уряд не стверджував, що державна виконавча служба могла ефективно притягти М. та її родичів до відповідальності за умисне перешкоджання виконавчому провадженню. У той же час, можливість застосування до М. лише чітко сформульованих санкцій за невиконання судового рішення, а саме штрафу (див. пункт 82 вище), видається, ніколи не розглядалася державною виконавчою службою. Але навіть не зважаючи на це, його застосування напевно було б марним, доки не можна було ефективно встановити місцезнаходження М. та зв'язатися з нею. Якщо, як стверджував Уряд, компетенція державної виконавчої служби обмежувалась лише діями, що були фактично виконані нею у цій справі, заявнику не можна

дорікати у тому, що він не оскаржив ці дії до суду. Крім того, Уряд ані показав, у який спосіб подальші судові позови заявника могли пришвидшити виконавче провадження, ані навів жодних прикладів з національної практики, що застосовувалась з цією метою у будь-яких справах з викрадення дітей. Тому заперечення Уряду щодо прийнятності заяви повинно бути відхилено.

109. Суд вважає, що ця справа свідчить про те, що передбачені національним законодавством дії не були достатніми для державної виконавчої служби України за проблемних обставин виконання судового рішення, а у цій справі відсутність ефективності виконання призвела до серйозного розриву сімейних зв'язків між заявником та його донькою.

Відповідно було порушення статті 8 Конвенції.

Мамчур проти України (Mamchur v. Ukraine), рішення у справі від 16 липня 2015 року, заява № 10383/09

78. Суд нагадує, що хоча первинною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, додатково існують позитивні зобов'язання, невід'ємні від реальної «поваги» до приватного та сімейного життя. У зв'язку з основною гарантією права взаємного використання батьками та дитиною присутності один одного, Суд неодноразово встановлював, що стаття 8 Конвенції включає як право батьків на вжиття заходів для повернення дитини, так і обов'язок національних органів влади вживати такі заходи (див. серед інших джерел, рішення у справі «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії» (*Ignaccolo-Zenide v. Romania*), заява № 31679/96, п. 94, ЄСПЛ 2000-I). Зазначене застосовується не лише у справах, пов'язаних із обов'язковим відібранням дітей на державне утримання та вжиттям заходів соціального захисту, а також у справах, у яких між батьками та іншими членами сім'ї дитини виникає спір щодо спілкування з дитиною та її проживання (див., рішення у справі «Хокканен проти Фінляндії» (*Hokkanen v. Finland*), від 23 вересня 1994 року, п. 55, Series A № 299, та у справі «Фуска проти Румунії» (*Fuşcă v. Romania*), заява № 34630/07, п. 34, від 13 липня 2010 року).

79. Обов'язок національних органів влади вживати заходів щодо сприяння спілкуванню того з батьків, хто не є опікуном, з дитиною не є безумовним (див., рішення у зазначеній справі Хокканен, п. 58). Негайне встановлення спілкування може виявитися неможливим, а тому можуть знадобитись попередні та поступові заходи. Більше того, таке спілкування, а також його характер та обсяг обумовлюватиметься обставинами кожної справи та зрештою визначатиметься з урахуванням основних інтересів дитини. Незважаючи на те, що національні органи влади зобов'язані максимально сприяти такій взаємодії, будь-який обов'язок застосування примусу з цих питань має бути обмежено, оскільки мають бути враховані інтереси, а також права та свободи усіх зацікавлених осіб, із наданням першочергової важливості основним інтересам дитини та її правам за статтею 8 Конвенції (див., серед іншого, рішення у справі «Йохансен проти Норвегії» (*Johansen v. Norway*), від 7 серпня 1996 року, п. 78, Reports of Judgments and Decisions 1996-III, та у справі Хокканен, згадане вище, п. 58).

80. Вирішальним є питання щодо того, чи було вжито національними органами влади для сприяння спілкуванню усіх необхідних заходів, що звичайно можуть вимагатись за конкретних обставин кожної справи (див., рішення у справі Хокканен, зазначено вище, п. 58, та у справі Ігнакколо-Зеніде, зазначено вище, п. 96). У цьому контексті, відповідність дій або заходів має бути оцінено за швидкістю їх виконання, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин дитини з тим із батьків, хто не проживає з нею (див., рішення у справі Ігнакколо-Зеніде, згадане вище, п. 102).

(ii) Застосування цих принципів у справі

81. Суд зазначає, що заявника не було офіційно позбавлено права на доступ до його дитини та права на участь у її вихованні. Однак, як стверджує заявник, він не міг ефективно здійснювати ці права через те, що після смерті його дружини В.К. перешкоджала доступу заявника до А. М. та спілкуванню з нею. Зокрема, В.К. переїхала з А.М. до іншого місця проживання, не відповідала на телефонні дзвінки заявника та не дозволяла йому відвідувати його доньку у її будинку (пункти 11, 42 і 48).

82. Як впливає з наданих сторонами підтверджуючих документів, з самого початку заявник скаржився з цього приводу до Міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у м. Чернігів та місцевої міліції. Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомив заявника, що місцеві органи влади, де на той час проживала його дочка, мають надати допомогу за його вимогою щодо повернення дитини, однак не було вжито жодного наступного заходу у зв'язку з цим. Міліція, у свою чергу, відмовилася від втручання. Заявникові було рекомендовано звернутися до суду з цього питання, що він і зробив. Суди відмовили у задоволенні його позовів, зазначивши, що вони не підтверджені жодними доказами. Суди також встановили, що заявник не відвідував свою доньку за місцем її проживання та у школі, у якій вона навчалась тривалий час (див. пункти 41 і 44).

83. Після завершення судового провадження з цього питання заявник продовжував звертатися до органів влади зі скаргами на відсутність доступу до його дитини, проте марно. Врешті-решт органи влади відмовили йому у розгляді його звернень з цього питання у подальшому (див. пункт 49).

84. З огляду на зазначені обставини, Суд встановлює, що, по-перше, заявник намагався отримати доступ до своєї дочки після смерті дружини, що було підтверджено В.К. (див. пункт 23). По-друге, враховуючи те, що В.К. переїхала з його дочкою до іншого місця проживання та звернення заявника до різних органів влади щодо допомоги в отриманні доступу до його дочки були безуспішними, він очевидно мав перешкоди у спілкуванні з нею. По-третє, з огляду на відповіді органів влади та висновки судів питання про доступ не було ретельно досліджено. Жодної спроби перевірити наявність реального доступу у заявника до його дочки не здійснювалось. Очевидно, що відповідальність, покладена на заявника за неможливість відвідувати його дочку, вважалась доведеною, незважаючи на те, що повного та ретельного дослідження на підтвердження цього не було. За цих обставин Суд не може погодитися з висновками національних судів, в основу яких покладено обмежений підхід органів влади при розгляді скарг заявника щодо питання доступу. З огляду на ситуацію на той час органи влади очевидно були зобов'язані зробити спробу врегулювати питання

доступу заявника до його дитини та допомогти йому домогтися реального здійснення його батьківських прав.

85. Те, що органи влади не змогли здійснити це, позбавило заявника відповідних правових гарантій щодо його батьківських прав (див. пункти 52-54, 58 і 62).

86. За цих обставин Суд не вважає, що заявнику можна дорікати за невжиття заходів відповідно до процедури, передбаченої статтею 162 Сімейного кодексу України (див. пункт 53), до того, як було прийнято рішення про встановлення опіки. Суд також зазначає, що під час другого провадження національні суди залишили без змін рішення про встановлення опіки та відхилили вимоги заявника щодо доступу. Таким чином, неможливо однозначно стверджувати, що, якби заявник звернувся із позовною заявою про припинення опіки, як це було запропоновано Урядом, тоді можливо було б прийнято інше рішення (див. пункт 72). У будь-якому разі Уряд не продемонстрував, що така процедура могла б виправити нездатність органів влади ретельно та належно вирішити питання про відсутність доступу заявника до його дитини та неможливість для нього взяти участь у її вихованні.

87. Тому, Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту та встановлює, що було порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні.

2. Стверджуване не виправдане встановлення опіки над дитиною заявника

[...]

(b) Суть

[...]

(ii) Оцінка Суду

94. Ця частина справи стосується заходу, а саме призначення бабусі опікуном дитини заявника, в результаті чого було істотно обмежено доступ заявника до дитини та його участь у її вихованні. Зокрема, відповідно до законодавства України рішення про встановлення опіки надавало опікуну право одноосібного опікування дитиною та на визначення способів її виховання. Таке рішення залишається чинним до досягнення дитиною чотирнадцяти років, після чого опікун автоматично стає її піклувальником та продовжує здійснювати повноваження щодо опікування та піклування про дитину до досягнення нею повноліття (див., пункти 58 і 59). Таким чином, відсутні жодні сумніви щодо того, що рішення про встановлення опіки було втручанням у право заявника на повагу до його сімейного життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції, та необхідно визначити, чи було таке втручання виправданим згідно з пунктом 2 статті 8 Конвенції, тобто чи було це рішення прийнято відповідно до закону, чи переслідувало воно законну мету та чи було необхідним у демократичному суспільстві (див. серед багатьох інших джерел, рішення у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*), від 24 лютого 1995 року, підпункт А, п.п. 86-87, Series A № 307 B).

95. Суд зауважує, що цей захід було вжито на підставі положень законодавства, які уповноважували органи влади призначати опікуна дитині, яка «була позбавлена батьківського піклування». Поняття «позбавлена батьківського піклування» охоплює низку випадків, встановлених законодавством, включно з випадком, коли «тривала хвороба» перешкоджає батькам виконувати свої батьківські обов'язки (див. витяг з відповідного національного законодавства в пунктах 55-57). Орган виконавчої влади, яким було видано рішення про встановлення опіки, встановив, що заявник не може піклуватися про дитину через його інвалідність. Суди, які переглядали це рішення, також встановили, що дитина не проживала із заявником і він не піклувався про неї тривалий час до прийняття рішення про встановлення опіки. Суди також зазначили, що опікун виконувала свої обов'язки, а заявником не було доведено, що проживання дитини з ним, а не з опікуном, якнайкраще відповідало б інтересам дитини.

96. З огляду на викладене Суд визнає, що втручання у батьківські права заявника було здійснено на достатніх законних підставах та переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме А.М., для того, щоб її було виховано у безпечному, спокійному та стійкому середовищі.

97. Під час проваджень у національних судах заявник не порушував питання з приводу невизначеності щодо того, як національним законодавством розмежовано повноваження органів опіки та піклування, та відсутні будь-які підстави вважати, що органи влади у цій справі перевищили свої повноваження у зв'язку із цим або що вони не дотримувались правильних процесуальних вимог. Хоча твердження заявника, що національне законодавство не містить гарантій проти свавільних рішень органів опіки та піклування може стосуватись питання відповідності вжитого заходу вимогам законності, Суд вважає, що за цих обставин доцільно дослідити твердження з огляду на необхідність та пропорційність заходу, у зв'язку з цим повністю враховуючи процес прийняття рішення, включно з провадженнями у суді.

(а) Відповідні принципи

98. Для визначення того, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд з огляду на справу вцілому розглядатиме, чи були підстави, наведені для виправдання втручання, відповідними та достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції та чи був необхідний процес прийняття рішень справедливим та таким, що забезпечував повагу до інтересів, гарантованих статтею 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини» (*Kutzner v. Germany*), заява № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002-I та у справі «Зоммерфельд проти Німеччини» (*Sommerfeld v. Germany*), [ВП], заява № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

99. При прийнятті рішень щодо заходів з охорони дитинства перед національними органами влади та судами часто постає завдання, що є надзвичайно складним. Вони, як правило, мають перевагу безпосереднього контакту з усіма зацікавленими особами, часто на етапі, коли вперше виникає необхідність у заходах соціального захисту або одразу після їх вжиття. Тому існує необхідність надання їм певної свободи розсуду при вирішенні того, як найкраще розглядати їх справи, з урахуванням того, що відповідні висновки робляться належно та професіоналами. Завданням Суду є не підміна національних органів влади, а

розгляд відповідності Конвенції прийнятих рішень та зроблених висновків органів влади при здійсненні їх свободи розсуду (див., рішення у справі «К. і Т. проти Фінляндії» (*K. and T. v. Finland*), [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ЄСПЛ 2001-VII та у справі «Р. і Г. проти Сполученого Королівства» (*R. and H. v. the United Kingdom*), заява № 35348/06, п. 81, від 31 травня 2011 року). Обсяг розгляду може відрізнятись залежно від характеру і важливості втручання. У той час як при вирішенні спорів між батьками щодо опікування дітьми національні органи влади, як правило, користуються широкою свободою розсуду, Суд має ретельніше розглядати випадки, коли обмеження батьківських прав можуть викликати припинення сімейних відносин між батьками та дитиною (див., наприклад, рішення у справі «Й.С. проти Сполученого Королівства» (*Y.C. v. the United Kingdom*), заява № 4547/10, п. 137, 13 березня 2012 року, та у справі «М. Д. та інші проти Мальти» (*M. D. and Others v. Malta*), заява № 64791/10, п. 71, від 17 липня 2012 року).

100. Оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельно оцінювати низку факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятись. Проте, необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими (див., рішення у справі Йохансен, зазначено вище, п. 78; рішення у справі «Кірнс проти Франції» (*Kearns v. France*), заява № 35991/04, п. 79, від 10 січня 2008 року; та у справі Р. і Х., зазначено вище, п.п. 73 та 81). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним. Як Суд зазначив у рішенні у справі «Нойлінгер та Шурук проти Швейцарії» (*Neulinger and Shuruk v. Switzerland*), ([ВП], заява № 41615/07, ЄСПЛ 2010 року):

«136. Інтерес дитини складається з двох аспектів. З одного боку цей інтерес вимагає, що зв'язки дитини з її сім'єю мають бути збережені, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною. Звідси випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише у виняткових випадках та що необхідно зробити все, щоб зберегти особисті відносини та, якщо і коли це можливо, «відновити» сім'ю [рішення у справі «Гнахорé проти Франції» (*Gnahoré v. France*), заява № 40031/98, п. 59, ЄСПЛ 2000 IX]. З іншого боку очевидно також, що в інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у здоровому середовищі, та батькам не може бути надано право за статтею 8 Конвенції на вжиття таких заходів, що можуть завдати шкоди здоров'ю та розвитку дитини (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (*Elsholz v. Germany*), [ВП], заява № 25735/94, п. 50, ЄСПЛ 2000-VIII та у справі «Марсалець проти Чехії» (*Maršálek v. the Czech Republic*), заява № 8153/04, п. 71, від 4 квітня 2006 року).»

У цьому контексті недостатньо встановити, що дитину може бути поміщено у краще середовище для її виховання (див., рішення у справі К. і Т., зазначено вище, п. 173). Не може також бути виправданим захід, що роз'єднує сімейні зв'язки, самим лише посиленням на ненадійний стан батьків, що може бути вирішено за допомогою менш радикальних засобів, такими як цільова матеріальна допомога та соціальна підтримка, а не шляхом розлучення сім'ї (див., наприклад, рішення у справі «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 50, від 18 грудня 2008 року).

101. Встановлення опіки над дитиною, як правило, має бути тимчасовим заходом, який має бути припинено, як тільки дозволять обставини. Тому встановлення опіки не може бути виправдано без попереднього розгляду можливих варіантів (див., рішення у справі К. і Т., зазначено вище, п. 166, та у справі Кутцнер, згадане вище, п. 67) та має бути оцінено в контексті позитивного обов'язку держави докладати серйозні та тривалі зусилля для сприяння воз'єднанню дітей з їх біологічними батьками, та до цього часу уможливлувати регулярне спілкування між ними (див., з відповідними змінами, рішення у справі Кутцнер, згадане вище, п.п. 76-77, та у справі К. і Т., зазначено вище, п. 179).

102. Що стосується процесу прийняття рішень, враховуючи конкретні обставини справи та важливий характер рішень, які мають бути прийняті, має бути визначено, чи було залучено батьків до процесу прийняття рішень в цілому для належного виконання зобов'язання щодо захисту їх інтересів та чи могли батьки повністю представити їх справу (див., рішення у справі Р. і Х., згадане вище, п. 75). Таким чином, Суд має встановити, чи провели національні суди всебічне дослідження сімейної ситуації та цілого ряду факторів - зокрема, фактичного, емоційного, психологічного, матеріального та медичного характеру, - та пропорційно і обґрунтовано оцінили відповідні інтереси кожної особи, незмінно враховуючи яке рішення може бути найкращим для дитини. На практиці може існувати частковий збіг у зв'язку із необхідністю наявності відповідних та достатніх підстав для виправдання заходу щодо піклування про дитину.

(β) Застосування головних принципів у цій справі

103. До того, як розпочати оцінку необхідності та пропорційності втручання у цій справі, Суд зазначає, що ним було розглянуто певним чином подібну ситуацію, коли опікунами дитини було призначено її бабусю та дідуся, які тривалий час до цього перешкождали доступу одного з батьків (заявнику у справі) до дитини. У зазначеній справі Суд погодився з національним судовим рішенням, встановивши, що його було прийнято на основі відповідних та достатніх підстав, підтверджених висновком експерта, та питання було вирішено у межах національної свободи розсуду (див., рішення у справі Хокканен, згадане вище, п. 64).

104. У цій справі Суд, взявши до уваги такі аспекти справи, що є вирішальними, не може погодитися з національним судовим рішенням.

105. По-перше, заявника не було залучено до процесу прийняття рішення, що призвело до встановлення опіки. Його не було повідомлено про цей процес та не було запрошено взяти у ньому участь. Районна рада не здійснила жодної змістовної або професійної оцінки ситуації в цілому або інтересів сторін, встановивши замість цього, що для доведення нездатності заявника піклуватися про його дитину достатньо лише того факту, що він був інвалідом. Наприклад, районна рада навіть не перевірила, чи користується заявник сторонньою допомогою при веденні домашнього господарства.

106. По-друге, незважаючи на те, що помилковий висновок районної ради можна було виправити під час наступних проваджень у суді, у яких заявник взяв участь та мав можливість наводити і відстоювати свої твердження, Суд зазначає, що судовий процес не

відповідав вимогам повноти та об'єктивності. Рішення судів залишити без змін оскаржуваний захід було прийнято не на основі «законних та вагомих» висновків.

107. Зокрема, одне із головних тверджень, на підставі якого було вжито захід, було те, що інвалідність заявника перешкоджала його піклуванню про дитину, не було підтверджено при наступному дослідженні. Жодної незалежної оцінки його здатності піклуватися про його дитину не було здійснено та можливість надання допомоги або підтримки навіть не розглядалась. Зауваження апеляційного суду про те, що заявник залишався на роботі вночі у робочі дні, не видаються переконливими щодо нездатності заявника виконувати батьківські обов'язки. Надана інформація щодо групи інвалідності заявника не визначає остаточно, що він не міг піклуватися про свою дитину.

108. Стосовно висновків судів, що дитина не проживала із заявником тривалий час до прийняття рішення про встановлення опіки та що заявник не піклувався про дитину, Суд зазначає, що заявник послідовно заперечував ці висновки під час проваджень у суді, стверджуючи, що він не мав доступу до дитини в цей період та що він безуспішно звертався до органів влади за допомогою у поверненні його дочки. Як Суд зазначив вище, звернення заявника з цього приводу вимагали більш повного та професійного розгляду та дослідження, ніж у рішеннях національних судів (див. пункт 84).

109. Інші висновки судів стосовно того, що опікун виконував свої обов'язки та що заявником не було продемонстровано, що у якнайкращих інтересах дитини буде проживати з ним, відносяться до висновків щодо більш або менш сприятливого середовища для виховання дитини, що є недостатніми самі по собі для виправдання такого крайнього заходу, як відібрання дитини від одного з батьків (див., наприклад, рішення у справі Й.С. проти Сполученого Королівства, згадане вище, п. 134).

110. Незважаючи на те, що перебування дитини з бабусею може бути виправдано, зокрема, враховуючи проміжок часу, протягом якого вона проживала з бабусею, та відсутність спілкування із заявником, можливість возз'єднання заявника з його дочкою не було розглянуто та жодної спроби сприяння такому возз'єднанню не було зроблено (див., рішення у справі Савіні, згадане вище, п. 57). Інтересам заявника щодо опікування своєю дитиною та взяття повної відповідальності за її виховання, як і інтересам дитини щодо збереження тісних зв'язків з її батьком та зведеною сестрою, не було приділено майже жодної уваги.

111. Наприкінці, Суд зазначає, що, хоча зазначений захід не спричинив постійного розриву сімейних зв'язків та у заявника офіційно залишалось право на доступ до дитини та на участь у її вихованні, національні органи влади не доклали жодних зусиль, щоб допомогти заявнику у здійсненні його батьківських прав, а відтак відповідні правові гарантії було використано поверхово (див. пункт 85).

112. З огляду на вищенаведені міркування Суд вважає, що зазначене втручання було здійснено не на основі всебічної та професійної оцінки повної сімейної ситуації та тих факторів, що стосуються інтересів заявника.

113. Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з цим також.

М. С. проти України (M.S. v. Ukraine), рішення у справі від 11 липня 2017 року, заява № 2091/13

У вересні 2011 року дружина заявника разом з їхньою малолітньою донькою переїхала до свого дядька, не повідомивши заявника про місцезнаходження дитини. У зв'язку з цим заявник звернувся до Зарічного РВ УМВС України в Сумській області (далі – Зарічний райвідділ міліції) із заявою про встановлення місцезнаходження його доньки. 01 грудня 2011 року заявник знайшов її у дитсадку в селі, де проживала його дружина, та одразу перевіз дитину до своєї квартири.

Наступного дня було проведено судово-медичне обстеження доньки заявника, в результаті якого на її тілі були зафіксовані легкі тілесні ушкодження. Незважаючи на численні заяви заявника про порушення міліцією кримінальної справи щодо його дружини за фактами стверджуваного викрадення і завдання дитині тілесних ушкоджень, у порушенні кримінальної справи було відмовлено.

У березні 2012 року мати заявника знову звернулася до правоохоронних органів із заявами про порушення кримінальної справи у зв'язку із вчиненням колишньою дружиною заявника та її дядьком розпусних дій стосовно доньки заявника. Проте незважаючи на неодноразові вказівки прокуратури дослідча перевірка цих заяв проводилася поверхово і кожного разу міліція закривала провадження у справі у зв'язку з відсутністю складу злочину.

З набуттям новим Кримінальним процесуальним кодексом України від 2012 року чинності заявник, як представник своєї доньки, знову звернувся до органів міліції із заявою про вчинення вказаних розпусних дій стосовно його доньки. У зв'язку з цим було розпочато досудове розслідування. За результатами судово-психіатричної експертизи щодо доньки заявника було встановлено, що дитина не схильна до фантазування. У рамках цього провадження їй було надано статус потерпілої і допитано. Під час допиту дитина пояснила, що у її присутності мати і дядько останньої ходили роздягненими і вчиняли дії сексуального характеру, а також, що дядько залучав до подібних дій і її саму. Незважаючи на свідчення дитини Сумським райвідділом міліції тричі закривалося провадження у справі, але прокуратура у порядку нагляду скасовувала відповідні постанови і повертала справу для проведення додаткового розслідування.

Станом на 2016 рік досудове розслідування у справі ще тривало.

Крім того, у червні 2012 року Зарічний районний суд м. Суми постановив рішення, яким, зокрема, визначив місце проживання дитини разом із матір'ю. Заявник оскаржив це рішення в апеляційному та касаційному порядку, однак його було залишено без змін.

До Європейського суду з прав людини заявник скаржився, не посилаючись на конкретне положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що державні органи влади не провели ефективне розслідування стверджуваного вчинення розпусних дій щодо його малолітньої доньки. Також заявник скаржився за статтею 6 Конвенції, що національні суди визначили місце проживання його дитини неналежним чином. Європейський суд вирішив розглядати скарги заявника за статтею 8 Конвенції.

Розглянувши скарги заявника на непроведення державними органами ефективного розслідування стверджуваного вчинення розпусних дій щодо його малолітньої доньки, Європейський суд зазначив, що протягом семи місяців державні органи розглядали скаргу заявника лише в рамках дослідчої перевірки, що не відповідає принципу ефективного засобу юридичного захисту. Провадження було розпочато тільки через два роки після вчинення стверджуваного злочину щодо доньки заявника. Така затримка звела нанівець ефективність подальшого розслідування. Крім того, під час розслідування дитина повторила свої

показання, які вона надавала ще у квітні 2012 року, тобто приблизно через півтора роки після стверджуваних подій. Європейський суд звернув увагу, що відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства допит дитини у справах такого типу має проводитися без необґрунтованої затримки. Також Європейський суд вказав, що незважаючи на неодноразові вказівки слідчому негайно прискорити розслідування, воно триває вже більше трьох років. Враховуючи значні недоліки та неналежне розслідування справи Європейський суд дійшов висновку, що органи влади не виконали свого позитивного обов'язку провести ефективне розслідування у цій справі та забезпечити належний захист приватного життя дитини заявника, і констатував порушення статті 8 Конвенції у цьому зв'язку.

Європейський суд розглянув скаргу заявника щодо неналежного визначення національними судами місця проживання його доньки і, враховуючи тілесні ушкодження, зафіксовані на тілі дитини у грудні 2011 року, зазначив, що з огляду на матеріали справи твердження заявника про наявність ризику фізичного насильства щодо його доньки не були безпідставними. У зв'язку з цим національні суди мали досить ретельно розглянути та врахувати конкретні обставини цієї справи з метою найкращого забезпечення інтересів дитини під час вирішення питання про піддання її підвищеному ризику порушення особистої недоторканності і безпеки у разі проживання з матір'ю. Європейський суд дійшов висновку, що підстави, на які посилалися національні суди при визначенні місця проживання доньки заявника, не можна вважати «належними та достатніми» і констатував порушення статті 8 Конвенції.

М.Р. та Д.Р. проти України (*M.R. and D.R. v. Ukraine*), рішення у справі від 22 травня 2018 року, заява № 63551/13

39. Перший заявник подав цю заяву від свого імені та від імені свого сина, зазначивши його в якості другого заявника.

40. Суд нагадує, що у справах, які виникають у зв'язку зі спорами між батьками, право захисту інтересів дитини надається тому з батьків, якому надано право опіки (див. рішення у справі «Моог проти Німеччини» (*Moog v. Germany*), заява № 23280/08 та № 2334/10, пункт 41, від 06 жовтня 2016 року). Першому заявнику було надано право одноосібної опіки над дитиною (див. [пункти 19 та 20](#)). Відповідно, незважаючи на те, що перший заявник був відокремлений від свого неповнолітнього сина з 2009 року, сама лише ця обставина не позбавляє його права діяти від імені свого неповнолітнього сина. Суд доходить висновку, що перший заявник мав право ініціювати це провадження від імені свого сина, і це не заперечується сторонами.

...

53. Суд нагадує, що хоча основною ціллю [статті 8](#) Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній «повазі» до сімейного життя. Щодо обов'язку держави вживати позитивні заходи стаття 8 передбачає право одного з батьків вживати заходи з метою возз'єднання з дитиною та обов'язок національних органів влади вживати такі заходи (див., наприклад, рішення у справах «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії» (*Ignaccolo-Zenide v. Romania*), заява № 31679/96, пункт 94, ЄСПЛ 2000-I, «Момуссо та Вашингтон проти Франції» (*Maumousseau and Washington v. France*), заява № 39388/05, пункт 83, від 06 грудня 2007 року, та «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» [ВП] (*Neulinger and Shuruk v. Switzerland*) [GC], заява № 41615/07, пункт 140, ЄСПЛ 2010).

54. Проте цей обов'язок не є абсолютним, оскільки возз'єднання батьків з їхньою дитиною може не бути негайним і може вимагати підготовки. Характер та обсяг такої підготовки залежатиме від обставин кожної справи, але розуміння та співпраця усіх зацікавлених сторін завжди є важливими складовими. Крім того, при виникненні труднощів, здебільшого внаслідок відмови одного з батьків, з яким проживає дитина, виконувати рішення, яким зобов'язано негайно повернути дитину, відповідні органи влади повинні накласти належні санкції у зв'язку з відмовою у співпраці. Хоча примусові заходи щодо дітей є небажаними у цій вразливій сфері, не можна виключати застосування санкцій у випадку явно неправомірної поведінки того з батьків, з яким проживає дитина (див. рішення у справі «Маїре проти Португалії» (Maire v. Portugal), заява № 48206/99, пункти 71 та 76, ЄСПЛ 2003-VII). Вирішальним є те, чи вжили національні органи влади всі необхідні заходи для забезпечення виконання рішення, які можуть обґрунтовано вимагатись за конкретних обставин кожної справи (див. рішення у справі «Хабровські проти України» (Chabrowski v. Ukraine), заява № 61680/10, пункт 106, від 17 січня 2013 року).

55. У справах цієї категорії, коли питання часу є суттєвим, адекватність заходів має оцінюватися оперативністю їхнього вжиття. Провадження, пов'язане з встановленням батьківської відповідальності, у тому числі виконання остаточного рішення, вимагає невідкладного розгляду, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, з яким дитина не проживає (див. згадане рішення у справі «Маїре проти Португалії» (Maire v. Portugal), пункт 74, та рішення у справі «Феррарі проти Румунії» (Ferrari v. Romania), заява № 1714/10, пункт 49, від 28 квітня 2015 року).

56. Зрештою, у практиці Суду за [статтею 8](#) була приділена увага обов'язку враховувати найкращі інтереси дитини в різних контекстах (див. рішення у справі «Маслов проти Австрії» [ВП] (Maslov v. Austria) [GC], заява № 1638/03, пункт 82, ЄСПЛ 2008, з подальшими посиланнями). У сфері міжнародного викрадення дітей обов'язки, покладені на Договірні Держави статтею 8 Конвенції, повинні тлумачитися, зокрема, у світлі Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року, яка також надає першочергового значення найкращим інтересам дитини (див. рішення у згаданій справі «Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії» [ВП] (Neulinger and Shuruk v. Switzerland) [GC], пункти 132 та 135, та рішення у справі «Х проти Латвії» [ВП] (X v. Latvia) [GC], заява № 27853/09, пункти 93 та 96, ЄСПЛ-2013).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

57. Суд вважає, що стосунки між заявниками становлять сімейне життя у розумінні [статті 8](#) Конвенції, і сторони не заперечують проти цього.

58. За результатами провадження за [Гаазькою конвенцією](#), порушеного в українських судах, було ухвалено рішення, яке зобов'язувало повернути дитину до Чеської Республіки. Відповідно ключове питання, яке необхідно з'ясувати у цій справі, полягає в тому, чи виконали органи влади України свій позитивний обов'язок за [статтею 8](#) Конвенції діяти з достатньою оперативністю та ретельністю при розгляді заяви про повернення відповідно до Гаазької конвенції та виконанні рішення про повернення.

59. У зв'язку з цим необхідно нагадати, що провадження за Гаазькою конвенцією передбачає конкретну вимогу щодо оперативності. [Стаття 11](#) Гаазької конвенції вимагає, щоб відповідні судові та адміністративні органи діяли оперативно під час проваджень щодо повернення дітей, та будь-яка бездіяльність, що триває більше шести тижнів, може бути підставою для звернення за наданням пояснень причин затримки (див. [пункт 38](#)).

(i) Щодо судового провадження

60. Суд зазначає, що провадження за [Гаазькою конвенцією](#) було ініційоване у жовтні 2009 року, а рішення суду першої інстанції було ухвалено у липні 2010 року. Апеляційне

провадження закінчилося у вересні 2010 року, після чого рішення про повернення дитини набрало законної сили та підлягало виконанню за винятком періоду, який тривав менше одного місяця, з лютого по березень 2011 року, коли Верховний Суд України зупинив виконання рішення з метою забезпечення ефективного перегляду справи за касаційною скаргою Б. (див. [пункти 17 та 18](#)). Відповідно судове провадження, за результатами якого було ухвалене остаточне рішення у справі, тривало приблизно один рік. У попередніх справах аналогічні періоди призвели до порушень Конвенції (див., наприклад, рішення у справах «Монорі проти Румунії та Угорщини» (Monory v. Romania and Hungary), заява № 71099/01, пункт 82, від 05 квітня 2005 року, «Каррер проти Румунії» (Karrer v. Romania), заява № 16965/10, пункт 54, від 21 лютого 2012 року, та згадане рішення у справі «Феррарі проти Румунії» (Ferrari v. Romania), пункт 54). Фактично цей період значно перевищив шеститижневий строк, рекомендований статтею 11 Гаазької конвенції, і не вбачається, що така тривалість провадження була об'єктивно обґрунтованою. За будь-яких обставин цей період слід брати до уваги при оцінці в цілому загальної тривалості провадження, у тому числі як судового, так і виконавчого провадження в Україні.

(ii) Щодо виконавчого провадження

61. Хоча рішення про повернення дитини набрало законної сили 14 вересня 2010 року, виконавче провадження було відкрито лише 27 вересня 2010 року, а Уряд не навів жодної конкретної причини цієї затримки на початковому етапі. Виконавець розпочав виконавче провадження, надавши Б. короткий строк для добровільного виконання рішення про повернення дитини. Проте не вбачається, що або на цій ранній стадії, або пізніше під час виконавчого провадження органи влади коли-небудь розглядали механізми добровільного виконання рішення про повернення дитини, наприклад, шляхом розробки комплексної стратегії виконання рішення. Більше того, служби у справах дітей та сім'ї не були залучені до цього питання. Це значно зменшило можливість співпраці з тим із батьків, хто викрав дитину. Фактично єдиний випадок конструктивних переговорів між сторонами відбувся 25 січня 2011 року, але зрештою виявився безуспішним (див. [пункт 28](#)). Хоча слід визнати, що перевага завжди надається добровільному виконанню (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ченгіз Кіліч проти Туреччини» (<...>), заява № 16192/06, пункт 132 *in fine*, від 06 грудня 2011 року, та рішення у справі «Кацпер Новаковський проти Польщі» (Kasper Nowakowski v. Poland), заява № 32407/13, пункт 87, від 10 січня 2017 року), Суд зазначає, що незмінна позиція, якої часто дотримуються батьки у таких справах, може ускладнити таке добровільне виконання та зумовити у відповідних випадках необхідність застосування пропорційних примусових заходів.

62. Органи влади зробили спробу застосування примусових заходів шляхом накладення на матір штрафів на початкових етапах провадження (див. [пункт 25](#)). Убачається, що пізніше був накладений ще один штраф в рамках кримінальної справи (див. [пункт 34](#)). Проте існує сумнів щодо того, чи могли ці штрафні санкції, з огляду на невеликі розміри відповідних сум, мати будь-який примусовий ефект щодо забезпечення виконання рішення про повернення дитини.

63. Окрім цих заходів державний виконавець неодноразово звертався до судів із поданнями про оголошення матері та дитини у розшук та тимчасового влаштування дитини до дитячого закладу. Проте національні суди вважали ці подання необґрунтованими або непропорційними (див. [пункти 26, 29 та 31](#)). Слід зазначити, що у відповідні судові засідання з'являлася матір, яка відкрито проживала за двома адресами, які були відомі органам влади. Протягом значного періоду часу другий заявник відвідував державну школу і не вбачається, що існували які-небудь реальні труднощі у встановленні його місцезнаходження. У певний час національні суди дійшли висновку, що тимчасове влаштування дитини до дитячого закладу було неможливим за національним законодавством у справі заявників (див. [пункт 33](#)). Відповідно звернення державного виконавця з поданнями свідчили не лише про його

бездіяльність, а й про відсутність узгодженості з іншими органами влади в цілях забезпечення належного виконання рішення про повернення дитини. Вбачається, що ці подання лише затягнули процес виконання.

64. Суд також зазначає, що виконання рішення про повернення дитини неодноразово зупинялося державним виконавцем та що такі постанови скасовувались як необґрунтовані (див. [пункти 34 та 35](#)). Ці недоліки вказують на відсутність узгодженого, комплексного та скоординованого підходу до виконавчого провадження, тривалість якого на момент судового перегляду останньої постанови державного виконавця про закінчення виконавчого провадження перевищила чотири роки. Цей період виконання у поєднанні з попереднім періодом судових розглядів, за результатами яких було ухвалене рішення про повернення дитини, був явно необґрунтованим та не відповідав вимогам [статті 8](#).

65. Уряд стверджував, що після 06 березня 2014 року було недоречно продовжувати виконання рішення про повернення дитини з огляду на рішення українських судів, що дитина має далі проживати зі своєю матір'ю (див. [пункт 51](#)). Беручи до уваги наведені принципи, відповідно до яких першочергова увага повинна приділятися найкращим інтересам дитини, Суд визнає, що зміна відповідних обставин може, в якості виключення, виправдати невиконання остаточного рішення про повернення дитини (див. рішення у справі «Сильвестер проти Австрії» (Sylvester v. Austria), заява № 36812/97 та № 40104/98, пункт 63, від 24 квітня 2003 року). Проте, з огляду на позитивні обов'язки держави за [статтею 8](#) та загальну вимогу щодо поваги до верховенства права Суд має бути переконаний, що «зміна відповідних фактів» не була спричинена невжиттям державою всіх заходів, яких можна було розумно очікувати для полегшення виконання рішення про повернення дитини (див. згадане рішення у справі «Сильвестер проти Австрії» (Sylvester v. Austria), пункт 63, та «Север проти Австрії» (Severe v. Austria), заява № 53661/15, пункт 105, від 21 вересня 2017 року). Суд зазначає, що з моменту вивезення другого заявника з Чеської Республіки у 2009 році він постійно проживав зі своєю матір'ю в Україні, окремо від першого заявника. Тому висновок, якого дійшли українські суди у 2014 році, що дитина добре пристосувалася до проживання в Україні, не був неочікуваним з огляду на значний період часу, який сплинув на той момент. Проте Суд вважає, що відповідальність за вплив часу, який призвів до такого висновку, здебільшого несуть органи влади України, які не здійснили швидкого розгляду заяви про повернення дитини та не вжили належних заходів для виконання рішення про повернення дитини. Відповідно на момент ухвалення рішень суду, на які посилається Уряд, національні органи влади вже не забезпечили ефективного захисту права заявників на повагу до їхнього сімейного життя.

66. Крім того, Суд вважає, що згадані недоліки у діях національних органів влади були здебільшого наслідком відсутності належних законодавчих та адміністративних механізмів. Особливо це вбачається з мотивування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (див. [пункт 33](#)), яке свідчило про обмежені можливості державного виконавця при виконанні рішення про повернення дитини. Вбачається, що наявні законодавчі та адміністративні механізми були недостатніми для прискорення добровільного дотримання домовленостей із залученням фахівців служби у справах дітей та сім'ї. Вони також не передбачали низки конкретних заходів, які могли бути вжиті відповідно до принципу пропорційності з метою забезпечення примусового виконання рішення про повернення дитини.

67. У світлі зазначених міркувань Суд доходить висновку, що було порушення [статті 8](#) Конвенції.

Сімейні зв'язки ув'язнених

Алієв проти України (*Aliev v. Ukraine*), рішення у справі від 29 квітня 2003 року, заява № 41220/98

185. У своїх письмових зауваженнях заявник стверджував, що йому було відмовлено в будь-яких інтимних стосунках з дружиною. Вона висловила таку саму скаргу під час візиту делегації до слідчого ізолятора м. Сімферополя (див. пункти 25 і 115 вище).

186. Суд зауважує, що сторони не дискутували з приводу того, що адміністрація СІЗО відмовила в можливості статевих стосунків між заявником та його дружиною під час побачень.

187. Суд вважає, що, оскільки ув'язнення за самою своєю природою є обмеженням приватного і сімейного життя, сприяння з боку в'язничної адміністрації в підтриманні ефективних контактів з близькими членами родини є суттєвим аспектом права ув'язнених на повагу до сімейного життя (див., наприклад, рішення у справі "Мессіна проти Італії" (N 2), заява N 25498/94, п. 61, ECHR 2000-X). Водночас Суд визнає, що деякі заходи контролю за контактами ув'язнених із зовнішнім світом вимагаються Конвенцією і самі по собі не суперечать їй (див., наприклад, *mutatis mutandis*, справу Сілвера та інших, згадувану вище, с. 38, п. 98).

188. Схвалюючи розвиток реформ у деяких країнах Європи на вдосконалення умов тримання у місцях позбавлення волі, що сприяє побаченням між подружжям, Суд вважає, що відмову в наданні таких побачень у даний час можна вважати виправданою, якщо це робиться з метою запобігання заворушенням чи злочинам, у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції (див., наприклад, "Е.Л.Н. і Р.В.Н. проти Сполученого Королівства", N 32094/96 і 32568/96, рішення Комісії від 22 жовтня 1997 року, *Decisions and Reports* 91, с. 61; та "Калашников проти Росії" (ухв.), N 47095/99, ECHR 2001-XI).

189. Отже, виходячи з обставин цієї справи, Суд доходить висновку, що обмеження побачень заявника з дружиною було пропорційним поставленій законній меті.

190. Відповідно, порушення статті 8 Конвенції не було.

Шалімов проти України (*Shalimov v. Ukraine*), рішення у справі від 4 березня 2010 року, заява № 20808/02

79. Заявник також скаржився на те, що під час його попереднього ув'язнення тривалістю чотири роки йому не дозволялись побачення з родиною. Відповідні положення статті 8 Конвенції передбачають таке:

«1. Кожен має право на повагу до свого ... сімейного життя...

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту

країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. Прийнятність

80. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

81. Уряд визнав, що мало місце втручання в сімейне життя, заявника.

Тим не менш, Уряд вважав, що таке втручання було виправданим. Уряд стверджував, що питання надання дозволу на побачення з родичами регулюється національним законодавством, а саме статтею 162 Кримінально-процесуального кодексу. Відмова в наданні дозволу на такі побачення з членами сім'ї в ході досудового слідства була здійснена в інтересах суспільної безпеки та була необхідною в демократичному суспільстві. Уряд також зазначив, що після засудження заявника йому неодноразово надавалися дозволи на побачення з матір'ю і дружиною.

82. Заявник стверджував, що втручання в його сімейне життя не відповідало умовам, наведеним у пункті 2 статті 8 Конвенції.

1. Чи мало місце втручання

83. Сторони не заперечують того, що у цій справі мало місце «втручання органів державної влади» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції у право заявника на повагу до його сімейного життя, що гарантується пунктом 1 статті 8 Конвенції.

2. Чи було втручання виправданим

84. Основним питанням, яке виникає, є: чи було вищезазначене втручання виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Зокрема, аби не суперечити статті 8 Конвенції, втручання повинно здійснюватися «згідно із законом», переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справах «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*), від 25 березня 1993 року, Series A № 61, стор. 32, п. 84, та «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*), від 23 вересня 1998 року, Reports 1998-VII, стор. 2853, п. 36).

85. Спочатку Суд повинен встановити, чи здійснювалося втручання «згідно із законом». Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципів верховенства права (див. рішення у справах «Круслен проти Франції» (*Kruslin v. France*) та «Ювіг проти Франції» (*Huvig v. France*), Series A № 176-A, стор. 20, п. 27, від 24 квітня 1990 року та Series A № 176-B, стор. 52, п. 26 відповідно).

86. Стверджуючи, що ці вимоги були дотримані, Уряд у своїх письмових зауваженнях посилався на положення статті 162 Кримінально-процесуального кодексу, яка передбачає,

що під час попереднього ув'язнення особам, які тримаються під вартою, можуть бути дозволені побачення з родичами.

87. Суд, по-перше, зазначає, що скарга заявника обмежується періодом його попереднього ув'язнення. Відповідно той факт, що заявник мав побачення з родичами після його засудження, не має відношення до цієї заяви. Крім того, вони дійсно регулюються різними положеннями Кримінально-процесуального кодексу, а саме статтею 345, яка зобов'язує суд надавати засудженим особам побачення з родичами.

88. Крім того, Суд зазначає, що стаття 162 Кримінально-процесуального кодексу України та частина 1 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року передбачають, що під час попереднього ув'язнення дозвіл на побачення з родичами може бути наданий слідчим або суддею, але ці положення не зазначають з достатньою чіткістю межі та способи здійснення дискреційних повноважень, наданих органам державної влади щодо обмеження спілкування осіб, що тримаються під вартою, з їхніми сім'ями. Так, вищезазначені положення не вимагають від цих органів наведення будь-якого обґрунтування їхнім дискреційним рішенням та навіть ухвалення будь-яких формальних рішень, які можна було б оскаржити, а отже, вони не містять будь-яких гарантій проти свавілля та зловживань. У справі заявника суддя просто зазначив, що заявнику буде дозволено побачення з його родичами після розгляду судом справи по суті, не навівши будь-яких пояснень, чому такі побачення не можуть бути дозволені раніше.

89. Суд вважає, що за цих обставин не можна стверджувати, що втручання в право заявника на повагу до його сімейного життя було здійснено «згідно із законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення від 13 вересня 2005 року у справі «Островар проти Молдови» (*Ostrovar v. Moldova*), заява № 35207/03, пп. 107-108).

90. З огляду на вищезазначене, Суд вважає, що немає потреби розглядати, чи було втручання у цій справі необхідним в демократичному суспільстві задля досягнення однієї із легітимних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

91. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Фельдман проти України (№2) (*Feldman v. Ukraine (no. 2)*), рішення у справі від 12 січня 2012 року, заява № 42921/09

1. Відмова у задоволенні клопотання про побачення з родиною

19. У встановлений строк заявник не надав зауважень щодо цього питання.

20. Уряд визнав, що мало місце втручання у сімейне життя заявника. Проте, Уряд вважав, що таке втручання було виправданим. Уряд стверджував, що питання надання дозволу на побачення регулювалося національним законодавством, а саме – статтею 162 Кримінально-процесуального кодексу України [1960 року]. Відмова у наданні дозволу на такі побачення на стадії досудового слідства була в інтересах національної та громадської безпеки та була необхідною у демократичному суспільстві.

а. Чи мало місце втручання

21. Суд вважає, і це не заперечується сторонами, що мало місце «втручання органу державної влади» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції у право заявника на сімейне життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції.

б. Чи було втручання виправданим

22. При цьому постає кардинальне питання щодо того, чи було вищезазначене втручання виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Зокрема, аби не суперечити статті 8 Конвенції, втручання повинно здійснюватися «згідно із законом», переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*SilverandOthers v. theUnitedKingdom*), від 25 березня 1993 року, Series A № 61, п. 84, та рішення у справі «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*), від 23 вересня 1998 року, Reports 1998-VII, п. 36).

23. Спочатку Суд повинен встановити, чи здійснювалося втручання «згідно із законом». Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципів верховенства права (див. рішення у справах «Круслен проти Франції» (*Kruslin v. France*) від 24 квітня 1990 року, SeriesA № 176-A, п. 27, та «Ювіг проти Франції» (*Huvig v. France*), Series A № 176-B, п. 26).

24. Стверджуючи, що ці умови були дотримані, Уряд у своїх письмових зауваженнях посилався на положення статті 162 Кримінально-процесуального кодексу України та на частину 1 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року, в яких передбачається, що під час попереднього ув'язнення особі, яка тримається під вартою, може бути дозволено побачення з родичами. Уряд також посилався на Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених, затверджені 20 вересня 2000 року.

25. По-перше, Суд зазначає, що скарга заявника стосується подій, які відбулися у травні – серпні 2000 року, тобто до того, як були затверджені Правила від 20 вересня 2000 року. Отже, Суд вважає, що ці правила не мають відношення до цієї заяви.

26. Суд також зазначає, що стаття 162 Кримінально-процесуального кодексу України та частина 1 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року передбачають, що під час попереднього ув'язнення дозвіл на побачення з родичами може бути наданий слідчим або суддею, але ці положення не зазначають з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення дискреційних повноважень, наданих органам державної влади щодо обмеження спілкування осіб, що тримаються під вартою, з їхніми сім'ями. Так, вищезазначені положення не вимагають від цих органів наведення будь-якого обґрунтування їхнім дискреційним рішенням та навіть ухвалення будь-яких формальних рішень, які можна було б оскаржити, а отже вони не містять будь-яких гарантій проти свавілля та зловживань. У справі заявника слідчий просто зауважив, що побачення, щодо яких були подані клопотання, можуть перешкодити встановленню істини у справі.

27. Суд вважає, що за цих обставин не можна говорити про те, що втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя здійснювалося «згідно із законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі «Шалімов проти України» (*Shalimov v. Ukraine*), пп. 88 та 89).

28. З огляду на вищезазначене, Суд не вважає за необхідне розглядати питання, чи було втручання у цій справі необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення однієї із легітимних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

29. Отже, у цьому відношенні мало місце порушення статті 8 Конвенції.

2. Відмова у наданні заявникові дозволу взяти участь у похороні його батька

30. У встановлений строк заявник не надав зауважень щодо цього питання.

31. Уряд зазначив, що слідчий відмовив у задоволенні клопотання заявника щодо етапування його до м. Дніпропетровська для взяття участі у похороні його батька, оскільки національне законодавство не передбачало супроводження підозрюваних для таких цілей. Уряд дійшов висновку, що згідно з національним законодавством національні органи не могли забезпечити заявникові можливість відвідати похорон його батька.

а. Чи мало місце втручання

32. Що стосується цієї скарги, Уряд не висловив своєї позиції щодо питання, чи мало місце «втручання органу державної влади» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції у право заявника на повагу до його сімейного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд уже констатував, що відмова у задоволенні клопотання особи, яка тримається під вартою, на взяття участі у похороні родича становила втручання у право на повагу до сімейного життя (див. рішення у справі «Шемкампер проти Франції» (*Schemkamper v. France*), заява № 75833/01, п. 31, від 18 жовтня 2005 року; вищезазначені ухвали щодо прийнятності у справі «Санніно проти Італії» (*Sannino v. Italy*) та у справі «Плоський проти Польщі» (*Ploski v. Poland*), п. 32). У цій справі Суд не вбачає підстав відступати від своєї практики. Відповідно відмова в забезпеченні етапування заявника для того, щоб він відвідав похорон свого батька, становила втручання у право заявника за статтею 8 Конвенції.

б. Чи було втручання виправданим

33. Суд повторює, що будь-яке втручання у право особи на повагу до її приватного та сімейного життя становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснювалося «згідно із законом», не переслідувало легітимну ціль або цілі згідно з пунктом 2 та було «необхідним у демократичному суспільстві» у тому сенсі, що воно було пропорційним цілям, які мали бути досягнуті (див., серед інших джерел, рішення у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (*Elsholz v. Germany*) [ВП], заява № 25735/94, п. 45, ECHR 2000-VIII).

34. Згідно з практикою Суду, стаття 8 Конвенції не гарантує особі, яка тримається під вартою, безумовне право на отримання дозволу відвідати похорон родича. У той же час Суд наголошує на тому, що навіть якщо природа становища особи, яка тримається під вартою, передбачає застосування різноманітних обмежень прав і свобод, кожне з таких обмежень, тим не менш, повинно бути виправдане як необхідне у демократичному суспільстві (див.

вище рішення у справі «Лінд проти Росії» (*Lind v. Russia*), п. 94). Держава може відмовити особі у праві взяти участь у похороні її батьків тільки якщо для цього існують вагомі підстави та якщо неможливо знайти альтернативне рішення (див. вище рішення у справі «Плоський проти Польщі» (*Ploski v. Poland*), п. 37).

35. У цій справі особисте становище заявника взагалі не оцінювалося національними органами, і він був позбавлений права взяти участь у похороні свого батька тільки на тій підставі, що національне законодавство не передбачало такої можливості. На думку Суду, така не обмежена будь-якими умовами відмова заявникові у тимчасовому звільненні за сімейними обставинами та відсутність будь-якого іншого рішення, яке б надало йому змогу відвідати похорон його батька, не відповідає обов'язку держави оцінити кожне окреме клопотання по суті та довести, що обмеження права особи на відвідання похорону родича було «необхідним у демократичному суспільстві».

36. У світлі вищезазначеного Суд доходить висновку, що у цьому відношенні також мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Тросін проти України (*Trosin v. Ukraine*), рішення у справі від 23 лютого 2012 року, заява № 39758/05

39. Суд повторює, що тримання під вартою або будь-який захід, яким особа позбавляється свободи, тягне за собою невід'ємні обмеження щодо приватного та сімейного життя. Проте, важливим елементом права ув'язненого на повагу до його сімейного життя є надання йому державними органами можливості або, за потреби, допомоги у підтриманні зв'язків зі своїми близькими. Обмеження, які стосуються кількості побачень з родичами, нагляду за такими побаченнями або, якщо це виправдовується характером злочину,— застосування до ув'язненого спеціального режиму ув'язнення, становлять втручання у його права за статтею 8 Конвенції, але самі по собі не є порушенням зазначеного положення. Тим не менш, подібне обмеження повинно застосовуватися «згідно із законом» та переслідувати одну або більше легітимних цілей, перелічених у пункті 2, та, на додаток, повинно бути виправдане тим, що воно є «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення від 9 жовтня 2008 року у справі «Моїсеєв проти Росії» (*Moiseyev v. Russia*), заява № 62936/00, п. 246).

40. У цій справі заявник скаржився на наступні обмеження побачень з родичами, встановлені національним законодавством: а) частота та тривалість побачень; б) кількість осіб, які одночасно можуть бути присутні на побаченні; в) спосіб проведення побачень. Суд зазначає, що зазначені обмеження становили втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя. Суд також зазначає, що втручання здійснювалося згідно із законом, оскільки ґрунтувалося на відповідних положеннях Кримінально-виконавчого кодексу України та Правил внутрішнього розпорядку (див. пункти 26 та 29 рішення). Втручання також переслідувало «легітимну мету» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції, що полягала у запобіганні заворушенням чи злочинам. Залишається визначити, чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві».

41. У цьому зв'язку Суд зазначає, що до 16 лютого 2010 року заявник згідно з національним законодавством мав право на побачення з родичами один раз на шість місяців. Після вказаної дати йому дозволялись побачення один раз на три місяці тривалістю до чотирьох годин.

42. Суд зазначає, що коли відповідно до тимчасово застосованого до ув'язненого режиму кількість його побачень з родичами обмежувалась одним побаченням на шість місяців, питання за Конвенцією не поставало. Проте, у вищезазначеному випадку національні органи та Суд врахували конкретні міркування, на яких ґрунтувалися подібні обмеження (див. рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)» (*Messina v. Italy (no. 2)*), заява № 25498/94, пп. 62–74, *ECHR* 2000-X). У той же час, у цій справі відповідні положення національного законодавства запроваджували автоматичні обмеження частоти та тривалості побачень для всіх засуджених до довічного позбавлення волі, та не передбачали будь-якого рівня гнучкості при визначенні того, чи були такі суворі обмеження доцільними та дійсно необхідними у кожному конкретному випадку, навіть якщо вони застосовувались до осіб, засуджених до найсуворішої за кримінальним законодавством міри покарання. Суд вважає, що регулювання таких питань не повинно здійснюватись шляхом запровадження негнучких обмежень та що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які нададуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи та держави та врахувати особливості кожного конкретного випадку (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Діксон проти Сполученого Королівства» (*Dickson v. the United Kingdom*) [ВП], заява № 44362/04, пп. 82–85, *ECHR* 2007-V).

43. Здійснюючи власну оцінку цієї конкретної ситуації, Суд не вбачає будь-яких конкретних і особливих обставин, які б вказували на необхідність обмеження кількості побачень заявника зі своїми родичами до одного разу на шість місяців протягом періоду тривалістю більш ніж чотири роки. У контексті кількісної оцінки Суд також зазначає, що такі рідкі побачення ще більш обмежувались тим, що були короткостроковими.

44. Суд також зазначає, що зміни, внесені до закону 21 січня 2010 року (див. пункт 26 вище), покращили ситуацію щодо частоти побачень засуджених до довічного позбавлення волі з родичами. Проте, така нова частота побачень з родичами все одно автоматично застосовувалась до усіх засуджених до довічного позбавлення волі та не включала оцінку необхідності такого обмеження у світлі конкретної ситуації кожного засудженого.

45. Крім того, згідно з чинними національними нормами заявника могли відвідати тільки троє дорослих осіб за один раз — незважаючи на те, що він підтримував стосунки з чотирма родичами: своєю матір'ю, дружиною, братом та сином, народженим у 1992 році. Це обмеження означало, що після того, як син заявника досяг повноліття (у 2010 році) один з родичів мав відмовлятися від побачення у зв'язку з обмеженням максимальної кількості дорослих відвідувачів, яким одночасно дозволялось побачення із заявником. Виправдовуючи це незмінюване обмеження, Уряд посилався на такі практичні міркування, як обмеженість простору у кімнатах для побачень та у кабінках. Проте, таке обґрунтування може свідчити тільки про те, що державні органи, покладаючись на негнучкі обмеження, не бажали робити будь-які спроби вирішити питання обмеженого простору в приміщеннях.

46. Насамкінець, Суд зазначає, що побачення відбувалися у присутності працівника пенітенціарної установи, який прослуховував розмови. Заявник був відокремлений від відвідувачів скляною перегородкою. Відповідно, жорстко встановлений законом спосіб здійснення побачень з родичами, який не передбачав будь-якого індивідуального підходу, не забезпечував приватності та виключав будь-який фізичний контакт між заявником та його відвідувачами. Спосіб, в який здійснювалися побачення, впливав на різні аспекти сімейного життя заявника тією мірою, якою це стосувалося різних видів відносин між заявником та кожним відвідувачем. Крім того, на приватність спілкування заявника з родичами впливала присутність працівника пенітенціарної установи. Суд не вбачає будь-яких свідчень того, що у випадку заявника були потрібні будь-які з таких широких обмежень.

47. Отже, Суд вважає, що держава не вжила необхідних заходів для забезпечення балансу між особистими інтересами заявника та інтересами держави щодо обмеження контактів засуджених із зовнішнім світом. Суд також вважає, що оскаржувані обмеження не були виправдані у тому, що стосується частоти та тривалості побачень з родичами, кількості осіб, яким одночасно дозволялося побачення, та способу проведення цих побачень. За цих підстав мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Вінтман проти України (*Vintman v. Ukraine*), рішення у справі від 23 жовтня 2014 року, заява № 28403/05

а) Чи було втручання у права заявника за статтею 8 Конвенції

76. Суд перш за все нагадує, що засудженні до позбавлення волі мають «надалі користуватись основоположними правами та свободами, гарантованими Конвенцією, окрім права на свободу» (див. рішення у справі «Хьорст проти Сполученого Королівства (№ 2)» (*Hirst v. the United Kingdom (no. 2)*) [ВП], заява № 74025/01, п. 69, ЕЧПР 2005-IX). Отже, не постає питання, що засудженого до позбавлення волі може бути позбавлено усіх прав за статтею 8 Конвенції тільки тому, що він має статус особи, яку за вироком суду було позбавлено волі (див. рішення від 25 липня 2013 року у справі «Ходорковський і Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), заяви № 11082/06 та № 13772/05, п. 836).

77. У той же час очевидним є той факт, що тримання особи під вартою за своєю природою призводить до обмеження її приватного та сімейного життя (див., наприклад, рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)» (*Messina v. Italy (no. 2)*), заява № 25498/94, п. 61, ЕЧПР 2000-X та ухвалу щодо прийнятності у справі «Калашніков проти Росії» (*Kalashnikov v. Russia*), заява № 47095/99, ЕЧПР 2001-XI (витяги)).

78. У своїй практиці Суд також визнав, що Конвенція не надає засудженим до позбавлення волі права обирати місце відбування покарання, а той факт, що засуджені відокремлені від своїх родин та перебувають на певній відстані від них, є неминучим наслідком позбавлення їх волі. Однак поміщення засудженого до колонії, розташованої на такій відстані від місця проживання його родини, що дуже ускладнює або навіть унеможлиблює побачення, може за певних обставин становити втручання у сімейне життя, оскільки можливість для членів родини відвідувати засудженого є надзвичайно важливою

для підтримання сімейного життя (див. ухвалу щодо прийнятності від 6 квітня 2000 року у справі «Оспіна Варгас проти Італії» (*Ospina Vargas v. Italy*), заява № 40750/98). Отже, сприяння з боку адміністрації колонії підтриманню зв'язків засуджених зі своїми близькими родичами є важливою частиною їхнього права на повагу до сімейного життя (див. вищезазначене рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)» (*Messina v. Italy (no. 2)*), п. 61).

79. У своєму нещодавньому рішенні у справі «Ходорковський і Лебедєв проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*) Суд дійшов висновку, що поміщення заявників до віддаленої колонії (розташованої за кілька тисяч кілометрів від міста, де проживають їхні родини) становило втручання в їхні права за статтею 8 Конвенції (див. пункт 838 вищезазначеного рішення). Суд звертав увагу, зокрема, на довгі відстані, географічне розташування зазначених колоній та реальний стан російської транспортної системи, що перетворювало подорож з рідного міста заявників до колоній, де вони відбували покарання, на тривале та виснажливе випробування, особливо для їхніх малих дітей. Внаслідок цього у заявників було менше побачень з їхніми родинами.

80. Суд зазначає, що у цій справі заявник не бачився зі своєю матір'ю з часу її останнього (або, можливо, єдиного) візиту до колонії 29 жовтня 2004 року (див. пункт 13), тобто майже десять років.

81. З огляду на її похилий вік та поганий стан здоров'я, а також відстань до колонії, ускладнену реальним станом української транспортної системи (див. пункти 10, 11 і 20), пані Капітон не могла подорожувати, щоб відвідувати заявника.

82. Отже, за обставин цієї справи непереведення заявника органами влади до колонії, розташованої ближче до його дому, було еквівалентно позбавленню його зв'язку з матір'ю.

83. Суд вважає, що це становило втручання у право заявника за статтею 8 Конвенції на повагу до його сімейного життя.

(b) Чи було втручання «згідно із законом»

84. Суд зазначає, що будь-яке обмеження права засудженої особи на повагу до його приватного та сімейного життя має застосовуватися «згідно із законом» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції (див. рішення від 17 липня 2007 року у справі «Кучера проти Словаччини» (*Kučera v. Slovakia*), заява № 48666/99, п. 127). Вислів «згідно із законом» не тільки диктує необхідність дотримання національного законодавства, але також пов'язаний з якістю зазначеного законодавства (див. рішення у справах «Недбала проти Польщі» (*Niedbala v. Poland*), заява № 27915/95, п. 79, від 4 липня 2000 року та «Градек проти Польщі» (*Gradek v. Poland*), заява № 39631/06, п. 42, від 8 червня 2010 року).

85. Суд також зауважує, що законодавство, яке передає державним органам влади дискреційні повноваження, саме по собі не суперечить зазначеній вимозі (див. рішення у справах «Лавентс проти Латвії» (*Lavents v. Latvia*), заява № 58442/00, п. 135, від 28 листопада 2002 року та «Вегера проти Польщі» (*Wegera v. Poland*), заява № 141/07, п. 71, від 19 січня 2010 року). Проте законодавство повинно з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення такого дискреційного повноваження, наданого компетентним органам влади, з

огляду на «законну мету» відповідного заходу, аби забезпечити особу належним захистом від свавільного втручання (див., наприклад, рішення у справах «Аль-Нашиф проти Болгарії» (*Al-Nashif v. Bulgaria*), заява № 50963/99, п. 119, від 20 червня 2002 року та «Алексеева проти Латвії» (*Aleksejeva v. Latvia*), заява № 21780/07, п. 55, від 3 липня 2012 року).

86. Ступінь необхідної чіткості національного законодавства — яке безумовно не може передбачити всі можливі випадки — значною мірою залежить від змісту відповідного законодавства, сфери, яку воно регулює, а також від числа та статусу осіб, яких воно стосується (див. рішення у справі «Гасан та Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], заява № 30985/96, п. 84, ECHR 2000-XI).

87. Пошук визначеності має залишатися на розумному рівні, щоб його наслідком не стала надмірна жорсткість. Багато законодавчих актів використовують терміни, які є більшою або меншою мірою нечіткими і їх тлумачення та застосування стають питаннями практики (див. рішення від 7 січня 2010 року у справі «Онуфріу проти Кіпру» (*Onoufriou v. Cyprus*), заява № 24407/04, п. 94, з подальшими посиланнями).

[...]

(с) Чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві»

(i) Чи переслідувало втручання законну мету

94. Суд зазначає, що залишається невідомим, чому заявника з самого початку помістили до віддаленої колонії всупереч загальній нормі, згідно з якою він мав відбувати покарання у тій області, де знаходиться його дім. Причини, приведені національними органами влади для відмови у задоволенні клопотань заявника про переведення до колонії, розташованої ближче до місця розташування його дому, були такими: а) відповідно до вимог законодавства засуджений до позбавлення волі має відбути увесь строк покарання в одній пенітенціарній установі, якщо виняткові обставини не вимагатимуть його переведення (див. пункти 12, 15, 17 і 19); б) відсутність вільних місць у колоніях (див. пункти 16 і 17); в) необхідність поміщення засудженого до позбавлення волі до колонії за межами області, в якій було вчинено злочин (див. пункт 18); і г) стверджувана незадовільна поведінка заявника у колонії (див. пункти 23 і 26).

95. Щодо першої згаданої підстави Суд зазначає, що це було просте посилення на законодавче положення, розтлумачене не на користь заявника без будь-якого пояснення, яку мету воно насправді переслідувало. Якщо його було б розтлумачено з огляду на загальну норму, що засуджений до позбавлення волі має відбути увесь строк покарання у регіоні, де він проживає, його мета була б, зокрема, у сприянні підтриманню його родинних зв'язків. Проте у цій справі Уряд не надав жодного обґрунтування тримання заявника впродовж усього строку його покарання у віддаленій колонії, у яку його з самого початку було поміщено.

96. Щодо другої підстави, яка ґрунтується на відсутності вільних місць, Суд може погодитися, що, якщо це насправді було причиною відмов органів влади у задоволенні клопотань заявника про переведення, її ціль могла полягати у боротьбі з переповненістю колоній. Проте Суд пам'ятає, що ця підстава наводилась органами влади лише двічі: у

березні та травні 2006 року, тоді як заявник та його мати подавали неодноразові клопотання про переведення його до колонії, розташованої ближче до місця його проживання. Так, вони подавали такі клопотання з грудня 2001 року по листопад 2010 року або пізніше (див. пункти 10, 16, 17 і 25).

97. Суд також зауважує, що третя підстава, яка ґрунтується на необхідності помістити засудженого до позбавлення волі до колонії за межами регіону, в якому було вчинено злочин, наводилася органами влади тільки одного разу (див. пункт 18). Хоча в принципі вона може вважатися запобіжним заходом, необхідним у певних випадках для забезпечення безпеки засудженого. Суд зазначає, що у матеріалах цієї справи не було жодної згадки про будь-яку небезпеку для заявника. Відомо, що заявник був засуджений за вбивство та кілька епізодів розбою (див. пункт 7). Відмови у задоволенні його численних клопотань про переведення до колонії, розташованої ближче до місця його проживання, не містили відомостей щодо місць, де були вчинені зазначені злочини. Крім того, якщо органи посилалися на це міркування, вони мали пояснити, чому заявникові слід відбувати своє покарання в іншій області. Отже, Суд не вважає, що це була обґрунтована підстава для постійних відмов органів влади перевести заявника до колонії, розташованої ближче до місця його проживання. Відповідно за наведеної причини обмеження його прав за статтею 8 Конвенції не може вважатися таким, що переслідувало яку-небудь законну мету у розумінні цього положення Конвенції.

Родзевілло проти України (*Rodzevillo v. Ukraine*), рішення у справі від 14 січня 2016 року, заява № 38771/05

74. Заявник скаржився, що, відмовивши у задоволенні його клопотань про переведення до установи виконання покарань, розташованої ближче до місця проживання його батьків, національні органи влади свавільно і несправедливо проігнорували його особисте становище.

[...]

78. Заявник доводив, що поміщення його до колонії, розташованої у с. Губник Вінницької області, становило свавільне і непропорційне втручання у здійснення його права на збереження зв'язків з родиною, та, зокрема, з його батьками похилого віку зі слабким здоров'ям. Він зазначив, що ця установа відбування покарання розташована приблизно за 1000 км від м. Сімферополя, де проживають його батьки. Подорож громадським транспортом від м. Сімферополя до с. Губник складалась з проїзду двома потягами з пересадкою, а потім - проїзду автобусом, який ходив за нестабільним розкладом, або недешевим таксі. Загалом, подорож займала близько двадцяти чотирьох годин в одну сторону, що унеможливило її для вітчима заявника (який народився у 1925 році та був інвалідом). Його матір, 1949 року народження, також страждала від різних захворювань. Для неї дводенна подорож з багатьма пересадками для побачення з сином тривалістю кілька годин була виснажливою. Вона також потребувала серйозних фінансових витрат та необхідності подбати про спеціальний догляд за л чоловіком-інвалідом на час її відсутності. Відповідно, незважаючи на сильне бажання матері заявника підтримувати з ним тісні стосунки, вона не могла дозволити собі відвідувати його чотири рази на рік, як дозволялось законодавством (до 2010 року два рази на рік). У

період з 2007 року по 2015 рік він мав лише кілька побачень зі своєю матір'ю і жодного побачення з іншими членами сім'ї.

79. Заявник також стверджував, що посилання органів влади на положення національного законодавства, згідно з якими засуджені повинні відбувати увесь строк свого покарання в одній установі виконання покарань, за винятком «виняткових обставин», які «перешкоджають» його подальшому перебуванню в ній, фактично позбавило його можливості бути переведеним у зв'язку з його сімейним становищем. Хоча у своїх відповідях на клопотання заявника про переведення ДДУПВП іноді посилався на відсутність вільних місць, у цих відповідях ніщо не свідчить про те, що він насправді робив спроби знайти для заявника альтернативну установу для відбування покарання. Навіть якщо припустити, що у жодній з установ виконання покарань в Автономній Республіці Крим або у Вільнянській ВК, яка мала з Сімферополем пряме залізничне сполучення, не було вільних місць, дев'ять інших областей були розташовані ближче до місця проживання батьків заявника, ніж Вінницька, і сполучення з ними було кращим. Загалом, на думку заявника, національні органи влади взагалі не взяли до уваги його аргументи або аргументи його матері, а також їхнє особисте становище, та, відмовляючи у задоволенні їхніх клопотань про переведення, діяли свавільно і несправедливо.

80. Уряд не погодився. Уряд доводив, що компетентні національні органи влади розглядали вимоги заявника та його матері законно і справедливо. Перевести заявника до Вільнянської ВК було об'єктивно неможливо, оскільки на час, коли заявник подавав свої клопотання, в ній не було вільних місць для засуджених до довічного позбавлення волі. Отже, відмови органів влади у задоволенні його клопотань про переведення до зазначеної установи були зумовлені законним інтересом запобігти переповненню.

81. Крім того, згідно із передбаченою законодавством загальною нормою засуджені направлялися до однієї установи на увесь строк відбування покарання. Ця норма була зумовлена необхідністю застосовування індивідуальної програми виховного впливу, розробленої на основі постійного спостереження за кожним засудженим, для створення належних умов його подальшого виправлення. За особливих обставин чинне законодавство дозволяло винятки з цього правила. Проте такі особливі обставини у випадку заявника не вбачалися.

82. Поміщення заявника до Ладжинської ВК не перешкодило його матері приїхати на побачення з ним сім разів. Крім того, він регулярно спілкувався зі своєю сім'єю по телефону та листувався з нею. Зокрема, згідно з журналом обліку, який вівся адміністрацією Ладжинської ВК, під час перебування у зазначеній установі заявник надіслав та отримав сотні листів та мав більше 360 телефонних розмов зі своїми родичами. Загалом, на думку Уряду, з огляду на обмеження, притаманні ув'язненню, відповідним органам не можна дорікати за створення невинуватих або непереборних перепон підтриманню заявником стосунків зі своєю сім'єю.

83. Суд нагадує, що Конвенція не надає засудженим права обирати місце відбування покарання, а той факт, що засуджені можуть бути відокремлені від своїх сімей та відбувати покарання на певній відстані від них, є неминучим наслідком позбавлення їх волі (див.,

наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Оспіна Варгас проти Італії» (*Ospina Vargas v. Italy*), заява № 40750/98, від 6 квітня 2000 року). Проте абсолютно неприйнятним є позбавлення засудженого усіх прав за статтею 8 Конвенції лише на підставі його статусу як особи, що відбуває покарання за вироком суду (див., наприклад, рішення у справі «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), заяви №№ 11082/06 та 13772/05, п. 836, від 25 липня 2013 року). Важливим елементом права ув'язненого на повагу до його сімейного життя є надання йому пенітенціарними органами допомоги у підтриманні зв'язків з його близькими (див., наприклад, рішення у справі «Мессіна проти Італії» (№ 2) (*Messina v. Italy (no. 2)*), заява № 25498/94, п. 61, ECHR 2000-X). Тримання особи в установі виконання покарань, яка розташована настільки далеко від сім'ї засудженої особи, що робить побачення з членами сім'ї дуже важкою або навіть неможливою справою, за певних обставин може становити непропорційне втручання у сімейне життя (див., наприклад, згадане рішення у справі «Вінтман проти України» (*Vintman v. Ukraine*), пп. 78 та 103-104). Хоча Суд погодився з тим, що національні органи влади повинні мати широкі дискреційні повноваження щодо питань, які стосуються виконання покарань, розподіл засуджених по установах виконання покарань не повинен залишатися цілком на розсуд адміністративних органів влади. Інтереси засуджених щодо підтримання принаймні якихось сімейних та соціальних зв'язків повинні братись до уваги (див., наприклад, згадане рішення у справі «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), пп. 836-838 та 850).

84. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд зазначає в частині аргументів Уряду про те, що обґрунтуванням поміщення заявника до Ладизенської ВК та неодноразових відмов у його переведенні до іншої установи є запобігання переповненню та необхідність застосування індивідуальної і послідовної програми виховного впливу, що він готовий погодитися з тим, що ці цілі за пунктом 2 статті 8 Конвенції були «законними». Зокрема, вони сприяли запобіганню «заворушенням чи злочинам» та захисту «прав і свобод» інших осіб. У світлі нещодавніх висновків Суду у згаданій справі «Вінтман проти України» (*Vintman v. Ukraine*) (див. пп. 88-93), Суд також готовий виходити з припущення, що зазначене втручання було законним.

85. У той же час, розглядаючи питання про те, чи було втручання також «необхідним в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції, Суд зазначає, що з наявних матеріалів справи випливає, що відповідні органи влади вдалися до формалістичного та обмежувального підходу для тлумачення і застосування відповідного законодавства. Не видається, що вони здійснили будь-яку серйозну спробу розглянути доводи заявника та його матері щодо їхнього особистого становища, включаючи серйозні фінансові та пов'язані зі здоров'ям обмеження можливості батьків заявника приїжджати до Ладизинської ВК для побачень з ним. Суд зауважує, що зазначені обставини, які послуговували підставою для подання заявником скарги за статтею 8 Конвенції у цій справі, дуже схожі на ті, що стали підставою для встановлення порушення зазначеного положення у згаданій справі «Вінтман проти України» (*Vintman v. Ukraine*) (див. пп. 100-104). Суд доходить висновку, що правова оцінка відповідних фактів у справі «Вінтман проти України» (*Vintman v. Ukraine*) так само стосується і цієї справи.

86. Відповідно Суд встановлює, що втручання у сімейне життя заявника у цій справі згідно із законодавством у його тлумаченні та застосуванні національними органами влади не було «необхідним у демократичному суспільстві» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

87. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

Право на повагу до житла

Кримінально-правовий аспект: обшук та огляд житла

Пантелеєнко проти України (*Panteleyenko v. Ukraine*), рішення у справі від 29 червня 2006 року, заява 11901/02

47. Оскільки Уряд стверджував, що держава має більшу свободу розсуду в сфері обшуку офісних приміщень у порівнянні з обшуком житла, Суд вважає недоцільним розпочинати дискусію з цього приводу, наслідок якої не матиме жодного відношення до цієї справи. Суду достатньо, що в будь-якому випадку (а це була спільна позиція) обшук офісу заявника призвів до втручання у значенні статті 8 Конвенції в його право на повагу до житла (порівняйте з рішенням від 16 грудня 1992 р. у справі «Німітц проти Німеччини» (*Niemietz v. Germany*), Series A, № 251-B, п. 30; рішенням у справі «Рьомен і Шміт проти Люксембургу» (*Roemen and Schmit v. Luxembourg*), заява № 51772/99, п. 64, ECHR 2003-IV; та рішенням від 15 липня 2003 р. у справі «Ернст та інші проти Бельгії» (*Ernst and Others v. Belgium*), заява № 33400/96, п. 109).

48. Питання полягає в тому, чи було це втручання виправдане згідно з пунктом 2 статті 8 та, зокрема, чи було цей захід здійснено «згідно із законом» у розумінні цього пункту.

49. Суд підкреслює, що вислів «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 Конвенції по суті відсилає до національного законодавства і закріплює обов'язок дотримувати його матеріальних і процесуальних норм (див. рішення від 13 листопада 2003 р. у справі «Елсі та інші проти Туреччини» (*Elci and Others v. Turkey*), заяви № 23145/93 і 25091/94, п. 697).

50. Щодо справи, яка розглядається, Суд зазначає, по-перше, що заявника було обвинувачено у зловживанні службовим становищем та підробленні офіційних документів, тобто у злочинах, що підпадали під дію Кримінального кодексу України 1960 року. Для розкриття кримінальних злочинів у главі 16 КПК передбачено, що обшуки можуть проводитися, «якщо є достатні підстави вважати, що засоби вчинення злочину... та інші речі і документи, що мають відношення до справи, зберігаються у певних приміщеннях». Кримінально-процесуальний кодекс містить гарантії від свавільного втручання з боку органів влади в право на недоторканність житла, включаючи, зокрема, обов'язок заздалегідь вручити постанову про обшук особі, яка займає відповідні приміщення, і заборону вилучення будь-яких документів і речей, які не мають прямого відношення до справи, що розслідується (п. 28 вище).

51. Проте Суд зауважує, що 28 серпня 2000 року Новозаводський районний суд визнав, що цей обшук «було проведено незаконно», оскільки органи влади не дотримали вищезазначених законодавчих гарантій (п. 16 вище). Отже, слідчі органи, знаючи про місцеперебування заявника, навіть не намагалися вручити йому ордер на обшук. Крім того, замість відбору суттєвих для розслідування доказів вони вилучили всі документи з офісу та окремі особисті речі, які належали заявнику і не мали жодного відношення до справи.

52. Варто зауважити, що суди вищих інстанцій ніколи не заперечували законності основних положень цього висновку, хоча це рішення було згодом скасовано з інших підстав

(п. 17 вище). Крім того, Уряд у своїх зауваженнях не ставив під сумнів цей висновок і не надавав доказів протилежного.

53. За таких обставин Суд доходить висновку, що втручання, яке розглядається, не було здійснено «згідно із законом» і, таким чином, було порушення статті 8. Беручи до уваги цей висновок, Суд не вважає за потрібне вивчати питання його виправданості згідно з цією нормою.

[...]

72. Заявник подав скаргу згідно зі статтею 13 Конвенції на відсутність ефективних засобів захисту в рамках порушень статті 8.

[...]

2. Оцінка Суду

а. Загальні принципи

76. Суд нагадує, що стаття 13 Конвенції гарантує наявність на національному рівні засобу юридичного захисту для реалізації прав і свобод, визначених у Конвенції, у якій би формі вони не забезпечувались у національному правопорядку. Дія статті 13, отже, полягає в тому, щоб національний засіб юридичного захисту відповідав суті «небезпідставної скарги» за Конвенцією та гарантував належну допомогу, хоча Договірні Сторони можуть на свій розсуд обирати, як вони виконуватимуть свої конвенційні зобов'язання в рамках цього положення (див. рішення від 19 лютого 1998 р. у справі «Кайя проти Туреччини» (*Kaya v. Turkey*), *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, с. 329, 330, п. 106).

77. Обсяг зобов'язань Договірних держав за статтею 13 змінюється в залежності від природи скарги заявника; проте засіб юридичного захисту, якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом (див. рішення в справі «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [ВП], заява № 30210/96, п. 157, ECHR 2000-XI). Такий засіб має бути достатньою мірою гарантовано не тільки в теорії, але й на практиці, без чого йому бракуватиме необхідної доступності та ефективності (див., крім іншого, ухвалу щодо прийнятності в справі «Міфсуд проти Франції» (*Mifsud v. France*) [ВП], заява № 57220/00, ECHR 2002-VIII).

б. Обшук

78. Оскільки Уряд згадав про можливість вимагати компенсації з допомогою механізму відшкодування шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів, Суд не вважає, що ця процедура стосується даної справи (див. рішення від 5 квітня 2005 р. у справі «Афанасьєв проти України» (*Afanasyev v. Ukraine*), заява № 38722/02, п. 77). Він зазначає, зокрема, що поданий з цією метою позов заявника було відхилено саме через те, що його кримінальну справу було закрито з нереабілітуючих підстав.

79. Щодо можливості оскарження законності обшуку під час судового розгляду кримінальної справи варто зауважити, що, як зазначено вище відносно пункту 2 статті 6 Конвенції, справа заявника ніколи не розглядалася по суті. Її було закрито на досудовому етапі, і подальший перегляд стосувався суто процесуальних питань щодо закриття слідчим

кримінальної справи з зазначених підстав. Отже, в ході цих проваджень не давалася і не могла даватися оцінка законності певних слідчих дій.

80. Суд далі зазначає, що заявник міг звернутися до прокурора вищого рівня зі скаргою на незаконність обшуку в його конторі. Суд нагадує, що «національний орган», визначений у статті 13, не обов'язково має бути судовим органом, але якщо ні, то його повноваження та гарантії, які він надає, є значущими у визначенні ефективності засобу захисту (зазначене вище рішення в справі «Кудла проти Польщі», п. 157). У цій справі, однак, Суд зазначає, що, навіть припускаючи, що прокурор є незалежним, цей засіб не міг забезпечити заявнику допомогу (п. 30 вище).

81. Таким чином, Суд вважає, що в цій справі було порушення статті 13 Конвенції, оскільки заявник не мав національного засобу юридичного захисту, за допомогою якого він би міг захистити своє право на повагу до житла, яке гарантовано статтею 8 Конвенції.

Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України (*Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine*), рішення у справі від 30 вересня 2010 року, заява № 12451/04

43. Суд вважає, що обшук, про який ідеться, становив втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя та її житла. Залишається вирішити питання, чи було це втручання виправданим з точки зору пункту 2 статті 8 Конвенції і, зокрема, чи було воно — для цілей цього пункту — здійснене «згідно із законом».

44. Суд повторює, що словосполучення «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 Конвенції, по суті, стосується національного законодавства і встановлює обов'язок забезпечувати дотримання матеріальних та процесуальних норм (див. рішення від 29 червня 2006 року у справі «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*), заява № 11901/02, п. 49).

45. У справі, що розглядається, Суд зазначає, що факт незаконності проведення обшуку двічі встановлювався національними органами, а саме — обласною прокуратурою Токмацьким районним судом (див. пункти 12 і 13 вище). Хоча згодом відповідне рішення Токмацького районного суду було скасовано, суди вищого рівня не поставили під сумнів суть його висновків. До того ж результати перевірки, проведеної обласною прокуратурою стосовно незаконності обшуку, ніколи не оспорювалися. Суд не бачить підстав відходити від цих висновків національних органів і визнає, що обшук проводився всупереч вимогам національного законодавства.

46. Суд також зазначає, що, хоча національні органи визнали обшук незаконним і притягли працівників міліції до дисциплінарної відповідальності, вони не запропонували заявниці жодного відшкодування. Однак вбачається, що обшук проводився в присутності заявниці і гостей, запрошених на святкування дня народження сина заявників.

47. Беручи до уваги ці конкретні обставини, Суд вважає, що втрата заявницею статусу жертви вирішальною мірою залежала від відшкодування, якого заявниця безуспішно вимагала. Тому Суд вважає, що, оскільки заявниці не було присуджено відшкодування шкоди, вона може й далі вважати себе жертвою порушення статті 8 Конвенції.

48. Суд також визнає, що, оскільки зазначене втручання суперечило національному законодавству, як це встановили національні органи, таке втручання не відповідало вимозі законності, передбаченій статтею 8 Конвенції. З цього випливає, що мало місце порушення цього положення.

Ратушна проти України (*Ratushna v. Ukraine*), рішення у справі від 2 грудня 2010 року, заява № 17318/06

69. Сторони погодились, що оскаржуваний обшук призвів до втручання у право заявниці на повагу до її житла і Суд не вбачає жодних підстав вважати інакше.

70. Суд зазначає, що обшук мав юридичну основу в національному законодавстві, ґрунтуючись на статті 177 Кримінально-процесуального кодексу України (див. пункти 7 та 41 рішення).

71. Суд також зазначає, що обшук, про який йдеться, був призначений в рамках кримінального розслідування крадіжки. Таким чином, обшук слугував легітимній меті, а саме запобіганню злочину. Залишається розглянути, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

72. Суд нагадує, що коли держави вважають за необхідне вдаватися до таких заходів, як обшуки житлових приміщень, з метою отримання доказів факту вчинення правопорушень, Суд буде оцінювати, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними та чи було дотримано принцип пропорційності. Суд також буде вивчати наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля та перевіряти, як ці гарантії працюють в окремому випадку, який розглядається. Критерії, які слід брати до уваги в цьому контексті (але не обмежуватись ними), - це спосіб та обставини, за яких було ухвалено постанову про проведення обшуку, інші докази, доступні на той час, а також зміст та обсяг постанови. При цьому особлива увага має приділятися гарантіям, застосованим з метою обмежити розумними рамками вплив цього заходу (див. вищезазначене рішення у справі «Бак проти Німеччини» (*Buck v. Germany*), пункти 44-45).

73. Повертаючись до справи, яка розглядається, Суд зазначає, що обшук житла заявниці був проведений на підставі постанови, прийнятої Тростянецьким судом, і, таким чином, була предметом судового контролю. Проте лише цей факт сам по собі не обов'язково призведе до наявності достатніх гарантій від зловживань (див. вищезазначену ухвалу у справі «Кронін проти Сполученого Королівства» (*Cronin v. United Kingdom*). Оцінюючи, чи було втручання з боку держави пропорційним, Суд має розглядати особливі обставини кожної справи (див., наприклад, рішення від 16 грудня 1997 року у справі «Камензінд проти Швейцарії» (*Camenzind v. Switzerland*), пункт 45, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII).

74. Оскаржуваний обшук проводився в рамках розслідування крадіжки в місцевому продуктовому магазині, у вчиненні якої міліція підозрювала дорослого сина заявниці. Суд визнає, що завдання виявлення доказів злочину може потребувати проведення обшуку в приміщеннях третьої сторони (див. для порівняння «Бак проти Німеччини» (*Buck v. Germany*), заява № 41604/98, пункт 48, ECHR 2005-IV). Однак, цей фактор слід враховувати при застосуванні оцінки пропорційності.

75. Суд зазначає, що для санкціонування проведення обшуку житла чи іншої власності закон вимагає, аби суди України були переконані у наявності достатніх підстав вважати, що речі, які розшукуються, можуть бути знайдені там (див. вище пункт 41).

76. Як вбачається із фактів, пов'язаних з подальшим розслідуванням кримінальної скарги заявниці стосовно обшуку, про який йдеться, Тростянецький суд мав деякі докази того, що син заявниці пан Р. міг бути причетний до розслідуваної крадіжки і що фактично він проживав, постійно або значний період часу, в будинку заявниці (див. вище пункт 22). Так, були наявні показання свідка, відповідно до яких автомобіль, схожий на автомобіль сина заявниці, був помічений поруч магазину в ніч, коли сталась крадіжка. Крім того, пан Р. був безробітним і були наявні відомості про те, що він мав дружні стосунки з крадієм, який у минулому мав судимість. Насамкінець, хоча були показання свідків про те, що син заявниці на час подій проживав в іншому місці, були також наявні фактичні докази та показання свідків, що він проживав разом із заявницею в її будинку.

77. Суд зазначає, що вищезазначені докази могли породити думку про те, що вкрадені речі могли б зберігатись у домогосподарстві заявниці. Необхідно наголосити, що факти, які породжують таку підозру, не повинні бути на однаковому рівні з тими, що необхідні для виправдання засудження чи навіть для пред'явлення обвинувачення та з'являються на подальшому етапі кримінального розслідування (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Хільдебрант проти Німеччини» (*Hildebrand v. Germany*), заява № 31513/96, від 6 квітня 1998 року).

78. Далі Суд зазначає, що перед тим, як винести постанову про проведення обшуку, Тростянецький суд вивчив матеріали, отримані в ході оперативно-розшукових заходів, та заслухав слідчого (див. вище пункт 7). Таким чином, в нього склалась обґрунтована думка про дійсну наявність відповідних та достатніх підстав для проведення обшуку.

79. Крім того, заявник не стверджував, і це не впливало з матеріалів справи, що суддя, який розглядав це питання, діяв недобросовісно чи з будь-яких інших причин адекватно не здійснив судовий контроль.

80. Що стосується обґрунтування, наведеного в постанові про проведення обшуку Суд зазначає, що підозра, зазначена в цій постанові, базувалась на інформації, отриманій в ході оперативно-розшукових заходів. Наведення більш детальної інформації щодо цих заходів та їх результатів могло правильно вважатися невиправданим з огляду на дуже ранню стадію розслідування, та, зокрема, той факт, що деякі суттєві докази (а саме, вкрадені речі) ще мали бути виявлені.

81. Суд також зазначає, що постанова про проведення обшуку була досить конкретно за змістом і містила чітко та детально описане посилання на розслідувану крадіжку із зазначенням викрадених речей та їхньої вартості (див. вище пункт 7).

82. Таким чином, Суд вважає, що обшук житла заявниці, на який вона скаржилась, ґрунтувався на відповідних та достатніх підставах і супроводжувався адекватними гарантіями від зловживань та свавілля. Таким чином, Суд не вважає його непропорційним переслідуваній меті.

83. Відповідно у цій справі не було порушення статті 8 Конвенції.

Головань проти України (*Golovan v. Ukraine*), рішення у справі від 5 липня 2012 року, заява № 41716/06

(i) Имело ли место вмешательство

51. Факт проведения обыска в офисе адвоката побуждает Суд рассмотреть этот вопрос с точки зрения вмешательства в «частную жизнь», «дом» и «корреспонденцию» (см. *Niemietz v. Germany*, 16 December 1992, §§ 29-33, Series A no. 251 B; *Sallinen and Others v. Finland*, no. 50882/99, §§ 70-72, 27 September 2005; и *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*, no. 74336/01, §§ 43-45, ECHR 2007 IV).

52. В данном случае сотрудники правоохранительных органов вошли в офис первого заявителя, провели там обыск и изъяли ряд договорных, финансовых и налоговых документов, которые были переданы первому заявителю его клиентом.

53. Обжалуемые меры нанесли вред профессиональной жизни первого заявителя: они имели последствия для его репутации в качестве адвоката и неизменно должны были повлиять на широкий круг личных связей, накопленных им в течение его профессиональной деятельности. Соответственно, эти меры оказали серьезное влияние на личную жизнь первого заявителя по смыслу Конвенции (см. *Özpinar v. Turkey*, no. 20999/04, §§ 45 and 46, 19 October 2010, с дальнейшими ссылками). Кроме того, оспариваемые меры имели место в офисе первого заявителя, который подпадал под понятие «дом» (см., например, *Heino v. Finland*, no. 56720/09, § 33, 15 February 2011).

54. Таким образом, Суд считает, что эти действия со стороны государственных органов представляли собой вмешательство в право первого заявителя на уважение его «частной жизни» и «дома» в значении статьи 8 Конвенции.

(ii) Было ли вмешательство оправданным

55. Далее Суд должен рассмотреть, удовлетворяло ли вмешательство условиям пункта 2 статьи 8.

56. Выражение «предусмотрено законом» требует, во-первых, чтобы оспариваемая мера имела некоторые основания в национальном законодательстве, и, во-вторых, оно относится к качеству рассматриваемого законодательства, требуя, чтобы оно было доступным для заинтересованного лица, которое, кроме того, должно быть в состоянии предвидеть его последствия, и совместимым с принципом верховенства права (см., среди прочего, *Kopp v. Switzerland*, 25 March 1998, § 55, Reports of Judgments and Decisions 1998 II).

57. Таким образом, это выражение подразумевает, в частности, что национальное законодательство должно быть достаточно предсказуемым в своей формулировке, чтобы дать заинтересованным лицам адекватные указания на обстоятельства и условия, при которых власти имеют право прибегнуть к мерам, затрагивающим их права в соответствии с Конвенцией (см. *C. G. and Others v. Bulgaria*, no. 1365/07, § 39, 24 April 2008). Закон должен обеспечивать определенную степень правовой защиты от произвольного вмешательства со

стороны властей. Наличие специальных процессуальных гарантий является существенным в данном контексте. Способ применения этих гарантий будет зависеть, по крайней мере в некоторой степени, от характера и степени оспариваемого вмешательства (см. *P. G. and J. H. v. the United Kingdom*, no. 44787/98, § 46, ECHR 2001 IX).

58. Обращаясь к настоящему делу, следует рассмотреть первый вопрос – имело ли оспариваемое вмешательство какие-либо основания в национальном законодательстве. В этой связи Суд отмечает, что в соответствии со статьей 30 Конституции и статьей 177 Уголовно-процессуального кодекса, обыск в жилище или другом владении лица проводится с предварительного разрешения суда, за исключением неотложных случаев, связанных со спасением человеческой жизни и сохранностью имущества, либо с непосредственным преследованием подозреваемого в совершении преступления.

59. Суд не находит никаких указаний относительно того, почему эти требования национального законодательства неприменимы в случае первого заявителя. В частности, власти не утверждают, что случай был неотложным по смыслу статьи 30 Конституции и статьи 177 Уголовно-процессуального кодекса. Они также не указали никаких других достоверных причин, которые бы оправдали несоблюдение этих требований национального законодательства. Между тем, национальные суды, опираясь, в частности, на вышеупомянутые положения внутреннего законодательства, установили, что обыск был незаконным.

60. Что касается соблюдения требований Закона об адвокатуре, статья 10 предусматривает общий запрет на изучение, разглашение и изъятие документов, переданных адвокату или связанных с его профессиональной деятельностью, без его согласия. Остается неясным, однако, как это положение сочетается с законной деятельностью других субъектов общественной жизни. В частности, ни эта статья, ни любые другие положения национального законодательства не определяют правомерные исключения, разрешающие вмешательство следственных органов в профессиональную тайну адвокатов. Конвенция не запрещает возлагать на адвокатов определенные обязательства, которые могут повлиять на их отношения с клиентами (см. *André and Other v. France*, no. 18603/03, § 42, 24 July 2008; *Jacquier v. France* (dec.), no. 45827/07, 1 September 2009; и *Xavier Da Silveira v. France*, no. 43757/05, §37, 21 January 2010). Таким образом, абсолютный законодательный запрет, направленный на защиту неприкосновенности юридической профессии, не может последовательно применяться без введения дополнительных обязательных правил, регулирующих оправданное вмешательство в особых случаях. Таким образом, действующее национальное законодательство дает властям полную свободу в определении того, как статья 10 Закона об адвокатуре должна совмещаться с Уголовно-процессуальным кодексом и другими законодательными положениями в каждом конкретном случае. При таких обстоятельствах Суд считает, что применимое национальное законодательство не соответствует требованию предсказуемости, закрепленному в Конвенции (см. *Narinen v. Finland*, no. 45027/98, §§ 35 and 36, 1 June 2004).

61. Требование предсказуемости было также подорвано недостаточными гарантиями в национальном законодательстве относительно того, что обыск должен основываться на

разумных подозрениях и проводиться с достаточной точностью и тщательностью. Совместимость ордера на обыск с этими требованиями всегда была предметом озабоченности для Суда (см., среди прочего, *Niemietz*, упомянутое выше, § 37; *Van Rossem v. Belgium*, no. 41872/98, § 45, 9 December 2004; *Smirnov v. Russia*, no. 71362/01, § 47, 7 June 2007; *Iliya Stefanov v. Bulgaria*, no. 65755/01, §§ 40 and 41, 22 May 2008; и *Mancevschi v. Moldova*, no. 33066/04, §§ 47 and 48, 7 October 2008). В результате, в ордере на обыск в данном случае не были указаны и обоснованы причины, которые привели следователя к выводу, что доказательства могут быть найдены в офисе первого заявителя.

62. Далее, Суд повторяет, что преследование представителей юридической профессии – это удар в самое сердце системы Конвенции (см. *Elci and Others v. Turkey*, nos. 23145/93 and 25091/94, § 669, 13 November 2003). Посягательство на профессиональную тайну может иметь последствия для надлежащего отправления правосудия и, следовательно, нанести ущерб правам, гарантированным статьей 6 Конвенции (*Niemietz*, упомянутое выше, § 37). Поэтому обыски в помещениях адвокатов должны особенно строго контролироваться. Соответствующие гарантии, такие, как наличие и эффективное участие независимых наблюдателей, всегда должны быть доступны в ходе обыска в офисе адвоката, для уверенности в том, что материалы, подпадающие под законную профессиональную привилегию, не будут изъяты (см. *André and Other*, упомянутое выше, §§ 43 and 44, 24 July 2008; и *Aleksanyan v. Russia*, no. 46468/06, § 214, 22 December 2008).

63. Суд постановил, что такие наблюдатели должны иметь необходимую юридическую квалификацию для того, чтобы эффективно участвовать в процедуре (см., например, *Iliya Stefanov v. Bulgaria*, упомянутое выше, § 43, и *Kolesnichenko v. Russia*, no. 19856/04, § 34, 9 April 2009). Кроме того, на наблюдателей также должно распространяться требование соблюдения привилегии адвокат-клиент, чтобы гарантировать защиту привилегированных материалов и прав третьих лиц. Наконец, наблюдатели должны быть наделены необходимыми полномочиями, чтобы иметь возможность предотвратить, в процессе обыска, любое возможное вмешательство в профессиональную тайну адвоката (см., например, *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH*, упомянутое выше, § 62).

64. По мнению Суда, национальное законодательство не обеспечивает надлежащих гарантий по наблюдению за обыском независимыми наблюдателями, способными предотвратить произвольное вмешательство в работу адвоката. Ни Уголовно-процессуальный кодекс (см. статью 127), ни Закон об адвокатуре не содержат никаких требований к понятиям при обыске в офисе адвоката (образование, опыт, место работы и т.д.). Кроме того, такие наблюдатели не имеют соответствующих средств для предотвращения произвола в ходе обыска. При такой законодательной основе неудивительно, что в данном деле понятиями, приглашенными милицией, оказались два молодых студента академии машиностроения, без соответствующего опыта и юридической квалификации, которая позволила бы им быть значимым гарантом от произвольного вмешательства в материалы, подпадающие под привилегию адвокат-клиент. Они даже не зафиксировали тот факт, что власти конфисковали документы, которые не были охвачены хронологическими рамками, указанными в ордере на обыск (см. пункты 11 и 13 выше).

65. В свете вышеизложенного, Суд приходит к выводу, что рассматриваемое вмешательство не было «предусмотрено законом»: оспариваемые меры противоречили положениям национального законодательства. Более того, применимое национальное законодательство не было достаточно предсказуемым и не обеспечивало должную степень защиты от произвола. Следовательно, имело место нарушение статьи 8 Конвенции.

66. В свете этого вывода Суд не считает необходимым рассматривать вопрос, были ли соблюдены другие требования пункта 2 статьи 8.

Коваль та інші проти України (*Koval and Others v. Ukraine*), рішення у справі від 15 листопада 2012 року, заява № 22429/05

106. Заявители утверждали, что их соседи видели, как сотрудники милиции проникли в их квартиру.

107. Правительство утверждало, что нет никаких доказательств того, что сотрудники милиции проникли в квартиру заявителей.

108. Суд отмечает, что, по утверждению заявителей, сотрудники милиции дважды незаконно проникли в их квартиру — во-первых, около 7 часов вечера 14 августа 2001 года и, во-вторых, несколько часов спустя, когда первый заявитель был доставлен домой сотрудниками милиции.

109. Что касается первого случая, Суд отмечает, что на основании имеющихся свидетельств он не может заключить, что сотрудники милиции проникли в квартиру заявителей, поскольку вскоре после того, как первый заявитель открыл дверь, на лестнице началась драка между первым и третьим заявителями и сотрудники милиции, а позже сотрудники милиции удалились.

110. Что касается возвращения сотрудников милиции в квартиру заявителей вместе с первым заявителем для того, чтобы взять дрель и газовый пистолет, Суд считает, что такие действия представляли собой вмешательство в право заявителей на уважение их жилища.

111. Суд отмечает, что в данном случае на основании имеющихся доказательств невозможно установить, каковы были правовые основания для изъятия этих предметов и, следовательно, для проникновения сотрудников милиции в квартиру заявителей, так как стороны не представили никакого решения по этому поводу. Даже если предположить, что изъятие газового пистолета имело целью предотвращение преступления или относилось к сбору доказательств, который регулируется Уголовно-процессуальным кодексом и может рассматриваться в качестве законной цели, никакого решения по этому поводу принято не было, ни до, ни после изъятия.

112. В любом случае, Суд повторяет, что, если государство считает необходимым прибегнуть к таким мерам, как обыск жилых помещений и изъятие в целях сбора доказательств преступления, он должен оценить, являлись ли причины, оправдывающие такие меры, уместными и достаточными, и был ли соблюден принцип пропорциональности. Суд также исследует вопрос о наличии в национальном законодательстве эффективных

гарантий против злоупотреблений или произвольных действий, и проверит, как работали эти гарантии в конкретном деле. Элементы, которые следует принимать во внимание в этой связи, включают, в частности, порядок и обстоятельства, при которых был выдан ордер, в частности новые доказательства на тот момент, а также содержание и масштабы ордера, обращая особое внимание на гарантии, используемые для того, чтобы ограничить воздействие этой меры разумными пределами (см. *Buck v. Germany*, № 41604/98, §45, ECHR 2005 IV).

113. В связи с этим, и отмечая, что в отношении сотрудников милиции было возбуждено уголовное дело за возможное злоупотребление властью, а также то, что имелись другие обстоятельства, такие, как применение силы в отношении первого и третьего заявителей и их запугивание, Суд считает, что гарантии против злоупотреблений и произвольных действий не были доступны заявителям. Таким образом, Суд считает вмешательство в право заявителей на уважение их жилища несоразмерным преследуемой цели.

Следовательно, имело место нарушение статьи 8 Конвенции в отношении всех четырех заявителей.

Васильчук проти України (*Vasylchuk v. Ukraine*), рішення у справі від 13 червня 2013 року, заява № 24402/07

22 березня 2005 року Новомиргородським районним судом Кіровоградської області (далі – районний суд) було винесено постанову про дозвіл на проведення обшуку житла заявниці.

За твердженнями заявниці 24 березня 2005 року десять чоловіків у цивільному одязі, які представились працівниками міліції, прибули до неї з дозволом на обшук її житла, не пред'явивши посвідчень. Працівники міліції ображали її, один з них, забравши у неї палицю, без якої вона не могла ходити, у зв'язку з чим вона мала першу групу інвалідності, штовхнув її на землю, внаслідок чого вона пошкодила коліно. Під час обшуку було пошкоджено деякі меблі, речі були розкидані, було переглянуто її кореспонденцію, після чого було вилучено деякі речі. У підтвердження своїх тверджень вона надала фотознімок.

Працівники міліції стверджували протилежне. Крім того, двоє з них стверджували, що вона поводи́ла себе агресивно та намагалася вдарити працівника міліції своєю палицею.

У невстановлену дату заявниця та її син звернулися до прокуратури Новомиргородського району (далі – районна прокуратура) зі скаргами на проведення обшуку житла заявниці та застосування до неї сили з боку працівників міліції, яка, в свою чергу, постановою від 7 квітня 2005 року відмовила у порушенні кримінальної справи щодо цього.

12 травня 2005 року заявниця оскаржила вказану постанову районної прокуратури, стверджуючи, що вона була винесена тільки на підставі показань працівників міліції. Прокуратура Кіровоградської області залишила вищезазначену постанову без змін.

12 січня 2006 року районним судом було скасовано постанову від 7 квітня 2005 року про відмову в порушенні кримінальної справи та направлено справу для подальшого розслідування до районної прокуратури.

Протягом 2006 – 2010 років районна прокуратура неодноразово виносила постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргами заявниці, які районний суд скасовував і направляв справу для подальшого розслідування до районної прокуратури.

1 лютого 2010 року районним судом було в черговий раз винесено постанову про скасування постанови про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції у зв'язку з відсутністю складу злочину.

10 лютого 2010 року районна прокуратура знову відмовила в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Заявниця не оскаржила цю постанову.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявниця скаржилася за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) – на нелюдське чи таке, що принижує гідність поводження з боку працівників міліції під час проведення обшуку, та за статтями 6 та 13 Конвенції на відсутність ефективного розслідування державними органами її скарг щодо цього. Також, заявниця скаржилася за статтями 6 та 13 Конвенції на незаконність проведення обшуку її житла, зокрема, на відсутність у осіб, що проводили обшук, відповідних повноважень, та на непроведення державними органами ефективного розслідування її скарг щодо цього. Крім того, заявниця скаржилася за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на пошкодження її майна та вилучення деяких речей під час проведення обшуку.

Європейський суд вирішив, що скарги заявниці за статтями 6 та 13 Конвенції мають розглядатися виключно за статтею 8 Конвенції. Так, порушення статті 8 Конвенції Європейським судом було встановлено з огляду на спосіб, в який було проведено обшук житла заявниці, який був непропорційним меті, а також, у зв'язку з відсутністю ефективного розслідування скарг заявниці щодо цього.

Геращенко проти України (*Gerashchenko v. Ukraine*), рішення у справі від 7 листопада 2013 року, заява № 20602/05

125. Уряд визнав, що було втручання у право заявника на повагу до його житла. Проте Уряд вважав, що воно відповідало вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції. Уряд зауважив, що обшук помешкання заявника ґрунтувався на постанові суду від 19 травня 2004 року і що він був необхідний для запобігання злочину. І хоча вищезазначена постанова була винесена в рамках кримінальної справи щодо іншої особи - пана Б., слідчому стало відомо, що заявник може бути причетний до незаконного виготовлення та збуту наркотичних засобів. Отже, перевірка цієї інформації за допомогою обшуку була правомірною. Насамкінець Уряд наголошував на тому, що законність обшуку, про який йшлося, була підтверджена судами трьох інстанцій протягом провадження в судах першої та апеляційної інстанцій.

126. Суд констатує, що сторонами не заперечується, що обшук, про який йдеться у скарзі, становив втручання у право заявника на повагу до його житла.

127. Суд також зауважує, що обшук, про який йдеться, проводився на підставі національного законодавства, а саме – статті 177 Кримінально-процесуального кодексу України (див. пункт 67).

128. Більш того, він був санкціонований в рамках розслідування справи щодо незаконного зберігання наркотичних засобів (див. пункт 11). Отже, він слугував законній цілі, а саме - запобіганню вчинення злочину. Залишається розглянути, чи було втручання «необхідним в демократичному суспільстві».

129. Суд нагадує, що коли держави вважають за потрібне вдаватися до таких заходів, як обшуки житлових приміщень, з метою отримання доказів вчинення протиправних діянь, Суд оцінюватиме, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними та достатніми, і чи було дотримано принцип пропорційності. Суд також вивчить наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля та перевірить, як ці гарантії працюють у відповідній справі, що розглядається. Критерії, які враховуватимуться в цьому контексті, перелік яких не є вичерпним, - це спосіб та обставини, за яких було винесено постанову про проведення обшуку, зокрема, чи були у справі також інші докази на той час, а також зміст та обсяг постанови. При цьому особлива увага має приділятися гарантіям, застосованим з метою обмежити розумними рамками вплив цього заходу (див. рішення у справі «Бук проти Німеччини» (*Buck v. Germany*), заява № 41604/98, пп. 44-45, ECHR 2005-IV).

130. Суд зазначає, що у цій справі обшук помешкання заявника проводився на підставі постанови, винесеної Суворовським судом, отже, підлягав судовому контролю. Проте лише цей факт сам по собі не є достатньою гарантією проти зловживань (див. ухвалу щодо прийнятності від 6 січня 2004 року у справі «Кронін проти Сполученого Королівства» (*Cronin v. the United Kingdom*), заява № 15848/03), При оцінці пропорційності втручання держави Суд має розглянути конкретні обставини кожної справи (див., наприклад, рішення від 16 грудня 1997 року у справі «Каменцинд проти Швейцарії» (*Camenzind v. Switzerland*), п. 45, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII).

131. Обшук, щодо якого подано скаргу, проводився в рамках кримінальної справи щодо певного пана Б., який підозрювався у незаконному зберіганні наркотичних засобів, після того, як він заявив, що придбав наркотичні засоби у заявника (див. пункт 9). На той час кримінальну справу за підозрою заявника у незаконному зберіганні або збуті наркотичних засобів порушено не було. Суд погоджується з тим, що необхідність виявлення доказів злочину може обумовити обшук приміщення третьої особи (див., для порівняння, вищезазначене рішення у справі «Бук проти Німеччини» (*Buck v. Germany*), п. 48). Однак цей фактор слід враховувати при застосуванні оцінки пропорційності (див. також рішення від 2 грудня 2010 року у справі «Ратушна проти України» (*Ratushna v. Ukraine*), заява № 17318/06, п. 74).

132. Суд зазначає, що для винесення постанови про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи суди в Україні відповідно до законодавства повинні переконатися в тому, що існують достатні підстави вважати, що розшукувані предмети знаходяться там (див. пункт 67).

133. Суд не має підстав сумніватися у тому, що при винесенні 19 травня 2004 року постанови про проведення обшуку Суворовський суд мав певні докази того, що заявник міг мати наркотичні засоби і намір їхнього збуту. А саме стверджувалося, що заявник збуває

наркотичні засоби. Це слугувало підставою для проведення розслідування, в тому числі шляхом здійснення обшуку його помешкання.

134. Проте Суд зауважує, що міліція здійснила обшук помешкання заявника на підставі вищезазначеної постанови тільки через півтора місяці. Як відомо, жодного пояснення цій затримці надано не було. Крім того, хоча апеляційний суд при скасуванні вироку від 14 травня 2005 року піддав явній критиці нездійснення судом першої інстанції оцінки строків та контексту винесення постанови про проведення обшуку, про яку йдеться (див. пункт 42), це питання було повністю залишено без уваги у наступних судових рішеннях, винесених у кримінальній справі щодо заявника (див. пункти 47 і 50).

135. Суд звертає увагу на той факт, що обшук, щодо якого подано скаргу, відбувся майже негайно після оперативної закупівлі (навіть не зважаючи на те, що точний час подій є предметом спору – див. пункт 41). Його проведення, ймовірно, було обумовлено певною невідкладністю з метою гарантувати збереження доказів злочину (див., для порівняння, рішення від 14 січня 2010 року у справі «Мастепан проти Росії» (*Mastepan v. Russia*), заява № 3708/03, пп. 41 і 44). Проте у цій справі той факт, що підставою для проведення обшуку слідчими органами була постанова від 19 травня 2004 року, не вказує на таку невідкладність.

136. Насамкінець Суд не може залишити поза увагою певні фактологічні протиріччя стосовно проведення обшуку, які не були пояснені у переконливий спосіб (див. пункти 16-17, 41 і 47).

137. З огляду на вищезазначене Суд не вважає, що втручання у право заявника на повагу до його житла було пропорційним законній цілі, що переслідувалась.

138. Отже, у зв'язку з цим було порушення статті 8 Конвенції.

[...]

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ПРАВА ЗАЯВНИКА НА ПОВАГУ ДО ЙОГО КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

139. З огляду на той факт, що низка листів від заявника до Суду мала на перших сторінках печатки установ виконання покарань, Суд вирішив за належне за власною ініціативою порушити питання дотримання Україною статті 8 Конвенції у зв'язку з переглядом кореспонденції заявника із Судом (див. рішення від 19 листопада 2009 року у справі «Глінов проти України» (*Glinov v. Ukraine*), заява № 13693/05, п. 42). Відповідні частини цієї статті передбачають таке:

«1. 1. Кожен має право на повагу до [своєї] кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

140. Уряд стверджував, що ця частина заяви має бути відхилена через недотримання заявником шестимісячного строку подання заяви в частині скарг на стверджуване втручання

адміністрації установ виконання покарань у його кореспонденцію до 21 грудня 2005 року (набрання чинності змінами до законодавства, що забороняли перегляд кореспонденції ув'язнених із Судом), а також у зв'язку з невичерпанням національних засобів юридичного захисту щодо стверджуваного перегляду його кореспонденції із Судом після цього.

141. Уряд також стверджував, що заявник надавав адміністрації для відправлення свої листи, адресовані Суду, без будь-яких конвертів та що його кореспонденція відправлялась за рахунок адміністрації. Відповідно відповідальні працівники установи не мали іншого вибору, аніж ставити печатку на першій сторінці кожного листа. Проте це не означало, що вони читали листи, оскільки сам заявник негайно запечатував конверти.

142. Заявник не надав своїх зауважень щодо цього.

143. Суд не вважає за належне виносити рішення щодо заперечень Уряду, оскільки ця скарга у будь-якому випадку є неприйнятною.

144. Суд зазначає, що шість листів заявника, надісланих з СІЗО на його адресу, та два листи, надісланих з виправної колонії, мали печатку СІЗО або колонії на перших сторінках (див. пункт 56). Проте на відміну від вищезазначеної справи «Глінов проти України» (*Glinov v. Ukraine*), в якій адміністрація установ виконання покарань разом з листами заявника до Суду надіслала супровідні листи зі стислим викладом їхнього змісту (пп. 27, 28 і 55), у цій справі таких стислих викладів до листів заявника не додавалося. Заявник також не посилався на будь-які факти, які б свідчили про те, що адміністрація насправді читала його листи.

145. Суд не вважає неправдоподібним доводи Уряду про те, що заявник надавав адміністрації свої листи без конвертів. Отже, один лише факт, що на перших сторінках його листів стояли печатки, не означає автоматично, що його кореспонденція переглядалася.

146. У підсумку, з огляду на всі обставини цієї справи Суд не переконаний у тому, що у цій справі було будь-яке втручання у право заявника за статтею 8 Конвенції на повагу до його кореспонденції.

147. Отже, Суд вважає, що ця частина заяви не виявляє ознак порушення цього положення та відхиляє її як явно необґрунтовану за підпунктом «а» пункту 3 та пунктом 4 статті 35 Конвенції.

Белоусов проти України (*Belousov v. Ukraine*), рішення у справі від 7 листопада 2013 року, заява № 4494/07

103. Суд зауважує, що сторони погоджуються з тим, що огляд житла заявника, незалежно від його кваліфікації згідно з національним законодавством, становив втручання у права заявника, гарантовані статтею 8 Конвенції.

104. Суд нагадує, що будь-яке втручання згідно з пунктом 1 статті 8 Конвенції повинно бути виправданим у розумінні пункту 2 як таке, що здійснюється «згідно із законом» і є «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення однієї або більше законних цілей, що в ньому наводяться (див. серед багатьох інших джерел рішення у справах «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*), від 25

березня 1983 року, Series A № 61, с. 32, п. 84, та «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 47, від 18 грудня 2008 року). Формулювання «згідно із законом» вимагає від оскаржуваного заходу як підґрунтя в національному законодавстві, так і його відповідності принципів верховенства права (див. С. і Марпер проти Сполученого Королівства (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [ВП], заяви №№ 30562/04 і 30566/04, п. 95, ECHR 2008). Головною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання державних органів (див. серед багатьох інших джерел рішення від 27 жовтня 1994 року у справі «Кроон та інші проти Нідерландів» (*Kroon and Others v. the Netherlands*), п. 31, Series A № 297 C).

105. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд звертає увагу на аргумент Уряду про те, що втручання, щодо якого надійшла скарга, було здійснено «згідно із законом», оскільки ґрунтувалось на статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, чинного на час подій, якою регулювалась, зокрема, процедура, за допомогою якої державні органи, що розслідують кримінальні злочини, можуть оглядати житлові приміщення. Суд також зазначає, що це положення, за винятком обмеженої кількості невідкладних випадків, коли ці вимоги не діють, зобов'язувало державні органи отримати або постанову суду, або письмову згоду володільця в якості передумови для огляду житлових приміщень (див. відповідні положення статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року у пункті 42). У контексті цієї справи огляд здійснювався на підставі письмової згоди, наданої заявником працівникам міліції.

106. Суд також зауважує, що згідно з наявними документами вищезазначений дозвіл був підписаний заявником у другій половині дня 18 липня 2005 року. Як встановлено вище, впродовж цього строку заявник тримався під вартою у відділенні міліції, що не підтверджено документально, та був підданий жорстокому поводженню з боку міліції. Також вбачається, що заявника було доправлено для участі в огляді під щільним наглядом кількох працівників міліції, яких заявник вважав винними у жорстокому поводженні з ним, та що впродовж усієї процедури він залишався в наручниках (див. пункти 9-10, 17, 75 і 83). Отже, працівники міліції отримали дозвіл заявника на огляд його житла за обставин, в яких були відсутні процесуальні гарантії, що захищають його здатність висловлювати свою справжню думку. За цих обставин Суд вважає правдоподібним, що заявник відчував, що його примушують надати дозвіл, про який йдеться. Отже, цей оскаржуваний огляд не здійснювався на підставі справжнього дозволу заявника, а отже, умов для застосування статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року явно не було дотримано.

107. Цього висновку достатньо, щоб дійти висновку, що огляд працівниками міліції житла заявника 18 липня 2005 року не проводився згідно із законом.

108. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

Белозоров проти Росії та України (*Belozorov v. Russia and Ukraine*), рішення у справі від 15 жовтня 2015 року, заява № 43611/02

9. 1 і 2 листопада 2000 року прокуратурою [Північно-Західного адміністративного округу м. Москви] було винесено постанову про проведення обшуку квартири заявника у м.

Феодосії, прокуратура звернулась до органів української влади з проханням надати сприяння у його проведенні, та направила до України групу працівників Управління внутрішнього розшуку ГУ МВС Російської Федерації у м. Москві. У своєму листі від 1 листопада 2000 року прокурор чітко зазначив, що він вирішив надіслати до Феодосії двох працівників управління для проведення "оперативно-розшукових заходів".

10. Проведення операції було доручено двом працівникам російської міліції, Ті. і Го., і їх негайно було направлено до України. Видається, що вони отримали підтримку начальника слідчого відділу Феодосійського МВ ГУМВС України в АР Крим, підполковника Мір., який очевидно дав вказівки своєму підлеглому, працівнику міліції Ков., сприяти працівникам російської міліції у виконанні їх завдання. Точні вказівки, надані працівнику міліції Ков., невідомі.

11. 3 листопада 2000 року працівник міліції Ков. та двоє працівників російської міліції Ті. і Го. встановили місцезнаходження заявника і затримали його. До заявника було застосовано наручники, а у його квартирі було проведено обшук. Обшук відбувся у присутності матері заявника Б.Н. та її сусідів К.М. і П.Н. в якості понятих, що було зафіксовано у протоколі обшуку, складеному Ков. 3 листопада 2000 року. У протоколі зазначалося, що заявникові було надано копію протоколу у день обшуку.

[...]

119. Враховуючи попередні висновки Суду стосовно незаконності допомоги, яку 3 і 4 листопада 2000 року надали працівникам російської міліції посадові особи України (див. пункти 114 і 115), разом з твердженнями української прокуратури у листі від 8 грудня 2000 року щодо порушення статті 177 Кримінально-процесуального кодексу України та статті 80 Мінської Конвенції (див. пункти 18, 66 і 82), Суд доходить висновку, що обшук, проведений 3 листопада 2000 року, не мав підстав ані згідно із законодавством України (див. пункт 66), ані згідно з Мінською Конвенцією (див. пункт 82), та що, таким чином, втручання органів влади України у права заявника за статтею 8 Конвенції не було "згідно із законом".

120. Відповідно у цій справі було порушення статті 8 Конвенції.

Багієва проти України (*Bagiyeva v. Ukraine*), рішення у справі від 28 квітня 2016 року, заява № 41085/05

46. Суд спочатку розгляне питання за статтею 8 Конвенції про те, чи становив обшук квартири заявниці втручання у її право на повагу до свого житла, та чи було це втручання обґрунтованим. По-друге, Суд розгляне питання, чи мала заявниця у своєму розпорядженні ефективний процесуальний порядок для виправлення стверджуваного порушення. Суд вважає за належне розглянути друге питання виключно за статтею 13 Конвенції.

(a) Стаття 8 Конвенції

(i) Чи мало місце втручання

47. Сторони погоджуються з тим, що проведення обшуку квартири заявниці правоохоронними органами становило втручання у її право на повагу до свого житла. Суд не вбачає жодних підстав вважати інакше.

(ii) Чи було втручання згідно із законом

48. Суд зазначає, що обшук проводився на підставі постанови суду, як це передбачено статтею 177 КПК. Отже, втручання, як доводив Уряд, відповідало вимогам національного законодавства. Питання щодо належного обґрунтування постанови про дозвіл на обшук та, у разі відсутності заявниці, точного застосування процедури, передбаченої національним законодавством, а саме статтями 181 та 183 КПК, слід розглянути нижче в ході розгляду питання необхідності та пропорційності втручання.

(iii) Чи переслідувало втручання законну мету

49. З огляду на обставини цієї справи Суд приймає твердження Уряду про те, що втручання мало на меті законне попередження злочину.

(iv) Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві

50. Суд нагадує, що коли країни-учасниці вважають за необхідне вдаватися до таких заходів як проведення обшуків житлових приміщень з метою отримання доказів вчинення правопорушень, Суд оцінюватиме, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними і достатніми, та чи було дотримано принцип пропорційності (див. рішення у справі «Бук проти Німеччини» (Виск v. Germany), заява № 41604/98, п. 45, ECHR 2005-IV). Суд також вивчить наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля, а також перевірить як ці гарантії використовували у справі, що розглядається (див. рішення у справі «Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria), заява № 65755/01, п. 38, від 22 травня 2008 року).

51. У квартирі заявниці обшук проводився на підставі постанови суду. Попереднє надання судом дозволу на проведення обшуку було важливою гарантією проти зловживання. Той факт, що дозвіл на проведення обшуку було надано за відсутності заявниці, сам по собі не є проблематичним, оскільки національний суд може ухвалити таке рішення без повідомлення іншої сторони (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Тамосіус проти Сполученого Королівства» (Tamosius v. the United Kingdom), заява № 62002/00, ECHR 2002-VIII, та рішення у справі «Аванесян проти Росії» (Avanesyan v. Russia), заява № 41152/06, п. 29, від 18 вересня 2014 року).

52. Суд зазначає, що при встановленні обсягу запропонованого обшуку, національний суд посилався на таке формулювання як «підроблені документи», а також «засоби та знаряддя для підроблення документів». Суд не вказав жодних деталей, навіть незважаючи на те, що міг це зробити з огляду на предмет доказування кримінального провадження, що стосувався документів, які належали колишньому чоловіку заявниці або були пов'язані з ним, а також стверджуваного підроблення документів. Слід також зауважити, що Суд раніше вже піддавав критиці розпливчастість та надмірну узагальненість формулювань в постановках про дозвіл на обшук, надаючи органу влади, який проводив обшук, нічим не обґрунтовану свободу розсуду при встановленні необхідного обсягу обшуку (див. рішення у справі «Смірнов проти

Росії» (Smirnov v. Russia), заява № 71362/01, п. 47, від 7 червня 2007 року; згадані рішення у справах «Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria), п. 41; «Алексанян проти Росії» (Aleksanyan v. Russia), заява № 46468/06, п. 216, від 22 грудня 2008 року; та рішення у справі «Колесніченко проти Росії» (Kolesnichenko v. Russia), заява № 19856/04, п. 33, від 9 квітня 2009 року). Подібним чином, зважаючи на узагальнені формулювання в постанові про дозвіл на обшук у цій справі, Суд не вважає, що попередній судовий дозвіл на обшук став належною гарантією проти можливого зловживання владою під час його проведення.

53. Щодо способу втручання, то обшук проводився за відсутності заявниці, внаслідок чого виникла необхідність зламати двері її квартири. Сторони не можуть дійти згоди у питанні, чи була заявниця заздалегідь попереджена про обшук, чи ні. Суд вважає, що саме органи влади повинні були належним чином встановити, чи було заявницю заздалегідь попереджено про обшук. Проте Судові не було надано переконливих документів на підтвердження цього факту. У зв'язку з цим Суд зазначає, що показання працівників міліції не можуть мати суто об'єктивний характер, які б підтверджували, що працівники міліції зателефонували заявниці перед тим як увійти до квартири, надаючи їй можливість запобігти пошкодженню свого майна та взяти участь у слідчій дії.

54. Крім того, додатково до наведеного вище висновку про те, що у постанові про дозвіл на обшук не були встановлені межі обшуку, варто зазначити, що працівники міліції вилучили низку речей, які навіть не входили до категорії розшукуваних речей, встановлених судом: мобільні телефони, скриня з готівкою, картина та ікона, - навряд чи відповідали обсягу обшуку, дозвіл на проведення якого було надано постановою суду, та стосувались кримінального провадження щодо підроблення посвідчення водія. Варто також зазначити, що органи влади згодом визнали, що вони вилучили мобільні телефони, які з самого початку не були включені до списку вилучених речей. Лише потім, із запізненням, вони повернули заявниці телефони та деякі інші речі, які не стосувалися кримінальної справи. У зв'язку з цим Суд зауважує, що поняті та представник житлово-експлуатаційної організації, запрошені міліцією для участі в проведенні обшуку, не пересвідчилися у правильності внесення до списку протоколу про проведення обшуку всіх вилучених речей, та у тому, чи відповідали вилучені речі обсягу обшуку, визначеному в постанові про дозвіл на обшук.

55. За цих обставин Суд вважає, що наявні гарантії національного законодавства виявилися недостатніми, а проведений обшук квартири заявниці становив втручання, яке не було пропорційним відповідній меті.

56. Суд доходить висновку, що було порушення статті 8 Конвенції.

Цивільний аспект: виселення з житла

Кривіцька та Кривіцький проти України (*Kryvitska and Kryvitsky v. Ukraine*), рішення у справі від 2 грудня 2010 року, заява № 30856/03

40. Згідно з Конвенцією поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законно займано або створено. Чи є конкретне місце проживання «житлом», яке підлягає захисту на підставі пункту 1 статті 8 Конвенції, залежить від фактичних обставин, а саме — від наявності достатніх та триваючих зв'язків із конкретним місцем (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Прокопович проти Росії» (*Prokopovich v. Russia*), заява № 58255/00, п. 36, *ECHR* 2004-XI (витяги)).

41. Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 13 травня 2008 р. у справі «МакКенн проти Сполученого Королівства» (*McCann v. the United Kingdom*), заява № 19009/04, п. 50).

42. Втручання держави є порушенням статті 8 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету, одну чи декілька, що перелічені у пункті 2 статті 8, не здійснюється «згідно із законом» та не може розглядатись як «необхідне в демократичному суспільстві» (див. рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 47).

43. Вислів «згідно із законом» не просто вимагає, щоб оскаржуваний захід мав підставу в національному законодавстві, але також звертається до якості такого закону. Зокрема, положення закону мають бути достатньо чіткими у своїх термінах, а також закон має передбачати засоби юридичного захисту проти свавільного застосування (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 12 червня 2008 р. у справі «Власов проти Росії» (*Vlasov v. Russia*), заява № 78146/01, п. 125). Функція роз'яснення та тлумачення положень національного закону належить насамперед національним судам (див., наприклад, рішення у справі «Озтюрк проти Туреччини» (*Ozturk v. Turkey*) [ВП], заява № 22479/93, п. 55, *ECHR* 1999-VI). Хоча Суд не може замінити своїм рішенням рішення національних судів та його повноваження щодо перевірки дотримання національного законодавства обмежені (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Слівенко проти Латвії» (*Slivenko v. Latvia*) [ВП], заява № 48321/99, п. 105, *ECHR* 2003-X; та рішення від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пауліч проти Хорватії» (*Paulia v. Croatia*), заява № 3572/06, п. 39), його функцією є перевірка обґрунтування національних судів з точки зору Конвенції (див. рішення у справі «Слівенко проти Латвії», зазначене вище). Щоб захистити особу від свавілля, недостатньо забезпечити формальну можливість мати змагальне провадження для оскарження застосування положення закону в її справі. Якщо ухвалене в результаті судового рішення не містить обґрунтування або доказової бази, виникле втручання у гарантоване Конвенцією право може стати непередбачуваним та, як наслідок, не відповідати вимозі законності (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Лупса проти Румунії» (*Lupsa v. Romania*), заява № 10337/04, пункти 41–42, *ECHR* 2006-VII; та рішення від 24 квітня 2008 р. у справі «С. Г. та інші проти Болгарії» (*C. G. and Others v. Bulgaria*), заява № 1365/07, пункти 42, 46 та 49–50).

44. Крім того, втручання у право заявника на повагу до його житла має бути не лише законним, але й «необхідним у демократичному суспільстві». Інакше кажучи, воно має відповідати «нагальній суспільній необхідності», зокрема бути співрозмірним із переслідуваною законною метою (див. рішення у справі «Зехентнер проти Австрії» (*Zehentner v. Austria*), заява № 20082/02, п. 56, *ECHR* 2009-...). Концепція «житла» має першочергове значення для особистості людини, самовизначення, фізичної та моральної цілісності, підтримки взаємовідносин з іншими, усталеного та безпечного місця в суспільстві (див. рішення від 27 травня 2004 р. у справі «Коннорс проти Сполученого Королівства» (*Connors v. the United Kingdom*), заява № 66746/01, п. 82). Враховуючи, що виселення є серйозним втручанням у право особи на повагу до її житла, Суд надає особливої ваги процесуальним гарантіям, наданим особі в процесі прийняття рішення (див. рішення у справі «Зехентнер проти Австрії», зазначене вище, п. 60). Зокрема, навіть якщо законне право на зайняття приміщення припинено, особа вправі мати можливість, щоб співрозмірність заходу була визначена незалежним судом у світлі відповідних принципів статті 8 Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 9 жовтня 2007 р. у справі «Станкова проти Словаччини» (*Stankova v. Slovakia*), заява № 7205/02, пункти 60–63; зазначене вище рішення в справі «МакКенн проти Сполученого Королівства», п. 50; рішення від 15 січня 2009 р. у справі «Косіч проти Хорватії» (*Aosia v. Croatia*), заява № 28261/06, пункти 21–23; та рішення від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пауліч проти Хорватії» (*Paulia v. Croatia*), заява № 3572/06, пункти 42–45). Відсутність обґрунтування в судовому рішенні підстав застосування законодавства, навіть якщо формальні вимоги було дотримано, може серед інших факторів братися до уваги при вирішенні питання, чи встановлено справедливий баланс заходом, що оскаржується (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Беєлер проти Італії» (*Beyeler v. Italy*) [ВП], заява № 33202/96, п. 110, *ECHR* 2000-I).

(b) Застосування цих принципів у цій справі

45. Суд зазначає, що заявники у цій справі уклали договір найму спірної квартири в 1992 та 1993 роках відповідно. Урядом не було зазначено, що до виселення в 2002 році вони проживали в іншому місці. Отже, Суд вважає встановленим, що визнання договору найму недійсним і подальше виселення становить втручання у їхні права, що гарантуються статтею 8 Конвенції.

46. За твердженням Уряду, це втручання переслідувало законну мету захистити інтереси власника. Оскільки власником була сама держава, виселення захищало її інтереси та не може підпадати під виняток, передбачений пунктом 2 статті 8 Конвенції щодо захисту прав і свобод інших осіб. Оскільки державні органи вимагали звільнення квартири з метою отримання доходу, Суд може погодитись, що виселення розглядалось як покращення економічного добробуту держави. Таким чином, було задоволено вимогу щодо «законної мети» згідно з пунктом 2 статті 8 Конвенції.

47. Суд також зазначає, що, як стверджував Уряд, рішення визнати недійсним договір найму заявників і виселити їх було ухвалено компетентним судом у результаті змагального провадження та мало чіткі підстави, передбачені положеннями національного законодавства (див. пункти 19, 30–32, зазначені вище).

48. У той же час, оцінюючи доводи заявників, що застосування цих положень у їхній справі було непередбачуваним, Суд зазначає, що їх договір найму було ретроспективно визнано недійсним, як такий, що не мав законних підстав від самого початку, після його десятирічної офіційної реєстрації компетентними органами. Підставою для цього було встановлення того, що власниця квартири, яка ніколи не була офіційно визнана недієздатною та, як видається, мала самостійний спосіб життя, «не могла розуміти значення своїх дій та контролювати їх» у конкретну дату 1992 року, коли дала дозвіл на проживання заявниці у своїй квартирі. Суд вважає, що такий висновок потребує вагомий доказовий базис, беручи до уваги, зокрема, те, що його зробили після смерті власниці квартири на прохання третьої сторони (держави) через 10 років від дати, про яку йдеться. Між тим, в обґрунтуванні суди поклалися виключно на висновок одного експерта, для формулювання якого, як видається, пішло щонайбільше кілька годин і вивчення одного джерела доказів, а саме висновку психіатричної експертизи, проведеної у 2001 році, щодо стану Є. Б. у березні 1993 року (пізнішої дати). Із цього випливає, що за обставин цієї справи така доказова база призвела до гіпотетичної оцінки фактів і в значній мірі завадила передбачуваності застосування законодавчих норм щодо виселення мешканців, які самоправно зайняли жиле приміщення.

49. У будь-якому разі Суд вважає, що доводи заявників щодо якості відповідного законодавства, як його розтлумачили суди, стосуються та невіддільні від питання, чи було втручання в їхнє право на житло необхідним у демократичному суспільстві та, відповідно, пропорційним.

50. У зв'язку з цим Суд зазначає, що судам необхідно було встановити баланс між інтересами родини заявників із двома неповнолітніми дітьми, які тривалий час були наймачами квартири, та фінансовими інтересами держави в одержанні максимального доходу від продажу квартири, набутої як майно померлої особи, у якої немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом. У ході судового провадження заявники надали низку доводів, стверджуючи, що їхнє виселення становитиме для них надмірний тягар. Зокрема, вони стверджували, що вони добросовісно уклали договір найму та вважались законними наймачами протягом значного часу, сплачуючи витрати на утримання, ремонт майна та інші обов'язкові платежі. Судові рішення не містили жодної реакції на ці доводи, суди обмежились вирішенням питання, чи було проживання заявників у квартирі сумісним із положеннями законодавства. Крім того, на жодній стадії провадження (в тому числі стадії виконавчого провадження) суди не розглянули доводи заявників про те, що внаслідок виселення вони та двоє їхніх неповнолітніх дітей залишаться безпритульними. З матеріалів справи неясно, в якій мірі заявники постраждали від їхнього виселення та чи переселились вони без ускладнень. Вбачається, що заявник зміг набути нове постійне житло через чотири роки після подій, що стали підставою для заяви. Однак, навіть припускаючи, як стверджував Уряд, що заявники могли переселитись своєчасно та без непомірних витрат, їхні відповідні можливості ніколи не були предметом судового розгляду.

51. Загалом, з огляду на ненадання державними органами належного обґрунтування для відхилення доводів заявників щодо застосовності до їхньої справи законодавства відносно виселення мешканців, які самоправно зайняли приміщення, та відсутності оцінки

співрозмірності їхнього виселення, Суд вважає, що заявників було позбавлено адекватних процесуальних гарантій у процесі прийняття рішення щодо їхнього права на житло.

52. Отже, у цій справі мало місце порушення статті 8 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

53. Заявники також скаржилися на те, що суди не проаналізували їхні основні доводи, зокрема про те, що вони офіційно визнавались мешканцями квартири близько десяти років та що виселення серйозно вплинуло б на їхнє приватне та сімейне життя так само, як і на інтереси двох дітей. Вони посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції, який у відповідній частині передбачає таке:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»

54. Уряд не погодився з цими аргументами.

55. Суд зазначає, що ця скарга пов'язана зі скаргою заявників про порушення статті 8 Конвенції, тому також має бути оголошена прийнятною.

56. Суд нагадує, що, незважаючи на різний характер захищених статтями 6 і 8 Конвенції інтересів, що може вимагати окремого розгляду скарг, поданих за цими положеннями, у цій справі відсутність поваги до житла є основою скарги. Враховуючи те, що стало підставою порушення статті 8 Конвенції (див. пункти 49–51 вище), Суд вважає, що немає необхідності окремо розглядати ті ж факти за статтею 6 Конвенції (див. рішення від 7 грудня 2006 р. у справі «Хант проти України» (*Hunt v. Ukraine*), заява № 31111/04, п. 66; та від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 70).

Садов'як проти України (*Sadovyak v. Ukraine*), рішення у справі від 17 травня 2018 року, заява № 17365/14

26. Суд нагадує, що втрата житла є крайньою формою втручання у право на повагу до житла (див., серед інших джерел, рішення у справі «МакКанн проти Сполученого Королівства» (*McCann v. the United Kingdom*), заява № 19009/04, пункт 50, від 13 травня 2008 року). У цій справі незрозуміло, чи було виконано оскаржуване рішення про виселення. Проте ця обставина не заважає Суду розглянути цю скаргу, оскільки покладений на заявників обов'язок звільнити житлове приміщення становив втручання у їхнє право на повагу до їхнього житла (див., наприклад, рішення у справі «Чосіч проти Хорватії» (<...>), заява № 28261/06, пункт 18, від 15 січня 2009 року).

27. Суд також зазначає, що рішення про виселення становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо тільки воно не ухвалене «згідно з законом», не переслідує одну із законних цілей, наведених у [пункті 2](#) статті 8, і не вважається «необхідним у демократичному суспільстві». Вислів «згідно із законом» не просто вимагає, щоб оскаржуваний захід ґрунтувався на національному законодавстві, але також стосується якості такого закону. Зокрема, положення закону мають бути достатньо чіткими у своєму формулюванні та надавати засоби юридичного захисту проти свавільного застосування (див., серед інших джерел, згадане рішення у справі [«Кривіцька та Кривіцький проти України»](#) (*Kryvitska and Kryvitskuu v. Ukraine*), пункти 42, 43). Крім того, будь-яка особа, якій загрожує виселення, у принципі повинна мати можливість, щоб пропорційність відповідного заходу була визначена

судом. Зокрема, якщо було наведено відповідні аргументи щодо пропорційності втручання, національні суди повинні ретельно розглянути їх та надати належне обґрунтування (див., серед інших джерел, згадане рішення у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine), пункт 44, та рішення у справі «Вінтерстайн та інші проти Франції» (Winterstein and Others v. France), заява № 27013/07, підпункт «Д» пункту 148 та пункт 155, від 17 жовтня 2013 року).

28. У цій справі рішення про оскаржуване виселення було ухвалено Апеляційним судом Львівської області виключно на підставі того, що законного підґрунтя для вселення не було ab initio з огляду на те, що державний заклад, якому належала будівля, не оформив його належним чином (див. [пункт 10](#)).

29. Суд із цього приводу визнає, що рішення про виселення було ухвалено компетентним судом у результаті змагального провадження та мало певне підґрунтя у національному законодавстві (див. [пункт 14](#)).

30. Суд також погоджується з аргументом Уряду, що цей захід переслідував законну мету у розумінні [пункту 2](#) статті 8 Конвенції, а саме захист інтересів військовослужбовців, які потребували тимчасового житла у зв'язку із проходженням служби.

31. При цьому Суд вважає, що оскаржуване рішення не ґрунтувалося на належних підставах, а, отже, не було необхідним у демократичному суспільстві.

32. У зв'язку з цим Суд зазначає, що коли національні суди дійшли висновку, що вселення не відповідало чинному законодавству, вони надали цьому аспекту першочергове значення, жодним чином не врівноваживши його з аргументами заявників, що цей захід покладе на них надмірний тягар. Крім того, не були розглянуті такі питання, як те, що з моменту вселення заявників разом із другим заявником до спірного житлового приміщення пройшло дванадцять років; та що заявники виконали все, що від них вимагалось для належної реєстрації компетентним органом влади їх орендарями, та що протягом усього відповідного періоду вони добросовісно сплачували всі платежі, пов'язані з орендою.

33. Суд доходить висновку, що підхід, застосований національними судами, сам по собі є проблематичним, оскільки він призвів до того, що вони не оцінили пропорційність виселення заявників (див., наприклад, рішення у справі «Йорданова та інші проти Болгарії» (Yordanova and Others v. Bulgaria), заява № 25446/06, пункт 123, від 24 квітня 2012 року, та згадане рішення у справі «Вінтерстайн та інші проти Франції» (Winterstein and Others v. France), пункт 156).

Із цього приводу Суд звертає увагу на аргумент Уряду (див. [пункт 25](#)), що будь-яке право на тимчасове проживання у відповідному житловому приміщенні було тісно пов'язане зі статусом військовослужбовця другого заявника, та що це право було втрачено у зв'язку з його звільненням з військової служби. Суд у принципі готовий визнати, що цей аргумент міг бути важливим для вирішення питання щодо пропорційності. Проте його не було включено до обґрунтування національного суду, який ухвалив рішення про виселення (див. [пункт 10](#)). Отже, аргументи Уряду з цього приводу мають бути відхилені.

34. Суд уже констатував порушення [статті 8](#) Конвенції в інших справах, коли у контексті провадження щодо виселення заявники не могли вимагати здійснення оцінки пропорційності такого втручання (див., серед інших джерел, згадані рішення у справах «МакКанн проти Сполученого Королівства» (McCann v. the United Kingdom), пункт 55, [«Кривіцька та Кривіцький проти України»](#) (Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine), пункти 51, 52, та «Вінтерстайн та інші проти Франції» (Winterstein and Others v. France), пункти 158 та 167). Суд не знаходить підстав, щоб дійти іншого висновку у цій справі.

35. Отже, Суд доходить висновку, що було порушення [статті 8](#) Конвенції.

Право на безпечне довкілля

Дубецька та інші проти України (*Dubetska and Others v. Ukraine*), рішення від 10 лютого 2011 року, заява № 30499/03

105. Посилаючись на свою судову практику, Суд зазначає, що ні стаття 8, ні будь-які інші положення Конвенції не гарантують права на охорону природнього екологічного середовища як такого (див. рішення у справі «Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatos v. Greece*), заява № 41666/98, пункт 52, ECHR 2003-VI). Також жодного питання не виникне, якщо оскаржувана шкода є незначною у порівнянні з небезпекою навколишнього середовища, притаманною життю в кожному сучасному місті. Однак, може мати місце небезпідставна скарга за статтею 8 там, де екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність та тривалість шкідливого впливу та його фізичний чи психологічний вплив на здоров'я або якість життя особи (див., з-поміж інших джерел, рішення у справі «Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), згадане вище, пункти 68-69).

106. Немає сумніву, що промислове забруднення може негативно вплинути на здоров'я суспільства в цілому і погіршувати якість життя особи, проте часто неможливо визначити у кількісному вираженні його вплив у кожному окремому випадку. Що стосується, наприклад, погіршення здоров'я, то важко вирізнити вплив екологічних ризиків від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. «Якість життя», в свою чергу, є суб'єктивною характеристикою, яка тяжко піддається точному визначенню (див. рішення у справі «Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), заяви №№ 53157/99, 53247/99, 53695/00 та 56850/00, пункт 90, від 26 жовтня 2006 року).

107. Беручи до уваги труднощі доведення, Суд головним чином розглядатиме висновки національних судів та інших компетентних органів для встановлення фактичних обставин справи (див. рішення у справі «Баклі проти Сполученого Королівства» (*Buckley v. the United Kingdom*) від 25 вересня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions 1996-IV*, сторінки 1291-93, пункти 74-77). Як базу для аналізу Суд може, наприклад, використовувати положення національного законодавства, що визначають небезпечні рівні забруднення (див., з-поміж інших джерел, рішення у справі «Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), згадане вище, пункт 87), та екологічні дослідження, здійснені компетентними органами (див. рішення у справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taskin and Others v. Turkey*), пункти 113 та 120, № 46117/99, ECHR 2004-X). Особливу увагу Суд приділятиме окремим рішенням, винесеним органами влади щодо конкретної ситуації заявника; таких як зобов'язання позбавити підприємство-забруднювача дозволу на виробничу діяльність (див. рішення у справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (*Taskin and Others v. Turkey*), згадане вище, пункт 112) або відселити мешканця із забрудненої території (див. рішення у справі «Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), згадане вище, пункт 86). Однак Суд не може сліпо покладатися на рішення національних органів влади, особливо коли вони явно несумісні або суперечать одне одному. У такій ситуації Суд повинен оцінювати докази у їх цілісності (див. рішення у справі «Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), згадане вище, пункт 90). Іншими джерелами доказів для розгляду на додаток до

викладеного заявником перебігу подій будуть, наприклад, його медичні довідки (див. рішення щодо прийнятності у справі «Ларс та Астрід Фегерськьольд проти Швеції» (*Lars and Astrid Fagerskiold v. Sweden*), заява № 37664/04, від 26 лютого 2008 року), а також відповідні звіти, заяви або дослідження, здійснені приватними установами (див. рішення у справі «Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), згадане вище, пункт 85).

108. Крім того, з метою визначення того, чи несе держава відповідальність за статтею 8 Конвенції, Суд повинен визначити, чи була ситуація результатом раптового та несподіваного повороту подій або, навпаки, існувала давно і була добре відома державним органам влади (див. рішення «Фадєєва проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), згадане вище, пункти 90-91); чи була держава або чи мала вона бути обізнаною, що небезпека або шкідливий вплив зачіпали приватне життя заявника (див. рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії» (*Lopez Ostra v. Spain*) від 9 грудня 1994 року, пункти 52-53, Series A по. 303 C), і до якої міри заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і був в стані виправити її без надмірних витрат (див. рішення у справі «Лєдєєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), згадане вище, пункт 97).

Гримковська проти України (*Grimkovskaya v. Ukraine*), рішення у справі від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03

58. Посилаючись на свою усталену практику (див., серед інших джерел, рішення від 9 грудня 1994 року в справі «Лопез Остра проти Іспанії» (*Lopez Ostra v. Spain*), Series A, № 303-C; та від 10 грудня 2011 року в справі «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), заява № 30499/03, пункти 105-108), Суд повторює, що, якщо (як у цій справі) справа стосується екологічної небезпеки, небезпідставна скарга за статтею 8 може виникнути лише тоді, коли відповідна загроза сягає такого рівня, що призводить до значного погіршення здатності заявника користуватись своїм житлом, мати приватне та сімейне життя. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість шкідливого впливу та його фізичний і психологічний наслідок для здоров'я людини та якості її життя.

59. Відповідно до цих принципів Суд спочатку повинен розглянути, чи була шкода, завдана заявниці внаслідок функціонування магістральної дороги М04, починаючи з жовтня 1998 року, достатньо серйозною для порушення питання за статтею 8 Конвенції. Суд звертає увагу, що скарги заявниці стосуються, головним чином, рівня шуму, пошкодження її будинку від вібрації та її страждань у зв'язку з погіршенням здоров'я її батьків і неповнолітнього сина через забруднення повітря та ґрунту.

60. Суд вважає, що у справі недостатньо доказів, щоб підтвердити всі твердження заявниці «поза розумним сумнівом». Зокрема, рівень шуму та його вплив на приватне та сімейне життя заявниці ніколи не досліджувались (див. а contrario рішення від 9 листопада 2010 року в справі «Дєєс проти Угорщини» (*Dees v. Hungary*), заява № 2345/06, п. 23). Твердження про те, що руйнування будинку спричинено вібрацією, поставлене Урядом під сумнів з посиланням на свідчення компетентного представника державного органу і ніколи не підтверджувалось незалежними експертами. У тій мірі, в якій здоров'я батьків заявниці може

підпадати під поняття її сімейного життя відповідно до статті 8, матеріали справи містять медичні документи, відповідно до яких вони мають численні захворювання. Однак на підставі цих доказів неможливо визначити, в якій мірі ці захворювання були спричинені або прогресували внаслідок функціонування магістральної дороги. Що стосується здоров'я неповнолітнього сина заявниці, то вбачається, що він мав імунодефіцит ще до жовтня 1998 року і що, на думку його лікаря, він проживав в «екологічно забрудненому районі» від народження, тобто з 1994 року (див. п. 17 вище).

61. Одночасно Суд зазначає, що відповідно до офіційного дослідження, проведеного 15 травня 2002 року (див. п. 12 вище), покриття дороги біля будинку заявниці було дуже пошкодженим і понад сто автомобілів проїхало повз нього протягом однієї години. За таких обставин цілком можливо, що заявницю регулярно турбували, принаймні певною мірою, шум і вібрація. Крім того, було встановлено, що більша частина автотранспорту здійснювала шкідливі викиди у розмірах, що перевищували допустимі граничні норми. Рівень забруднення повітря та ґрунту, встановлений органами санітарно-епідеміологічної служби, свідчив про необхідність припинити використання дороги, щоб уникнути загрози шкідливого впливу на здоров'я місцевих мешканців (див. п. 19 вище). Викиди автомобілів містили мідь і свинець, надмірний вміст яких також було виявлено в ґрунті біля будинку заявниці. Беручи до уваги ці дані, Суд вважає, що є істотним той факт, що сину заявниці в 2002 році було поставлено діагноз: хронічне отруєння солями свинцю та міді. Суд вказує, що Уряд не надав жодних доказів, які б спростовували достовірність і правильність цього діагнозу, та не запропонував будь-якого прийняттого альтернативного пояснення стосовно виникнення цього отруєння, щоб спростувати твердження заявниці, що отруєння було безпосередньо пов'язане з функціонуванням автомобільної дороги.

62. Враховуючи вищезазначене, Суд вважає, що сукупний вплив шуму, вібрації, забруднених повітря та ґрунту, спричинений магістральною дорогою М04, значною мірою не дав заявниці можливості користуватися правами, гарантованими статтею 8 Конвенції. Таким чином, стаття 8 є застосовною у цій справі.

63. З огляду на зазначене, Суд розгляне у світлі принципів, викладених у його практиці (див., серед інших джерел, вищезазначене рішення в справі «Дубецька проти України», пункти 140-145), чи надав Уряд достатні докази, щоб виправдати ту ситуацію, за якої заявниця несла значний тягар від імені решти громади.

64. Насамперед, Суд зазначає, що, як стверджує Уряд, 16 червня 2002 року через місяць після дослідження санітарно-епідеміологічної служби рух транзитного транспорту по вулиці Ч. було припинено. З огляду на відсутність конкретних даних, зокрема, текстів відповідних рішень місцевих органів влади (якщо вони були), які б підтверджували твердження заявниці про те, що це рішення фактично було виконане пізніше та що рух через деякий час було відновлено, Суд виходитиме з припущення, що рух транзитного транспорту було зупинено з тієї дати, яку вказав Уряд (див., *mutatis mutandis*, ухвалу щодо прийнятності від 16 жовтня 2007 року в справі «Вінокуров проти Російської Федерації та України» (*Vinokurov v. Russia and Ukraine*), заява № 2937/04). Отже, необхідно зазначити, що питання шуму, вібрацій, забруднення повітря та ґрунту, пов'язані з функціонуванням магістральної дороги, було

вирішено. Однак необхідно дослідити, чи повинні державні органи все ж нести відповідальність за негативний вплив функціонування магістральної дороги у період з жовтня 1998 року до червня 2002 року.

65. Визначаючи це, Суд усвідомлює складність завдань держави в питаннях утримання інфраструктури, наприклад, такого, що розглядається, де вжиття заходів може вимагати значних часу та ресурсів. Пам'ятаючи про свою субсидіарну роль відповідно до Конвенції, у багатьох справах Суд підкреслював, що держави повинні мати значну свободу розсуду в складній сфері екологічної політики (див., наприклад, рішення в справі «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. the United Kingdom*) [ВП], заява № 36022/97, п. 100, ECHR 2003-VIII). Незважаючи на те, що органи влади Договірних держав все більшою мірою беруть на себе відповідальність за зменшення та регулювання забруднення навколишнього середовища, стаття 8 не може тлумачитись як така, що вимагає від них забезпечення кожній особі житла, яке б відповідало конкретним екологічним стандартам (див. ухвалу щодо прийнятності від 9 листопада 2004 року в справі «Вард проти Сполученого Королівства» (*Ward v. the United Kingdom*), заява № 31888/03). Відповідно до цих міркувань, Суд вважає, що він зайде занадто далеко, якщо покладе на Уряд відповідальність за сам лише факт дозволу руху транзитного транспорту через населену вулицю міста або визнає загальне право заявниці на безкоштовне нове житло за рахунок держави. Тим більше, заявниця у цій справі не стверджувала, що вартість її будинку зменшилась із жовтня 1998 року або що вона не мала можливості продати його та переїхати без допомоги держави (див., а *contrario*, рішення у справі «Фадєєва проти Російської Федерації» (*Fadeyeva v. Russia*), заява № 55723/00, п. 121, ECHR 2005-IV).

66. Тоді як Суд не вбачає доцільності перегляду суті рішення Уряду дозволити використання вулиці Ч. у якості транзитної дороги, все ж, розглядаючи процесуальний аспект відповідної політики, Суд не переконаний, що в справі було дотримано мінімальні гарантії, спрямовані на забезпечення справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства.

67. Суд зазначає, по-перше, що Уряд не надав підтвердження того, що перед ухваленням у 1998 році рішення про скерування автомобільної дороги М04 через вулицю Ч. було підготовлено відповідне техніко-економічне обґрунтування, яке б надавало оцінку можливості дотримання встановлених екологічних норм та можливість зацікавленим сторонам, включаючи мешканців вулиці Ч., представити свої думки (дивись, а *contra*ho, зазначене вище рішення в справі «Хаттон проти Сполученого Королівства», п. 128). Навпаки, суть цього рішення та адекватність пом'якшуючих заходів видаються досить сумнівними, зокрема, беручи до уваги розходження між Урядом і заявницею щодо того, чи прийняте в 1998 році рішення стосувалося скерування руху транспорту з вулиці П. на вулицю Ч. чи лише підтвердження вже існуючого статусу вулиці Ч. як транзитної дороги. Однак Суд вважає, що, навіть якщо вулиця Ч. використовувалась як транзитна дорога до інвентаризації 1998 року, органи державної влади повинні були забезпечити мінімальні процедурні гарантії при її проведенні. Ні рішення національних судів, ні зауваження Уряду не містять доказів того, що такі гарантії, зокрема доступ громадськості до інформації про стан навколишнього середовища та прийняття рішень у період розробки проекту з інвентаризації, існували.

68. По-друге, Суд вважає, що принаймні з часу проведення інвентаризації доріг у 1998 році влада також була відповідальною за впровадження належної політики зі зменшення шкідливого впливу магістралі на закріплені у статті 8 права жителів вулиці Ч. (див., *mutatis mutandis*, зазначене вище рішення в справі «Фадеева проти Російської Федерації», пункти 127-131). Як вбачається, міська влада вжила певних заходів, спрямованих на регулювання екологічного стану вулиці (див. п. 30 вище). Однак ані оцінки, зазначені національними судами в своїх рішеннях, ані пояснення Уряду не містять достатніх деталей, які б давали можливість Суду зробити висновок, що це регулювання було ефективним і суттєвим до 15 травня 2002 року, коли було встановлено критичний рівень забруднення повітря. Як вбачається з наявних матеріалів, це дослідження було проведено лише у відповідь на неодноразові скарги мешканців вулиці Ч., які відповідно до матеріалів справи почали надходити принаймні з 2000 року.

69. По-третє, наголошуючи на важливості участі громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань як процесуальної гарантії забезпечення прав, закріплених у статті 8 Конвенції, Суд підкреслює, що істотним елементом цієї гарантії є можливість для особи оскаржити в незалежному органі рішення, дії або бездіяльність державних органів, що впливають на її права в цій сфері (див. зазначене вище рішення в справі «Дубецька та інші проти України», п. 143). Суд також зазначає, що 30 жовтня 2001 року для України набрала чинності Орхуська Конвенція, яка стосується доступу до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (див. п. 39 вище). Тим часом у цій справі не доведено, що заявниці було надано реальну можливість оскаржити у національних судах заходи органів державної влади щодо магістральної дороги М04 у період з жовтня 1998 року до червня 2002 року.

70. Суд зазначає, що заявниця формально намагалась зробити це через пані Грищенко, яка подала цивільний позов до Виконавчого комітету. Як вбачається з короткої мотивувальної частини ухвали апеляційного суду Луганської області стосовно відмови у задоволенні вимог заявниці (див. п. 33 вище), суд обмежився розглядом лише тих питань, які дозволили йому дійти висновку, що відповідач взагалі не був відповідальним за утримання та ремонт вулиці Ч. Суд вказує, що численні документи у матеріалах справи чітко вказують на те, що така відповідальність - у будь-якому випадку до певної міри - дійсно існувала (див. пункти 24-26, 30 та 34 вище), тоді як у мотивувальній частині ухвали суду немає жодного посилання на докази, які б підтверджували його висновок про протилежне.

71. Однак до відання якого б органу не належало утримання дорожнього покриття та іншого облаштування на вулиці Ч., Суд вважає більш важливим те, що мотивувальні частини судових рішень не містять прямої відповіді на головні доводи заявниці, на підставі яких вона вимагала встановити відповідальність Виконавчого комітету. Зокрема, хоча суд першої інстанції заслухав кількох свідків щодо деяких аспектів екологічної політики міської влади, ні його рішення, ні рішення вищих судів не містять чіткої оцінки того, чому вони дійшли висновку, що ця політика достатньо захищала права заявниці. Так само без обґрунтування було відхилено твердження про те, що рішення відповідача, прийняте у жовтні 1998 року, було незаконним і свавільним, а з матеріалів справи незрозуміло, чи цей аспект позову заявниці взагалі досліджувався в ході судового розгляду. Суд вважає, що доводи заявниці

про незаконність та свавільність зазначеного рішення та адекватності екологічної політики міської влади відносно вулиці Ч. були надзвичайно важливими для вирішення, чи забезпечили дії відповідача справедливий баланс між правами заявниці, гарантованими статтею 8, та інтересами суспільства. За відсутності в текстах рішень національних судів обґрунтування відхилення цих доводів, Суд не може зробити висновок, що заявниця мала реальну можливість викласти свої погляди в незалежному органі.

72. У цілому, Суд надає значення таким аспектам. По-перше, Уряд не довів, що перед ухваленням рішення про визначення вулиці Ч. частиною магістральної дороги М04 було підготовлено відповідне техніко-екологічне обґрунтування, а після цього впроваджено розумну політику природокористування. По-друге, Уряд не довів, що заявниця мала реальну можливість брати участь у прийнятті відповідних рішень, включаючи можливість оскарження дій міської влади у незалежному органі. Пам'ятаючи про ці два фактори та Орхуську Конвенцію (див. п. 39), Суд не може зробити висновок, що у цій справі було досягнуто справедливого балансу.

73. Таким чином, було порушення статті 8 Конвенції.

Дземюк проти України (*Dzemyuk v. Ukraine*), рішення у справі від 4 вересня 2014 року заява, № 42488/02

77. Як Суд зазначав у низці своїх рішень, скарги за статтею 8 Конвенції подавалися у різних випадках, коли висловлювалося занепокоєння щодо довкілля (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Фадеева проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), заява № 55723/00, п. 68, ECHR 2005-IV). Проте для того, щоб порушити питання за статтею 8 Конвенції, втручання, щодо якого скаржитися заявник, має безпосередньо впливати на його житло, приватне або сімейне життя та має досягти певного мінімального рівня, щоб скарги підпадали під дію статті 8 Конвенції (див. рішення від 9 грудня 1994 року у справі «Лопес Остра проти Іспанії» (*Lopez Ostra v. Spain*), п. 51, Series A № 303-C, та вищенаведене рішення у справі «Фадеева проти Росії» (*Fadeyeva v. Russia*), пп. 69-70). Тому для рішення першочерговим є те, чи може забруднення довкілля, на яке скаржитися заявник, вважатися таким, що достатньо негативно впливає на користування зручностями його житла та якість його приватного і родинного життя (див. рішення від 2 грудня 2010 року у справі «Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), заява № 12853/03, п. 66). У зв'язку з цим Суд у рішенні від 10 лютого 2011 року у справі «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), заява № 30499/03, пп. 110 та 113) встановив, що забруднення води є одним з чинників, які впливають на стан здоров'я заявників, а отже - на їх можливість користуватися своїм житлом, вести приватне та сімейне життя.

78. Оцінка такого мінімального рівня є відносною та залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість шкідливого впливу та його фізичні чи психологічні наслідки. Також має братися до уваги загальний контекст довкілля. Суд нещодавно нагадував, що не може бути небезпідставної скарги за статтею 8 Конвенції, якщо шкода, стосовно якої подаються скарги, є незначною у порівнянні з екологічними ризиками, притаманними життю в кожному сучасному місті (див. рішення від 14 лютого 2012 року у

справі «Харді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. the United Kingdom*), заява № 31965/07, п. 188).

79. Що стосується погіршення стану здоров'я, то важко відрізнити вплив екологічних ризиків від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. Також що стосується загального контексту довкілля, то немає сумнівів в тому, що сильне забруднення води та ґрунту може негативно вплинути на громадське здоров'я загалом та погіршити якість життя особи, але його фактичний вплив у кожному окремому випадку неможливо визначити у кількісному вираженні; «якість життя», власне, є суб'єктивною характеристикою, яка не піддається точному визначенню (див., *mutatis mutandis*, рішення від 26 жовтня 2006 року у справі «Ледяєва та інші проти Росії» (*Ledyayeva and Others v. Russia*), заяви №№ 53157/99, 53247/99, 53695/00 та 56850/00, п. 90).

80. Беручи до уваги труднощі доведення, Суд головним чином розглядатиме висновки національних судів та інших компетентних органів щодо встановлення фактичних обставин справи. В якості бази для аналізу Суд може використовувати, наприклад, положення національного законодавства, що визначають небезпечні рівні забруднення, та екологічні дослідження, здійснені компетентними органами. Особливу увагу Суд приділятиме індивідуальним рішенням органів влади щодо конкретної ситуації заявника, таким як зобов'язання позбавити підприємство-забруднювача дозволу на виробничу діяльність або відселити мешканця із забрудненої території. Однак Суд не може сліпо покладатися на рішення національних органів влади, особливо коли вони явно непослідовні або суперечать одне одному. У такій ситуації Суд повинен оцінювати докази в їх сукупності. Іншими джерелами доказів, окрім викладеного заявником перебігу подій, будуть, наприклад, його медичні довідки, а також відповідні звіти, заяви або дослідження, здійснені приватними установами (див. вищенаведене рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), п. 107, із подальшими посиланнями),

81. Суд повторює, що статтю 8 Конвенції було визнано застосовною, якщо небезпечний вплив, якому ймовірно піддавалися відповідні особи, був достатньо пов'язаним з приватним та сімейним життям у розумінні статті 8 Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі «Харді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. the United Kingdom*), п. 189). У цій справі Суд визнав, що потенційні загрози для довкілля, спричинені облаштуванням та роботою двох терміналів для скрапленого природного газу (далі - СПГ термінали) були достатньо тісно пов'язані з приватним життям та житлом заявника у розумінні статті 8 Конвенції, а тому стали підставою для застосування цього положення (див. вищенаведене рішення у справі «Харді та Мейл проти Сполученого Королівства» (*Hardy and Maile v. the United Kingdom*), п. 192).

82. Щодо цієї справи Суд погоджується з тим, що заявник та його родина могли зазнати негативного впливу відповідного забруднення води. Проте за відсутності прямих доказів фактичної шкоди здоров'ю заявника Суд повинен встановити, чи потенційні загрози довкіллю, спричинені місцем розташування кладовища, були пов'язані з приватним життям та житлом заявника такою мірою, щоб негативно вплинути на «якість його життя» та привести у дію застосування вимог статті 8 Конвенції (див. пункти 78-81).

83. Суд зазначає, що національне законодавство з охорони здоров'я чітко забороняє розміщення кладовища занадто близько до житлових будинків та джерел води (див. пункти 67-72). Як видається, найближча межа кладовища розташована за 38 метрів від будинку заявника (див. пункт 33). Це не можна вважати незначною невідповідністю, а радше - серйозним порушенням національних норм, зважаючи на те, що фактична відстань є трохи більшою за одну десяту мінімальної відстані, дозволеної такими нормами. Більше того, кладовище є безперервним джерелом можливої небезпеки, а завдана цим потенційна шкода не є такою, яку можна легко виправити або попередити. Такі загрози довіллю неодноразово визнавалися органами влади, зокрема, шляхом заборони використання незаконного кладовища для поховання та пропозиції щодо переселення заявника (див. пункти 20-25 та 49). Суд також зазначає, що національні органи влади встановили, що облаштування кладовища у вищезазначеному місці поставило заявника під загрозу забруднення ґрунту та джерел питної води і води для поливу через виділення з трупів, які розкладаються, такої речовини як трупна отрута (див. пункт 10). Суд звертає особливу увагу на той факт, що у селі Татарів немає централізованого водопостачання і мешканці села використовують власні криниці (див. пункт 9). Також видається, що високий рівень *E. coli*, виявлений у питній воді з криниці заявника, був набагато вищим за допустимий рівень і міг бути спричинений кладовищем (див. пункти 12, 18 та 30), хоча технічні звіти не дійшли остаточного або одностайного висновку щодо дійсного джерела забруднення *E. coli* (див. пункт 31). У будь-якому разі, високий рівень *E. coli*, незалежно від джерела походження, разом з явним та чітким порушенням норм санітарної безпеки, підтвердили наявність загроз для довілля, зокрема, серйозного забруднення води, на які наражався заявник.

84. За таких обставин-Суд доходить висновку, що облаштування та використання кладовища так близько від будинку заявника разом з наступним впливом на довілля та «якість життя» заявника досягло мінімального рівня, що вимагається статтею 8 Конвенції, та становило втручання у право заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя. Суд також вважає, що потенційно шкідливе втручання досягло достатнього рівня серйозності для застосування статті 8 Конвенції.

С. Дотримання статті 8 Конвенції

1. Доводи сторін провадження

85. Уряд стверджував, що кладовище було побудовано в інтересах мешканців села Татарів, оскільки у гірському районі біля села абсолютно не було жодного іншого місця, яке могло використовуватися як кладовище. Уряд також стверджував, що хоча кладовище було побудовано з порушенням санітарного законодавства, тобто без відповідної санітарно-захисної зони, що вимагалася законодавством, органи влади доклали усіх можливих зусиль для заборони поховання та забезпечення заявника можливістю переселитися - навіть незважаючи на те, що зобов'язання щодо переселення законодавством передбачено не було. За твердженнями Уряду, заявник постійно відмовлявся від таких пропозицій. Для підтвердження цього Уряд надав листи Татарівської ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 10, 15 та 16 грудня 2009 року, в яких муніципальні органи стверджували, що заявника не цікавило переселення (див. пункт 34). Уряд погодився з тим,

що облаштування кладовища на ділянці ВЛ поклало на державу позитивний обов'язок за статтею 8 Конвенції.

86. Заявник підтримав свої скарги та стверджував, що рішення про облаштування кладовища по сусідству з його будинком було ухвалене з порушенням національних норм, а заходи, вжиті органами влади України для виправлення ситуації, були недостатніми та неадекватними. Зокрема, він стверджував, що органи влади нічого не зробили для закриття незаконно облаштованого кладовища, не забезпечили припинення поховань та не виправили ситуацію, запропонувавши йому будь-яку альтернативу. Заявник стверджував, що він не мав куди переїжджати і не мав достатньо грошей для будівництва нового будинку. Він зазначав, що, незважаючи на відповідний запит, органи влади не зробили йому жодної детальної та конкретної пропозиції щодо переселення.

2. Оцінка Суду

87. Хоча мета статті 8 Конвенції головним чином полягає у захисті особи від свавільного втручання державних органів, вона може включати в себе вжиття органами заходів для забезпечення поваги до приватного життя та житла (див., з подальшими посиланнями, рішення у справі «Морено Гомес проти Іспанії» (*Moreno Gomez v. Spain*), заява № 4143/02, п. 55, ECHR 2004-X).

88. Забруднення довкілля може вплинути на добробут осіб та такою мірою перешкоджати їм користуватися своїм житлом, що негативно вплине на їхнє приватне та сімейне життя, при цьому серйозно не загрожуючи їхньому здоров'ю. Суд зазначає, що скарги на екологічну шкоду у цій справі власне не пов'язані з причетністю держави до промислового забруднення (див., у контексті серйозного промислового забруднення, вищенаведене рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), п. 73). Проте ці скарги стосуються тверджень про небезпеку для здоров'я, спричинену рішенням органу влади про розміщення кладовища лише за 38 метрів від житла заявника у порушення національних норм, а також незабезпеченням державою дотримання національних екологічних стандартів. Скарги також стосуються неврегулювання державою діяльності муніципалітетів відповідно до таких стандартів. У такій ситуації завдання Суду полягає в оцінці того, чи вжила держава усіх необхідних заходів для забезпечення захисту прав заявника за статтею 8 Конвенції. При здійсненні такої оцінки у контексті конкретної справи повинні аналізуватися всі чинники, включно з дотриманням національних екологічних норм та виконанням судових рішень (див., *mutatis mutandis*, вищенаведене рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), п. 141). Зокрема, якщо існують національні екологічні норми, їх недотримання може становити порушення статті 8 Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі «Морено Гомес проти Іспанії» (*Moreno Gomez v. Spain*), пп. 56 та 61).

89. Більше того, принципи, які застосовуються до оцінки відповідальності держави за статтею 8 Конвенції в екологічних справах, загалом схожі незалежно від того, чи має справа розглядатися з точки зору позитивного обов'язку держави щодо вжиття належних та відповідних заходів для гарантування прав заявника за пунктом 1 статті 8 Конвенції або у контексті виправданого відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції «втручання органів державної влади». Більше того, процесуальні гарантії, доступні заявникові згідно зі статтею

8 Конвенції, можуть стати недієвими, а державу може бути визнано відповідальною за Конвенцією, якщо судові рішення, яким органи влади зобов'язано діяти певним чином в екологічних питаннях, ігноруються органами влади або залишається невиконаним протягом значного періоду часу (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (<...>), заява № 46117/99, пп. 124-125, ЕСНР 2004-Х).

90. З огляду на твердження заявника щодо прямої відповідальності Уряду за розміщення кладовища безпосередньо біля його будинку та забруднення внаслідок цього, Суд розглядатиме цей випадок в якості прямого втручання у права заявника за статтею 8 Конвенції (див. пункт 84).

91. Що стосується оцінки дотримання вимоги щодо законності за статтею 8 Конвенції у поєднанні з вимогами щодо дотримання положень національного законодавства, Суд зазначає таке:

(i) рішення Татарівської ради про розміщення кладовища на земельній ділянці ВЛ було прийнято з порушенням Державних санітарних правил та норм, зокрема вимоги щодо 300-метрової «санітарно-захисної зони» (див. пункти 71 та 72). У порушення Законів України «Про поховання та похоронну справу» (див. пункт 68) та «Про питну воду та питне водопостачання» не було законно затверджено генерального плану забудови села. Зокрема статтями 27-30 останнього Закону встановлено обов'язкові санітарно-гігієнічні стандарти питної води та питного водопостачання, якими передбачена відсутність у питній воді вмісту *E. coli* (див. пункт 72);

(ii) про незаконність розміщення кладовища та недотримання вимог щодо санітарно-захисної та водоохоронної зони неодноразово повідомляли санітарно-епідеміологічні органи, і це принаймні шість разів визнавали у своїх рішеннях національні суди (див. пункти 12-14, 18, 35, 37, 42, 46 та 49-51);

(iii) національні органи влади, які несуть відповідальність за управління та обслуговування кладовища згідно з національним законодавством, не забезпечили належним чином виконання рішення, ухваленого 26 грудня 2003 року Верховинським районним судом Івано-Франківської області, яке було залишене без змін апеляційним судом та Верховним Судом України, та згідно з яким Татарівську раду було зобов'язано закрити кладовище (див. пункт 49). Це рішення й досі залишається невиконаним (див. пункт 61), а депутати Татарівської ради неодноразово відмовлялися ухвалити рішення на виконання цього рішення суду;

(iv) національні органи влади продовжували порушувати національні екологічні норми, не виконувати судові рішення, що набрали законної сили та були обов'язковими для виконання і якими підтверджувалося, що органи влади діяли незаконно, а також рішення від 26 грудня 2003 року, яке підтверджувало, що кладовище має бути закрито.

92. Суд зазначає, що Уряд не оскаржував того, що кладовище було побудовано та використовувалося з порушенням національних норм (пункт 85). Суд також добре розуміє труднощі та можливі витрати при врегулюванні екологічних питань, пов'язаних із забрудненням води у гірських районах. Водночас Суд зазначає, що розміщення та

використання кладовища були незаконними у багатьох аспектах: екологічні норми було порушено; висновки органів влади у сфері охорони довкілля було проігноровано; рішення суду, які набрали законної сили і підлягали виконанню, не виконувалися, і не було вжито заходів у зв'язку із зумовленими забрудненням води загрозами здоров'ю та довкіллю (див. пункт 91). Суд вважає, що втручання у право заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя не було здійснено «згідно із законом» у розумінні статті 8 Конвенції. Отже, у цій справі було порушення цього положення. З огляду на свої висновки щодо незаконності дій органів влади Суд вважає, що немає необхідності розглядати питання щодо решти аспектів стверджуваного порушення статті 8 Конвенції.

Право на повагу до кореспонденції

Перегляд листів ув'язнених

Сергій Волосюк проти України (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), рішення у справі від 12 березня 2009 року, заява № 1291/03

а. Перевірка кореспонденції

81. Суд зазначає, що сторони не заперечували того, що перевірка кореспонденції заявника, здійснювана посадовими особами установи, в якій його тримали під вартою, становила втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8 Конвенції, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей (див. рішення у справах «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1983 року, п. 84, серія А, № 61, «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (*Campbell v. the United Kingdom*) від 25 березня 1992 року, п. 34, серія А, № 233, «Калоджеро Діана проти Італії» (*Calogero Diana v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 28, *Reports* 1996-V, та «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*) від 23 вересня 1998 року, п. 36, *Reports* 1998-VII).

82. Словосполучення «згідно із законом» не лише вимагає дотримання національного закону, а й стосується якості такого закону (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Галфорд проти Сполученого Королівства» (*Halford v. the United Kingdom*) від 25 червня 1997 року, п. 49, *Reports* 1997-III, та справу «Барановський проти Польщі» (*Baranowski v. Poland*), № 28358/95, п. 52, ECHR 2000-III). Суд нагадує, що національне законодавство має з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві (див. рішення у справі «Доменічіні проти Італії» (*Domenichini v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 33, *Reports* 1996-V).

83. Суд у своїй практиці вже визнав, що перевірка кореспонденції в'язнів, здійснювана в автоматичному режимі на підставі правових норм, які сформульовані в досить загальній формі і які надають адміністрації місьць позбавлення волі широкі дискреційні повноваження у цьому зв'язку, становить практику, яка не відповідає вимогам статті 8 Конвенції (див. справи «Недбала проти Польщі» (*Niedbala v. Poland*), № 27915/95, пункти 81-84, від 4 липня 2000 року, «Салапа проти Польщі» (*Salapa v. Poland*), № 35489/97, пункти 97-102, від 19 грудня 2002 року).

84. У справі, що розглядається, Суд зауважує, що на підставі національного законодавства (див. пункт 26 вище) посадові особи місця попереднього ув'язнення перевіряли всі листи (за зовсім незначними винятками) осіб, узятих під варту. Зокрема, до 6 лютого 2003 року винятком були тільки листи, адресовані прокурорів, а після 6 лютого 2003 року, під час

перебування заявника під вартою, перевірки вже не підлягали й листи, адресовані Уповноваженому Верховної Ради з прав людини.

85. У відповідних положеннях національного закону додатково не проводилося розмежування між різними категоріями осіб, з якими було дозволено листуватися в'язням, наприклад між правоохоронними та іншими національними органами, конвенційними та іншими міжнародними органами, родичами, адвокатами та ін. До того ж, оскільки перевірка здійснювалася в автоматичному режимі, органи влади не були зобов'язані виносити вмотивовані рішення із зазначенням підстав, на яких перевіряється кореспонденція. У законі також не уточнювалося, чи особа під вартою мала право бути поінформованою про ті чи інші зміни в листах, які вона відправляла. У ньому не передбачалося й конкретних засобів юридичного захисту, за допомогою яких особа, взята під варту, могла б оскаржити спосіб чи межі застосування заходів перевірки, передбачених законом.

86. З огляду на викладені міркування Суд доходить висновку, що чинні положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та способи здійснення відповідного дискреційного повноваження, наданого органам державної влади стосовно перевірки кореспонденції осіб, узятих під варту. Тобто оскаржуване втручання здійснювалося не «згідно із законом». Тому Суд не вважає за необхідне з'ясовувати, чи було дотримано в цій справі інших вимог пункту 2 статті 8, і постановляє, що було порушено це положення.

б. Поміщення заявника до дисциплінарного ізолятора

і. Встановлення фактів

87. Суд зазначає, що Уряд не подав ані доказів, які могли б спростувати твердження заявника в цій скарзі, ані відповідних пояснень. Суд зауважує, що ненадання Урядом наявної у нього інформації без задовільного пояснення може слугувати підставою для висновків про обґрунтованість тверджень у скарзі заявника (див., *mutatis mutandis*, справу «Ахмет Езканет та інші проти Туреччини» (*Ahmet Özkanet and Others v. Turkey*), № 21689/93, п. 426, від 6 квітня 2004 року). Оскільки Уряд не висловив жодної думки з приводу тверджень заявника, які, зі свого боку, були послідовно й чітко сформульовані, Суд погоджується з версією щодо фактів, яку подав заявник.

ii. Чи мало місце втручання

88. Суд зауважує, що заявника помістили до дисциплінарного ізолятора, покаравши його таким чином за відправлення листа в заборонений спосіб, тоді як він повинен був, як цього вимагав національний закон, відправити його через посадових осіб установи, в якій його тримали під вартою. Хоча покарання й не позначилося безпосередньо на відправленні та доставці самого цього листа, воно мало на меті вплинути на вибір заявником способу відправлення листів у майбутньому.

89. Тому Суд визнає, що зазначене покарання становило втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції у значенні пункту 1 статті 8 Конвенції.

iii. Чи було втручання здійснено «згідно із законом»

90. Суд зауважує, що стаття 15 Закону «Про попереднє ув'язнення» передбачала, що однією з мір покарання, застосовуваних до осіб, узятих під варту, за порушення режиму, було поміщення порушника в карцер на строк до десяти діб. У статті не уточнювалися конкретні питання та підстави для застосування такого заходу (див. пункт 28 вище), що могло породжувати сумніви стосовно того, чи дотримано вимогу якості закону. Але Суд не вважає за необхідне спинятися на цьому питанні, оскільки в будь-якому разі це втручання не відповідало вимогам статті 8 Конвенції з огляду на викладені нижче міркування.

iv. Чи мало втручання легітимну мету і чи було воно необхідним у демократичному суспільстві

91. Суд зазначає, що втручання, про яке йдеться, здійснювалося з легітимною метою — запобігти порушенням громадського порядку та злочинам. Водночас, Суд зазначає, що лист, у зв'язку з яким заявника було покарано, був адресований органу державної влади, до відання якого належала установа, в якій заявника тримали під вартою. Тобто цей лист не породжував ризику перешкодження правосуддю з боку заявника чи будь-якого іншого потенційного ризику, яким виправдовувалася існуюча на національному рівні вимога відправлення листів виключно в установленому порядку. До того ж заявник, надіславши листа в обхід контролю з боку установи попереднього ув'язнення, вчинив відносно незначне правопорушення, тим часом як йому призначили за це найсуворіше дисциплінарне покарання. Нарешті, Суд зауважує, що заявник не мав засобу юридичного захисту, за допомогою якого можна було б ефективно оскаржити такий дисциплінарний захід (порівн. зі справою «Пузинас проти Литви (№ 2)» (*Puzinas v. Lithuania (no. 2)*), № 63767/00, пункти 30-35, від 9 січня 2007 року).

92. За цих обставин Суд вважає, що в справі, яка розглядається, — навіть якщо враховувати звичайні та обґрунтовані вимоги режиму тримання під вартою, — відповідні посадові особи вийшли за межі наданої їм свободи розсуду і що втручання не було пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві. Звідси випливає, що було порушено статтю 8 Конвенції.

Глінов проти України (*Glinov v. Ukraine*), рішення у справі від 19 листопада 2009 року, заява № 13693/05

(a) Наявність втручання

51. Суд зауважує, що значна частина листів заявника позначена штампом СІЗО і що ці листи супроводжувалися листами посадових осіб СІЗО, в яких вони стисло повідомляли про зміст відповідного листа заявника (див. пункти 27 і 28 вище).

52. За цих обставин Суд вважає, що в СІЗО розпечатували і читали листи заявника (див. для порівняння рішення у справі «Кисилевські проти Польщі» (*Kisielewski v. Poland*), № 26744/02, п. 26, від 7 липня 2009 року).

53. Отже, посадові особи СІЗО переглядали листи заявника до Суду, що становило «втручання» в його право на повагу до своєї кореспонденції, гарантоване статтею 8 Конвенції.

(b) Чи було втручання виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції

54. Суд повторює, що будь-яке «втручання органів державної влади» у право на повагу до кореспонденції суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох законних цілей, зазначених у пункті 2 цієї статті, і якщо не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення таких цілей (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1983 року, серія А, № 61, с. 32, п. 84, «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (*Campbell v. the United Kingdom*) від 25 березня 1992 року, серія А, № 233, с. 16, п. 34, і «Недбала проти Польщі» (*Niedbala v. Poland*), № 27915/95, п. 78, від 4 липня 2000 року).

55. Суд зазначає, що заявник почав листування з Судом 4 квітня 2005 року і надалі, коли його справа перебувала на розгляді в Суді, не припиняв листування з ним. Суд зауважує, що правові норми стосовно контролю за кореспонденцією ув'язнених, якою вони обмінюються із зовнішнім світом, зокрема із Судом, було змінено 1 грудня 2005 року (21 грудня 2005 року ці зміни набрали чинності), але кореспонденція заявника, адресована Суду, переглядалася адміністрацією СІЗО як до, так і після зазначеної дати. Тому Суд має розглянути ці два періоди окремо, щоб з'ясувати, чи був такий перегляд правомірним у світлі пункту 2 статті 8 Конвенції протягом кожного з них.

i. Період до 21 грудня 2005 року

56. Зважаючи на свій висновок, наведений у пункті 45 вище, Суд визнає, що до 21 грудня 2005 року листування заявника з Судом переглядалося відповідно до вимог національного законодавства.

57. Раніше Суд уже встановив, що чинні на той час положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення відповідних дискреційних повноважень, наданих органам влади стосовно перегляду кореспонденції осіб, узятих під варту, у зв'язку з чим такий перегляд суперечив вимозі законності, встановленій пунктом 2 статті 8 Конвенції (див. рішення у справі «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), № 1291/03, п. 86, від 12 березня 2009 року).

58. Суд не бачить підстав для іншого висновку у справі, що розглядається.

59. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з переглядом кореспонденції, якою заявник обмінювався із Судом до 21 грудня 2005 року.

ii. Період після 21 грудня 2005 року

60. Беручи до уваги той факт, що з 21 грудня 2005 року діє чітко сформульована заборона перегляду кореспонденції, якою ув'язнені обмінюються із Судом (див. пункти 39 і 40 вище), Суд визнає, що перевірка листування заявника із Судом після зазначеної дати (див. пункти 27 і 28 вище) суперечила національному законодавству, а отже, таке втручання здійснювалося не «згідно із законом» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції.

61. Тому Суд не вважає за необхідне з'ясувати, чи було дотримано в цій справі інші вимоги пункту 2 статті 8, і постановляє, що мало місце порушення цього положення у зв'язку з переглядом кореспонденції, якою заявник обмінювався із Судом після 21 грудня 2005 року.

Віслогузов проти України (*Visloguzov v. Ukraine*), рішення у справі від 20 травня 2010 року, заява № 32362/02

79. Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявник скаржився, що працівники колонії № 90 переглядали його листи. Він також скаржився, що зазначені особи вилучили й утримували лист Суду, який містив документи, необхідні для подання офіційної скарги до Суду.

80. Суд вважає, що ці питання підпадають під дію статті 8 Конвенції ...

[...]

90. Уряд визнав, що вилучення й утримування листа Суду становило втручання у передбачене статтею 8 Конвенції право заявника на повагу до своєї кореспонденції. Водночас Уряд наполягав, що це втручання було виправданим.

91. Заявник не погодився з Урядом.

i. Наявність втручання

92. Сторони не заперечували того, що вилучення й утримування листа Суду становило втручання в гарантоване статтею 8 Конвенції право заявника на повагу до своєї кореспонденції.

ii. Чи здійснювалося втручання згідно із законом і з законною метою

93. Суд посилається на свої висновки у пункті 86 вище і визнає, що оскаржуваний захід здійснювався згідно із законом. Суд також визнає, що захід здійснювався із законною метою запобігання порушенням громадського порядку та злочинам.

iii. Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві

94. Суд зазначає, що він уже визнавав наявність порушення статті 8 Конвенції у справах, у яких працівники кримінально-виконавчих установ розкривали листи, надіслані ув'язненим конвенційними органами (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «Пірс проти Греції», пункт 84, і «Матвейчук проти Польщі» (*Matwiejczuk v. Poland*), заява № 37641/97, пункт 102, рішення від 2 грудня 2003 року).

95. У справі, що розглядається, лист із Суду не надходив до заявника поштою — його передала йому дружина, яка листувалась із Судом. Як було зазначено вище, заявник одержав листа через свою дружину, чим порушив встановлений національним законодавством порядок, незважаючи на існування законного способу його одержання. Сама по собі передбачена нормативно-правовими документами заборона обміну предметами під час побачень в'язнів із відвідувачами не видається нерозумною, якщо зважати на необхідність підтримання внутрішнього порядку в колонії. Реакція органів влади, викликана зазначеним вище порушенням, також була належною, оскільки вони повинні були перевірити вміст переданих предметів.

96. Втім, Суд зазначає, що, імовірно, після перевірки вилученого листа працівники колонії переконалися, що документи, які містилися в ньому, не викликають підозри і не становлять небезпеки для в'язничного режиму. Цілком очевидно, що після такої перевірки вже не було потреби утримувати вилучені предмети. У цьому зв'язку позиції сторін стосовно того, чи міг заявник забрати листа назад, розходяться. Заявник стверджував, що його звернення з вимогою повернути йому документи ігнорувалися і що саме через це він звернувся до Суду з проханням надіслати новий пакет документів. Уряд, зі свого боку, стверджував, що після перевірки вилучених документів працівники колонії намагалися повернути їх йому і що заявник сам відмовився забрати їх назад. На підтвердження своєї позиції Уряд надав протокол, у якому працівники колонії зафіксували відмову заявника забрати вилучені предмети. Водночас Суд бере до уваги те, що, підписуючи протокол, заявник зробив запис у ньому про те, що наведені в протоколі факти перекручено. Отже, цей доказ є суперечливим і не може переконати Суд погодитися з версією Уряду. Таким чином, оцінюючи матеріали справи, Суд доходить висновку, що не було причин, які змушували б національні органи влади утримувати адресований заявникові лист після його перевірки.

97. З огляду на зазначене вище, Суд вважає, що органи влади вийшли за межі наданої їм свободи розсуду в цій справі і що таке втручання не було пропорційним і необхідним у демократичному суспільстві. Таким чином, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Довженко проти України (*Dovzhenko v. Ukraine*), рішення у справі від 12 січня 2012 року, заява № 36650/03

76. Суд зазначає, що працівники установ тримання під вартою відмовлялися надсилати кореспонденцію заявника щонайменше протягом шести місяців. Така відмова становила втручання у реалізацію заявником права на повагу до його кореспонденції, яке гарантується пунктом 1 статті 8 Конвенції.

77. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо тільки воно не здійснюється «відповідно до закону», не переслідує одну або більше легітимних цілей, зазначених у пункті 2, і, крім того, є «необхідним у демократичному суспільстві» для їх досягнення. Вираз «відповідно до закону» вимагає не лише дотримання національного законодавства, але також стосується якості такого законодавства. У національному законодавстві повинно бути з достатньою чіткістю визначено межі та спосіб здійснення відповідних дискреційних повноважень державних органів з метою забезпечення особам мінімального рівня захисту, на який вони мають право в умовах верховенства права в демократичному суспільстві (див. рішення від 12 березня 2009 року у справі «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), заява № 1291/03, пп. 81 і 82).

78. У цій справі відмова відправляти кореспонденцію заявника ґрунтувалась на тому, що Верховний Суд не надав заявнику відповідного дозволу, як це передбачено статтею 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» (див. пункт 33 вище). Суд зазначає, що положення національного законодавства, застосоване у справі, не зобов'язує компетентні органи приймати формальне рішення за наслідками розгляду клопотання, наводити причини для прийняття такого рішення або надавати затриманому копію такого рішення. Це

положення також не встановлює конкретних засобів захисту з метою оскарження дій чи бездіяльності відповідного органу. Тому видається, що через відсутність цих важливих процесуальних гарантій клопотання заявника про надання відповідного дозволу могло залишитися без відповіді, або в ньому могло бути відмовлено без будь-яких вагомих причин. Відсутність вищевказаних гарантій є ще більш тривожною, враховуючи те, що за загальним правилом внутрішнє законодавство, забороняє листування, і зобов'язує осіб, які тримаються під вартою до суду, вимагати дозволу як винятку, а не закріплює повагу до права затриманого на кореспонденцію та гарантування того, щоб будь-яке втручання в його реалізацію передбачалось законом і здійснювалось відповідно до нього.

79. З огляду на вищевикладені міркування, Суд доходить висновку, що застосовне у цій справі національне законодавство не визначало з достатньою чіткістю межі та способів здійснення дискреційних повноважень державних органів щодо надання дозволу на відправлення кореспонденції затриманих осіб. Звідси випливає, що оскаржуване втручання не було здійснено «відповідно до закону». Таким чином, Суд не вважає за необхідне в цьому випадку встановлювати, чи були дотримані інші вимоги пункту 2 статті 8 Конвенції і вважає, що мало місце порушення цього положення.

Біляєв та Дігтяр проти України (*Belyaev and Digtyar v. Ukraine*), рішення у справі від 16 лютого 2012 року, заяви №№ 16984/04 та 9947/05

(i) Листування заявників під час попереднього ув'язнення

50. Суд зазначає, що він розглядав подібну скаргу щодо перегляду кореспонденції під час попереднього ув'язнення та констатував порушення статті 8 Конвенції через те, що національне законодавство з цього питання не відповідало стандарту якості для такого закону (див. вищезазначене рішення у справі «Сергій Волосюк проти України» (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), пп. 84–86). Суд не вбачає причини для того, щоб відійти від цієї практики. Суд також зазначає, що відсутність достатніх гарантій у цій сфері могла мати наслідком свавільні відмови відсилати деякі листи заявників, як вони стверджували.

51. Отже, Суд констатує, що мало місце порушення статті 8 Конвенції щодо обох заявників стосовно їхнього права на кореспонденцію протягом попереднього ув'язнення.

(ii) Листування другого заявника під час відбування покарання

52. Другий заявник також скаржився на втручання у його право на кореспонденцію під час відбування ним покарання.

53. У цьому зв'язку Суд, з огляду на свою відповідну практику (див., наприклад, рішення у справах «Енеа проти Італії» (*Enea v. Italy*) [ВП], заява № 74912/01, п. 143, *ECHR*2009, та «Онофріу проти Кіпру» (*Onoufriou v. Cyprus*), заява № 24407/04, пп. 109–114, від 7 січня 2010 року з подальшими посиланнями), зазначає, що згідно із застосовним на момент подій законодавством, яке регулює відбування покарань, працівники установ виконання покарань переглядали усі листи, що відсилалися ув'язненими особами за винятком листів Уповноваженому Верховної Ради з прав людини або прокурору (див. пункт 23). Законодавство не проводило будь-якого розмежування щодо інших категорій осіб, з якими

могли листуватися ув'язнені — такими як, наприклад, правоохоронні та інші державні органи, конвенційні та інші міжнародні органи, родичі, захисник та ін. Законодавство не конкретизувало спосіб здійснення перегляду кореспонденції. Зокрема, воно не передбачало будь-якої участі ув'язнених осіб на будь-якій стадії процесу перегляду листів або їхнього залучення до нього. Воно також не визначало, чи мала ув'язнена особа право на інформування її про будь-які зміни, внесені у зміст її вихідної кореспонденції. Більш того, перегляд був автоматичним, не був обмежений у строках та не вимагав будь-якого вмотивованого рішення, яке б надавало підстави для заходів з перегляду кореспонденції та/або встановлювало строки їхнього виконання. Насамкінець, не існувало конкретного засобу юридичного захисту, який надавав би ув'язненій особі змогу оскаржити вищезазначений захід та отримати адекватне відшкодування.

54. Отже, Суд доходить висновку, що застосовне національне законодавство не надавало відповідного рівня захисту від свавільного втручання у право ув'язненої особи на листування. Тобто оскаржуване втручання здійснювалося не «згідно із законом».

55. За відсутності вищезазначених базових гарантій, які б захищали право на листування, Суд не виключає, що другий заявник міг стикнутися зі свавільними відмовами адміністрації установи виконання покарань відсилати його листи, як він стверджував.

56. Вищевикладених міркувань Суду достатньо, щоб дійти висновку, що мало місце порушення статті 8 Конвенції стосовно другого заявника щодо його права на листування під час відбування ним покарання.

Перегляд листів

Михайлюк та Петров проти України (*Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine*), рішення від 10 грудня 2009 року, заява № 11932/02

24. Суд нагадує, що відкриття листа само по собі достатньо для становлення втручання у право заявника на повагу до кореспонденції (див. рішення у справі «Нарінен проти Фінляндії» (*Narinen v. Finland*), № 45027/98, п. 32, від 1 червня 2004 року). Беручи до уваги те, що національні суди підтвердили, що відкриття державними органами листів, адресованих заявникам, дійсно мало місце, Суд має встановити, чи відповідало таке втручання у права заявників вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції, а саме, чи було воно «згідно із законом», чи переслідувало законну мету та чи було необхідним у демократичному суспільстві з метою досягнення цієї мети (рішення у справі «Валасінас проти Литви» (*Valasinas v. Lithuania*), № 44558/98, п. 128, ЄСПЛ 2001?VIII).

25. Суд нагадує, що вираз «згідно із законом» насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див., серед багатьох інших, рішення у справі «Полторацький проти України» (*Poltoratskiy v. Ukraine*), № 38812/97, п. 155, ЄСПЛ 2003?V).

26. Суд зазначає, що національні суди встановили, що кореспонденція заявників відкривалася та переглядалася на підставі національного законодавства (див. п. 8 вище). Зокрема, суди посилалися на положення статті 7 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року та статті 28 Кримінально-виправного кодексу України 1970 року. Суд зазначає, що зазначені законодавчі акти передбачали перегляд кореспонденції визначеної категорії осіб, а саме осіб, узятих під варту, чи осіб, що відбувають покарання в установах системи відбукання покарань.

27. У цьому контексті Суд звертає увагу на те, що заявники не належали до зазначеної категорії осіб. Беручи до уваги мету та формулювання вищевказаних положень законодавства, вони не могли бути застосовані до заявників, враховуючи лише той факт, що заявники не відбували покарання у колонії. Висновки національних судів, навпаки, не підтверджувалися належним поясненням.

28. Щодо інструкцій з діловодства Міністерства внутрішніх справ та Державного департаменту з питань виконання покарань, на які також спиралися суди під час розгляду справи заявників, Суд зазначає, що ці інструкції були для внутрішнього користування та неопубліковані, а тому недоступними для громадськості, включаючи заявників (див. п. 8 вище). Більш того, у цій справі їх тексти не було надано.

29. Загалом Суд вважає, що з огляду на конкретну ситуацію заявників відповідні конституційні гарантії та правила, на підставі яких відбувався перегляд кореспонденції на той час (див. пп. 10–17 вище), втручання у право заявників на повагу до кореспонденції не мало підстав відповідно до національного законодавства. Таким чином, Суд визнає, що у цій справі не було дотримано вимогу законності у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

30. З огляду на попередні висновки, Суд не вважає за необхідне розглядати, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення однієї з законних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

31. Відповідно мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Втручання у приватне спілкування у кримінальному провадженні

Волохи проти України (*Volokhy v. Ukraine*), рішення у справі від 2 листопада 2006 року, заява № 23543/02

А. Чи відбулось втручання у право заявників

42. Сторонами не оспорювався той факт, що постанова про накладення арешту на кореспонденцію заявників становить «втручання органів державної влади», передбачене п. 2 ст. 8 Конвенції, у право заявників на повагу до їх кореспонденції, яке гарантується п. 1 ст. 8.

Б. Чи було втручання виправданим

43. Головне питання полягає в тому, чи може вищевказане втручання бути виправданим у сенсі п. 2 ст. 8. Оскільки цей пункт передбачає обмеження права, гарантованого Конвенцією, він має чітке тлумачення. Суд повторює, що повноваження державних органів на проведення таємного спостереження за громадянами в ході кримінального розслідування визнаються Конвенцією в тій мірі, в якій вони є абсолютно необхідними (див. *mutatis mutandis*, рішення у справі *Klass and Others v. Germany*, від 6 вересня 1978 року, п. 42).

44. Таке втручання не порушує статтю 8, якщо воно здійснюється «згідно із законом», переслідує законну мету відповідно до пункту 2 та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети.

48. Суд вважає, що вимога «доступності закону» була дотримана, оскільки всі вказані нормативні акти були опубліковані (див. пп. 25–27).

49. Щодо вимоги «передбачуваності», Суд повторює, що норма права є «передбачуваною», якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі — у разі потреби за допомогою відповідної консультації — регулювати свою поведінку. Суд наголошував на важливості цього принципу стосовно таємного спостереження наступним чином (див. рішення у справі *Malone v. United Kingdom*, від 2 серпня 1984 року, п. 67, рішення у справі *Amann v. Switzerland*, № 27798/95, п. 56, ЄСПЛ 2000-II):

«Суд завжди дотримувався думки, що словосполучення «згідно із законом» не просто відсилає до національного законодавства, а й пов'язане з вимогою якості «закону», тобто вимогою дотримання принципу «верховенства права», про що прямо говориться у преамбулі Конвенції... Отже, цей вислів означає — і це впливає з предмета і мети статті 8,— що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані пунктом 1... Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно...

... Оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформації є закритими для їх ретельного аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання».

50. Отже, необхідно розглянути "якість" правових положень, які були застосовані в даній справі, зокрема необхідно визначити, чи достатньо чітко вони встановлюють обставини, за яких правоохоронні органи могли здійснювати перегляд кореспонденції заявників.

51. У цьому зв'язку Суд зауважує, що вимоги "пропорційності" втручання, його винятковий та тимчасовий характер передбачені у статті 31 Конституції та статті 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року (див. пп. 25 та 27 вище). Проте ні стаття 187 Кримінально-процесуального кодексу у редакції, яка була чинна під час подій, які розглядаються, ні жодне інше положення законодавства не передбачали механізм, який міг би гарантувати дотримання вищезазначених принципів на практиці. Положення, яке розглядається (див. п. 26 вище), не містить вказівки щодо осіб, до яких застосовуються ці заходи, обставин, за яких вони вживаються, та строків, які мають встановлюватись та дотримуватись. Таким чином, це положення не може бути визнане таким, що є достатньо чітким та детальним, щоб забезпечити відповідний захист від неналежного втручання органів державної влади у право заявників на повагу до їх приватного життя та кореспонденції.

52. Більше того, Суд має бути впевненим щодо існування адекватного та ефективного захисту від зловживання, оскільки система заходів таємного спостереження, що розроблена для захисту національної безпеки та громадського порядку, пов'язана із ризиком порушення або навіть зруйнування принципів демократії на підставі її захисту (див. вищевказане рішення у справі *Klass and Others v. Germany*, пп. 49-50). Такі гарантії захисту мають бути чітко встановлені законом та мають застосовуватись до нагляду за діяльністю відповідних органів або служб. При наглядових провадженнях мають дотримуватись цінності демократичного суспільства настільки добросовісно, наскільки це можливо, зокрема верховенство права, про що прямо говориться у Преамбулі Конвенції. Верховенство права між іншим (*inter alia*) передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватись судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження (див. вищевказане рішення у справі *Klass and Others v. Germany*, п. 55).

53. Суд зауважує, що у цій справі перегляд постанови про накладення арешту на кореспонденцію відповідно до статті 187 Кримінально-процесуального кодексу було передбачено ще на початковій стадії, коли арешт та виїмка кореспонденції були санкціоновані. Проте відповідне законодавство не передбачало жодного проміжного перегляду постанови у розумні проміжки часу або будь-яких строків для такого втручання. Також законодавство не передбачало додаткового залучення судових органів для нагляду за діяльністю правоохоронних органів при здійсненні останніми повноважень, які розглядаються у цій справі. В результаті, постанова про накладення арешту на кореспонденцію заявників залишалась чинною протягом більш ніж одного року після закриття кримінальної справи відносно їх родича п. В., і національні суди жодним чином не відреагували на цей факт.

54. Таким чином, Суд доходить висновку, що це втручання не може розглядатися як таке, що було здійснене "згідно із законом", оскільки законодавство України не визначає з достатньою чіткістю межі та умови здійснення органами влади своїх дискреційних повноважень у сфері, про яку йдеться, та не передбачає достатніх гарантій захисту від свавілля при застосуванні таких заходів спостереження.

Таким чином, у цій справі відбулось порушення статті 8 Конвенції в зв'язку з арештом кореспонденції заявників.

Справи «смертників»

Полторацький проти України (*Poltoratskiy v. Ukraine*), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 38812/97

150. У своїй початковій заяві заявник скаржився на обмеження права на побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли зустрічатися з адвокатом, надсилати й отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом.

151. Суд вважає, що скарги заявника слід розглядати за статтею 8 [Конвенції](#), яка передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

152. Комісія встановила, що право заявника на зустрічі з батьками, які включали візити його представника п. Воскобойнікова, обмежувалося до одного побачення на місяць, і що під час цих побачень були присутніми двоє охоронців, які слухали розмови і мали право втручатися, коли вважали, що ув'язнений або його родичі казали щось «не те». Крім того, Комісія встановила, що у побаченні могло бути відмовлено у випадку застосування до заявника дисциплінарного покарання за порушення в'язничних правил. Щодо листування Комісія зазначала, що у той час, коли, відповідно до Інструкції, заявник міг надсилати родичам одного листа на місяць і отримувати листи в необмеженій кількості, вся кореспонденція перлюструвалася.

153. Погоджуючись із Комісією, Суд вважає, що згадані вище обмеження становили втручання державного органу у здійснення заявником права на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденції, гарантованого пунктом 1 статті 8 [Конвенції](#).

154. Таке втручання може бути виправданим лише за виконання умов пункту 2 цієї статті. Зокрема, для того щоб втручання не суперечило статті 8, воно має здійснюватися «відповідно до закону», мати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі «Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1993 року, серія А, № 61, с.32, п. 84; і рішення у справі «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*) від 23 вересня 1998 року, Reports 1998-VII, с. 2853, п. 36).

155. Насамперед Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене «відповідно до закону». Цей вираз найперше вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, зможе передбачити його наслідки для себе. До того ж це законодавство має відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах «Круслен проти Франції» (*Kruslin v. France*) та «Ювіг проти Франції» (*Huvig v. France*) від 24 квітня 1990 року, серія А, №176-А, с. 20, п. 27, і серія А, №176-В, с. 52, п. 26 відповідно).

156. Стверджуючи, що ці вимоги було виконано, Уряд посилався у своїх письмових зауваженнях на [Закон «Про попереднє ув'язнення»](#) та [Виправно-трудоий кодекс](#). У своїх наступних зауваженнях він також послався на Інструкцію і [Тимчасове положення](#). Заявник стверджував, що лише певні внутрішні інструкції видавалися для регулювання умов тримання під вартою осіб, які очікували виконання смертної кари.

157. Суд зазначає, що [Закон](#) регулює умови тримання під вартою до набрання вироком законної сили. Крім того, він зауважує, що, хоча [Кодекс](#) передбачає загальну правову основу для умов тримання під вартою, компетентні органи влади у цій справі не посилалися на його

положення, коли інформували заявника чи його батьків про правила, які застосовуються до засудженого на смертну кару.

158. З документів, поданих сторонами, та фактів, встановлених Комісією, випливає, що після набрання вироком законної сили умови тримання під вартою засуджених до смертної кари регулювалися Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою та Верховним Судом. Суд зазначає, що Інструкція була внутрішнім документом, який не підлягав опублікуванню, атому не був доступний громадськості.

159. Суд зазначає, що Інструкція була замінена [Тимчасовим положенням](#), затвердженим Наказом № 72 від 25 червня 1999 року Державного департаменту України з питань виконання покарань і зареєстрованим у Міністерстві юстиції 1 липня 1999 року за № 426/3719, яке набрало чинності 11 липня 1999 року і було доступним для громадськості. Тимчасове положення розширило права засуджених до смертної кари. Зокрема, ув'язненим було дозволено одержувати шість посилок і три бандеролі на рік, відправляти й отримувати листи без обмежень та мати щомісячні побачення з родичами тривалістю до двох годин. Проте, як зазначила Комісія, Тимчасове положення не застосовувалося до фактів, на які скаржився заявник і які мали місце до 11 липня 1999 року.

160. За цих обставин, вважає Суд, не можна сказати, що втручання у право заявника на повагу до приватного і сімейного життя, до кореспонденції було здійснене «відповідно до закону», як цього вимагає пункт 2 статті 8 [Конвенції](#).

161. З огляду на цей висновок, Суд, як і Комісія, вважає зайвим розглядати, чи було втручання у цій справі необхідним у демократичному суспільстві для досягнення однієї із законних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 [Конвенції](#).

162. Таким чином, статтю 8 [Конвенції](#) було порушено.

Кузнецов проти України (*Kuznetsov v. Ukraine*), рішення від 29 квітня 2003 р. заява № 39042/97

130. У своїй заяві заявник скаржився на обмеження права на побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли мати зустрічі з адвокатом та відсилати і отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом.

131. Суд вважає, що скарги заявника слід розглядати за статтею 8 Конвенції, яка передбачає:

"1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб".

132. Комісія встановила, що право заявника на побачення з матір'ю обмежувалось до одного побачення на місяць і що під час цих побачень були присутніми два охоронці, які слухали розмови і мали право втручатися, коли вони вважали, що ув'язнений або його родичі казали будь-що "неправдиве". Крім того, Комісія встановила, що у побаченні могло бути відмовлено у випадку застосування до заявника дисциплінарного покарання за порушення в'язничних правил. Що стосується листування, Комісія зазначала, що тоді, як відповідно до інструкції заявник міг надсилати родичам один лист на місяць і отримувати листи без обмежень щодо кількості, вся кореспонденція перлюструвалася.

133. Погоджуючись із Комісією, Суд вважає, що вищезгадані обмеження становили втручання державного органу у використання заявником свого права на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденцію, гарантованого статтею 8 § 1 Конвенції.

134. Таке втручання може бути виправданим лише при виконанні умов другого параграфу цієї статті. Зокрема, щоб не суперечити статті 8, втручання повинно бути здійснене “відповідно до закону”, переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі “Сільвер та інші проти Об'єднаного Королівства” від 25 березня 1993 р., серія А № 61, с.32, § 84; і рішення у справі “Петра проти Румунії” від 23 вересня 1998 р., Звіти 1998-VII, с.2853, § 36).

135. Насамперед, Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене “відповідно до закону”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах “Круслін проти Франції” та “Ювіг проти Франції” від 24 квітня 1990 р., серія А №176-А, с.20, § 27, і серія А №176-В, с.52, § 26, відповідно).

136. Стверджуючи, що ці вимоги були виконані, Уряд посилався в своїх письмових зауваженнях на Закон “Про попереднє ув'язнення” та Виправно-трудоий кодекс. У своїх наступних зауваженнях він також послався на Інструкцію та Тимчасове положення. Заявник стверджував, що лише певні внутрішні інструкції видавалися для регулювання умов утримання осіб, які очікували смертної кари.

137. Суд зауважує, що закон регулює умови утримання до вступу вироку в законну силу. Крім того, він зауважує, що хоча Кодекс передбачає загальну правову основу для умов тримання під вартою, компетентні органи влади у цій справі не посілалися на його положення, коли інформували заявника чи його батьків про правила, які застосовуються до засудженого до смертної кари.

138. З документів, поданих сторонами, та фактів, встановлених Комісією, випливає, що після вступу вироку в законну силу умови тримання під вартою засуджених до смертної кари регулювалися Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральним прокурором та Верховним Судом. Суд зазначає, що Інструкція була внутрішнім документом, який не підлягав публікації, а тому не був доступний громадськості.

139. Суд зазначає, що Інструкція була замінена Тимчасовим положенням, затвердженим Державним департаментом з питань виконання покарань наказом № 72 від 25 червня 1999 р. і зареєстрованим в Міністерстві юстиції 1 липня 1999 р. за №426/3719, який набув чинності 11 липня 1999 р. і був доступним для громадськості. Тимчасове положення розширило права засуджених до смертної кари. Зокрема, ув'язненим було дозволено отримувати шість посилок та три бандеролі на рік, відправляти і отримувати листи без обмежень та мати щомісячні побачення з родичами тривалістю до двох годин. Проте, як зазначалося Комісією, Тимчасове положення не застосовувалось до фактів, на які скаржився заявник і які мали місце до 11 липня 1999 р.

140. За цих обставин Суд вважає, що не можна сказати, що втручання в право заявника на повагу до приватного і сімейного життя та кореспонденцію було здійснене “відповідно до закону”, як вимагається статтею 8 § 2 Конвенції.

141. З огляду на цей висновок Суд, як і Комісія, вважає зайвим розглядати, чи у цій справі втручання було необхідним у демократичному суспільстві для досягнення однієї з законних цілей в сенсі статті 8 § 2 Конвенції.

142. Таким чином, статтю 8 Конвенції було порушено.

Назаренко проти України (*Nazarenko v. Ukraine*), рішення від 29 квітня 2009 р., заява № 39483/98

146. У своїй заяві до суду заявник скаржився, що йому було заборонено направляти та отримувати листи від родини та отримувати поштові посилки з теплим одягом та продуктами харчування. В його зауваженнях щодо прийнятності та суті він зауважив, що з дати винесення рішення Верховним судом Автономної Республіки Крим від 26 квітня 1996 року він не міг отримувати передачі та поштові посилки вагою до 8 кілограмів, а також з грудня 1997 року йому не було дозволено купувати продукти харчування в магазині слідчого ізолятора.

147. Суд погоджується, що скарги заявника мають бути розглянуті відповідно до статті 8 Конвенції, яка передбачає таке:

“1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб”.

148. Перш за все Суд повторює, що Конвенція діє для всіх Договірних Сторін виключно стосовно тих подій, які відбулись після набуття чинності Конвенцією стосовно цієї Сторони. Суд відповідно має юрисдикцію перевіряти скарги заявника настільки, наскільки вони стосуються періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набула чинності для України.

149. Протягом візиту делегації Суду до Сімферопольського слідчого ізолятора було встановлено, що заявник почав отримувати пошту з кінця 1998 року. Протягом часу його ув'язнення він отримав чотири або п'ять листів від його родини. Однак Суд не може встановити точно дату, коли ці листи були відправлені та отримані заявником та чи відповідає кількість отриманих заявником листів кількості, що була відправлена йому. В зв'язку із цим Суд наголошує, що згідно з Інструкцією заявникові було дозволено направляти один лист на місяць та отримувати листи без обмежень (§74 вище). Більше того, як уже було зауважено, заявник писав до своєї матері практично кожного місяця та він не отримав листа, відправленого йому в вересні 1999 року (§§30 та 53 вище).

150. Суд зауважує, що згідно із заявами свідків, заслуханих делегацією, ситуація стосовно відправлення та отримання пошти значно покращилась після набуття чинності Тимчасовим положенням, тобто з 11 липня 1999 року або невдовзі після того (§§41 та 54 вище). Суд також зауважує, що заявник почав отримувати посилки приблизно у вересні 1998 року (§31 вище). Він міг отримувати посилки з продуктами харчування, але що стосується одягу, то йому не було дозволено одягати будь-який інший одяг, ніж той, що був дозволений адміністрацією слідчого ізолятора, за винятком нижньої білизни та шкарпеток.

151. Суд погоджується, що вищенаведені обмеження з боку державної влади втручаються в право заявника на повагу до його кореспонденції, яке гарантоване §1 статті 8 Конвенції та що ці обмеження можуть бути виправдані, тільки якщо були виконані умови параграфу другого цієї статті.

152. Зокрема, щоб не суперечити статті 8, втручання повинно бути здійснено “відповідно до закону”, мати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі “*Сільвер та інші проти Сполученого Королівства*” від 25 березня 1993 р., серія А №61, с.32, §84; і рішення у справі “*Петра проти Румунії*” від 23 вересня 1998 р., Звіти 1998-VII, с.2853, §36).

153. Насамперед, Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснено “відповідно до закону”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступно відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах “*Круслін проти Франції*” та “*Ювіг проти Франції*” від 24 квітня 1990 р., серія А №176-А, с.20, §27, і серія А №176-В, с.52, §26, відповідно).

154. Уряд у своїх письмових зауваженнях звертається до Закону. У своїх додаткових зауваженнях Уряд додає посилання на Виправно-трудоий кодекс (Кодекс), Інструкцію та Тимчасове положення (§116 вище).

А. Період між 11 вересня 1997 року та 11 липня 1999 року

155. Суд зауважує, що закон регулює умови утримання до вступу вироку в законну силу (§76 вище). Із заяв свідків, заслуханих делегацією, та з документів, наданих Урядом, видно, що після того, як вирок вступав у законну силу, умови утримання засуджених до смертної кари в основному регулювались Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою та Верховним Судом (§§73-75 вище). Однак Кодекс встановлює основну правову базу стосовно умов утримання (§82 вище).

1. Виправно-трудоий кодекс

156. Суд зауважує, що хоча Кодекс відповідає другій вимозі, яка впливає з виразу “у відповідності до закону”, а саме, що закон має бути доступним, він не відповідає третій вимозі, зокрема, що закон має бути передбачуваним, у значенні сенсу та природи оскаржуваних заходів.

157. Суд зазначає, що Уряд звертається до частини 3 статті 41 Кодексу, згідно з якою “засудженим, незалежно від призначеного їм виду режиму, дозволяється одержання не більш як двох бандеролей на рік” (§85 вище). Однак це положення є частиною статті 41, яка встановлює правила стосовно отримання посилок та бандеролей осіб, засуджених до позбавлення волі. Суд погоджується з тим, що було б незрозумілим, якби особи, засуджені до смертної кари, включались до осіб, засуджених до позбавлення волі, в сенсі Кодексу, оскільки смертна кара застосовується стосовно злочинців, щодо яких вважається неможливим перевиховання шляхом позбавлення волі. Суд зауважує, що правова позиція є більш зрозумілою в другому параграфі статті 41 Кодексу, яка встановлює, що “засудженим, які відбувають позбавлення волі в тюрмах, одержання посилок і передач не дозволяється”. У цій справі заявник був постійно ув’язнений у Сімферопольському слідчому ізоляторі, а не у виправно-трудоий колонії, не у виховно-трудоий колонії чи у виправно-трудоий колонії-поселенні, як зазначено в першій та четвертій частинах цієї статті.

158. У світлі цих обставин Суд доходить висновку, що обмеження, які були накладені Кодексом, згідно з зауваженнями Уряду, не були передбачуваними, щоб відповідати вимогам другого параграфу статті 8 Конвенції, оскільки заявник не міг знати з впевненістю, чи застосовуються до нього обмеження, встановлені Кодексом, стосовно кількості посилок та бандеролей, які ув’язненим дозволено було отримувати від родичів.

2. Інструкція

159. Суд зауважує, що Інструкція була внутрішнім документом, який не був доступний громадськості: Уряд надіслав Суду лише частину її.

160. Суд зазначає, що за цих обставин не можна говорити, що втручання в право заявника стосовно його кореспонденції здійснювалось “у відповідності до закону”, як того вимагає §2 статі 8 Конвенції. Дійсно, Інструкція була замінена на Тимчасове положення, затверджене Державним департаментом з питань виконання покарань 25 червня 1999 року наказом №72 та зареєстроване 1 липня 1999 року під №426/3719 Міністерством юстиції України, яке набуло чинності 11 липня 1999 року і яке було публічним. Однак Тимчасове положення не застосовується до фактів, які відбулись до 11 липня 1999 року.

161. Таким чином, статтю 8 Конвенції було порушено в період між 11 вересня 1997 року та 11 липня 1999 року.

В. Період після 11 вересня 1999 року

162. Стосовно періоду після 11 липня 1999 року Суд повторює, що адвокат заявника повідомив у своєму листі від 24 липня 1999 року Суд, що умови утримання в “коридорі смерті” стосовно заявника значно покращились. Родичам заявника було дозволено передати йому теплі речі та надсилати посилки з їжею двічі на місяць, було дозволено щомісячні побачення з родичами без жодних обмежень та не було обмежень щодо кореспонденції. Суд також зауважує, що така сама інформація була повідомлена Суду матір’ю заявника в її листі від 8 липня 1999 року.

163. Суд зазначає, що протягом цього періоду заявник не скаржився, що його кореспонденція контролюється.

164. Стосовно обмежень, встановлених Тимчасовим положенням, згідно з якими заявникові було дозволено отримання шести посилок та трьох бандеролей на рік, Суд допускає, що таке обмеження становить втручання в право заявника на повагу до кореспонденції. Таке втручання є “у відповідності до закону”, тобто Тимчасовим положенням, та може бути розцінено як таке, що має на меті правову мету “попередження заворушень чи злочинів”, маючи на увазі зацікавленість адміністрації слідчого ізолятора в забезпеченні того, щоб шкідливі для слідчого ізолятора речі не проносили до слідчого ізолятора.

165. Стосовно необхідності такого втручання Суд має взяти до уваги логічну проблему, яка включає обробку необмеженої кількості посилок, що надходять до великої пенітенціарної установи, в цій справі в установі утримувалось більше 3 тисяч в’язнів. Надання дозволу ув’язненим на отримання необмеженої кількості посилок чи бандеролей має тягнути за собою велику кількість роботи частини персоналу слідчого ізолятора для контролювання кожної посилки з точки зору збереження безпеки слідчого ізолятора. Режим охорони всередині слідчого ізолятора має на меті захист суспільства від небезпечних злочинців, а також захист самих ув’язнених всередині. Адміністрація слідчого ізолятора в зв’язку із цим мала законний інтерес захистити безпеку засобом, який би зменшив або лімітував ризик небезпеки. В той же час має бути дотриманий необхідний баланс між інтересами безпеки і повагою до права ув’язненого підтримувати контакти із зовнішнім світом.

166. У цій справі Суд зауважує, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні шість тижнів може бути розцінена як такий баланс, беручи до уваги, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу та медикаменти для всіх ув’язнених протягом

позбавлення волі. На додаток Суд посилається на свідчення Уряду, що немає обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші, щоб придбати продукти харчування в магазині слідчого ізолятора.

167. На фоні цих обставин та маючи на увазі межі розсуду, що має Уряд при врегулюванні в'язничного життя, Суд зауважує, що заходи були пропорційними меті запобігання заворушенням та злочинам.

168. Таким чином, статтю 8 Конвенції стосовно періоду після 11 липня 1999 року порушено не було.

Данкевич проти України (*Dankevich v. Ukraine*), рішення від 29 квітня 2003 р., заява № 40679/98

146. Заявник скаржився на те, що йому було дозволено отримувати лише одну бандероль з продуктами харчування та речами туалету двічі на місяць.

147. Суд погоджується, що скарги заявника мають бути розглянуті відповідно до статті 8 Конвенції, яка передбачає таке:

“1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і до таємниці кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб”.

148. Перш за все, Суд повторює, що Конвенція діє для всіх Договірних Сторін виключно стосовно тих подій, які відбулись після набуття чинності Конвенцією стосовно цієї Сторони. Суд відповідно має юрисдикцію перевіряти скарги заявника настільки, наскільки вони стосуються періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набула чинності для України.

149. З записів слідчого ізолятора виявилось, що заявник отримував пакети від його дружини та/або матері, які в основному містили продукти харчування та речами туалету, 26 серпня, 27 жовтня, 29 грудня 1997 року та 27 лютого, 24 квітня та 27 жовтня 1998 року (§58). Він не використовував свого права у червні 1998 року. Заявник не заперечував зміст записів слідчого ізолятора.

150. Суд зазначає, що обмеженням кількості бандеролей та посилок, які заявник мав право отримувати, органи державної влади втручались у право заявника на повагу до його кореспонденції, гарантоване §1 статті 8 Конвенції та що такі обмеження можуть бути виправдані лише за умови, зазначені у другому параграфі цієї статті.

151. Зокрема, щоб не суперечити статті 8, втручання має бути здійснено “відповідно до закону”, переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі *“Сільвер та інші проти Сполученого Королівства”* від 25 березня 1993 р., серія А №61, с.32, §84; і рішення у справі *“Петра проти Румунії”* від 23 вересня 1998 р., Звіти 1998-VII, с.28-53, §36).

152. Насамперед Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснено “відповідно до закону”. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах “Круслін проти Франції” та “Ювіг проти Франції” від 24 квітня 1990 р., серія А №176-А, с.20, §27, і серія А №176-В, с.52, §26, відповідно).

153. Уряд у своїх письмових зауваженнях звертається до Закону. У своїх додаткових зауваженнях Уряд додає посилання на Виправно-трудоий кодекс (Кодекс), Інструкцію та Тимчасове положення (§114).

1. Період між 11 вересня 1997 року та 11 липня 1999 року

154. Суд зауважує, що закон регулює умови утримання до вступу вироку в законну силу (§76 вище). Із заяв свідків, заслуханих делегацією, та з документів, наданих Урядом, видно, що після того, як вирок вступав у законну силу, умови утримання засуджених до смертної кари в основному регулювались Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою та Верховним Судом (§§73-75 вище). Однак, Кодекс встановлює основну правову базу стосовно умов утримання (§§82-87).

(а) Виправно-трудоий кодекс

155. Суд зауважує, що хоча Кодекс відповідає другій вимозі, що впливає з виразу “у відповідності із законом”, а саме, що закон має бути доступним, він не відповідає третій вимозі, зокрема, що закон має бути передбачуваний, у значенні сенсу та природи оскаржуваних заходів.

156. Суд зазначає, що Уряд звертається до частини 3 статті 41 Кодексу, згідно з якою “засудженим, незалежно від призначеного їм виду режиму, дозволяється одержання не більш як двох бандеролей на рік” (§85 вище). Однак це положення є частиною статті 41, яка встановлює правила стосовно отримання посилок та бандеролей осіб, засуджених до позбавлення волі. Суд погоджується з тим, що було б незрозумілим, якби особи, засуджені до смертної кари, включались до осіб, засуджених до позбавлення волі, в сенсі Кодексу, оскільки смертна кара застосовується стосовно злочинців, щодо яких вважається неможливим перевиховання шляхом позбавлення волі. Суд зауважує, що правова позиція є більш зрозумілою в другому параграфі статті 41 Кодексу, яка встановлює, що “засудженим, які відбувають позбавлення волі в тюрмах, одержання посилок і передач не дозволяється”. У цій справі заявник був постійно ув’язнений в Сімферопольському слідчому ізоляторі, а не у виправно-трудоий колонії, не у виховно-трудоий колонії чи у виправно-трудоий колонії-поселенні, як зазначено в першій та четвертій частинах цієї статті (§85).

157. У світлі цих обставин Суд доходить висновку, що обмеження, які були накладені Кодексом, згідно з зауваженнями Уряду, не були передбачуваними, щоб відповідати вимогам другого параграфа статті 8 Конвенції, оскільки заявник не міг знати з впевненістю, чи застосовуються до нього обмеження, встановлені Кодексом, стосовно кількості посилок та бандеролей, які ув’язненим дозволено було отримувати від родичів.

(б) Інструкція

158. Суд зауважує, що Інструкція була внутрішнім документом, який не був доступний громадськості: Уряд надіслав Суду лише частину її.

159. Суд зазначає, що за цих обставинах не можна говорити, що втручання в право заявника стосовно його кореспонденції здійснювалось “у відповідності із законом”, як того вимагає §2 статі 8 Конвенції. Дійсно, Інструкція була замінена на Тимчасове положення, затверджене Державним департаментом з питань виконання покарань 25 червня 1999 року наказом №72 та зареєстроване 1 липня 1999 року під №426/3719 Міністерством юстиції України, яке набуло чинності 11 липня 1999 року і яке було публічним. Однак Тимчасове положення не застосовується до фактів, які відбулись до 11 липня 1999 року.

160. Таким чином, статтю 8 Конвенції було порушено в період між 11 вересня 1997 року та 11 липня 1999 року.

2. Період після 11 липня 1999 року

161. Суд вважає, що скарга заявника відносилась до періоду переважно до 11 липня 1999 року, коли він мав право отримувати дві бандеролі на рік (§74), та що він не скаржився, що його кореспонденція контролювалась після цієї дати.

162. Однак Суд вважає за потрібне розглянути також обмеження, які викладені у Тимчасовому положенні, де заявникові дозволялось отримувати шість посилок та три бандеролі на рік.

Допускається, що таке обмеження становить втручання в право заявника на повагу до кореспонденції. Таке втручання є “у відповідності із законом”, тобто Тимчасовим положенням, та може бути розцінено як таке, що має на меті правову ціль “попередження заворушень чи злочинів”, маючи на увазі зацікавленість адміністрації слідчого ізолятора в забезпеченні того, щоб шкідливі для слідчого ізолятора речі не проносили до слідчого ізолятора.

163. Стосовно необхідності такого втручання Суд має взяти до уваги логічну проблему, яка включає обробку необмеженої кількості посилок, що прибуватимуть до великої пенітенціарної установи, в цій справі в установі утримувалось більше 3 тисяч в'язнів. Надання дозволу ув'язненим на отримання необмеженої кількості посилок чи бандеролей має тягнути за собою велику кількість роботи частини персоналу слідчого ізолятора для контролювання кожної посилки з точки зору збереження безпеки слідчого ізолятора. Режим охорони всередині слідчого ізолятора має на меті захист суспільства від небезпечних злочинців, а також захист самих ув'язнених усередині. Адміністрація слідчого ізолятора в зв'язку із цим мала законний інтерес захистити безпеку засобом, який би зменшив або лімітував ризик небезпеки. В той же час має бути дотриманий необхідний баланс між інтересами безпеки і повагою до права ув'язненого підтримувати контакти із зовнішнім світом.

164. У цій справі Суд зауважує, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні шість тижнів може бути розцінена як такий баланс, беручи до уваги, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу та медикаменти для всіх ув'язнених протягом позбавлення волі. На додаток Суд посилається на свідчення Уряду, що немає обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші, щоб придбати продукти харчування в магазині слідчого ізолятора.

165. На фоні цих обставин та маючи на увазі межі розсуду, що має Уряд при врегулюванні в'язничного життя, Суд зауважує, що заходи були пропорційні меті запобігання заворушенням та злочинам.

166. Таким чином, статтю 8 Конвенції стосовно періоду після 11 липня 1999 року порушено не було.

Хохлич проти України (*Khokhlich v. Ukraine*), рішення від 29квітня 2003 р., заява № 41707/98

197. Суд вважає скарги заявника про те, що його було позбавлено можливості отримувати від матері додаткові посилки з їжею та мати двогодинні побачення з родичами, такими, що підпадають під дію статті 8 Конвенції, яка передбачає:...

198. Насамперед Суд повторює, що Конвенція діє для всіх Договірних сторін виключно стосовно тих фактів, які мали місце після набрання Конвенцією чинності для цієї сторони. Отже, Суд має юрисдикцію розглядати скарги заявника, які стосуються періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набрала чинності для України.

199. Із записів, зроблених у слідчому ізоляторі, випливає, що заявник отримував посилки від матері 27 лютого, 27 березня, 26 квітня 1996 року. Більше того, він отримував бандеролі від неї 27 травня, 31 липня, 2 жовтня, 5 грудня 1996 року, 5 лютого, 11 квітня, 4 червня, 4 серпня, 6 жовтня, 10 грудня 1997 року та 10 лютого і 14 квітня 1998 року (див. пункт 93 вище). Суд зауважує, що кількість посилок чи бандеролей, які могла надсилати заявникові його родина, ніколи не обмежувалася внаслідок покарання, застосованого до заявника адміністрацією слідчого ізолятора.

200. Суд вважає, що обмеження кількості посилок і бандеролей, які було дозволено отримувати заявникові, та позбавлення його можливості мати двогодинні побачення з родичами становлять втручання у право заявника на повагу до кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції, і що ці обмеження можуть бути виправдані, тільки якщо було виконано умови пункту 2 цієї статті.

201. Насамперед Суд повинен розглянути, чи втручання було здійснене "згідно із законом". Цей вираз передовсім вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, зокрема, має бути здатною передбачити його наслідки для себе, а крім того, це законодавство має відповідати принципу верховенства права (див. рішення у справах "Круслен проти Франції" та "Ювіг проти Франції" від 24 квітня 1990 року, серія А, N 176-А, с. 20, п. 27 і серія А, N 176-В, с. 52, п. 26, відповідно).

202. Уряд у своїх письмових зауваженнях посилається на Закон. У додаткових зауваженнях Уряд посилається на Виправно-трудоий кодекс (Кодекс), Інструкцію та Тимчасове положення (див. пункт 158 вище).

А. Період з 11 вересня 1997 року по 11 липня 1999 року 203. Суд зауважує, що Закон регулює умови тримання під вартою до набрання вироком законної сили. Із заяв свідків, заслуханих делегацією, та з документів, наданих Урядом, видно, що після набрання вироком законної сили умови тримання під вартою засуджених до смертної кари головним чином регулювались Інструкцією, виданою Міністерством юстиції, Генеральною прокуратурою та Верховним Судом (див. пункт 112 вище). Проте Кодекс встановлює основну правову базу стосовно умов тримання під вартою (див. пункти 121 - 126 вище).

1. Виправно-трудоий кодекс

204. Суд зауважує, що хоча Кодекс відповідає другій вимозі, яка випливає з виразу "згідно із законом", а саме - що закон має бути доступний, він не відповідає третій вимозі, тобто що закон має бути передбачуваний стосовно змісту й характеру оскаржуваних заходів.

205. Суд зазначає, що Уряд посилається на частину третю статті 41 Кодексу, згідно з якою "засудженим,

незалежно від призначеного їм виду режиму, дозволяється одержання не більш як двох бандеролей на рік" (див. пункт 124 вище). Однак, це положення є частиною статті 41, яка встановлює правила стосовно отримання посилок і бандеролей особами, засудженими до позбавлення волі. Суд вважає, що було б незрозуміле, якби особи, засуджені до смертної кари, включались до осіб, засуджених до позбавлення волі, у розумінні Кодексу, оскільки смертна кара застосовується до злочинців, перевиховання яких шляхом позбавлення волі вважається неможливим. Суд зауважує, що частина друга статті 41 Кодексу робить юридичну ситуацію більш непевною, оскільки вона передбачає, що "засудженим, які відбувають покарання в тюрмах, одержання посилок і передач не дозволяється". У даному випадку заявник перебував у постійному ув'язненні у Хмельницькому слідчому ізоляторі, а не у виправно-трудова колонії, не у виховно-трудова колонії чи у виправно-трудова колонії-поселенні, як зазначено в частинах першій та четвертій цієї статті.

206. У світлі цих обставин Суд доходить висновку, що обмеження, встановлені Кодексом, згідно із зауваженнями Уряду, не були передбачуваними, щоб відповідати вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції, оскільки заявник не міг знати напевно, чи застосовуються до нього обмеження, встановлені Кодексом, щодо кількості посилок і бандеролей, які ув'язненим було дозволено отримувати від родичів.

2. Інструкція

207. Суд зауважує, що Інструкція - це внутрішній документ, не доступний для громадськості: Уряд надіслав Суду лише її частину.

208. Суд зазначає, що за цих обставин не можна говорити, що втручання у право заявника стосовно його кореспонденції здійснювалося "згідно із законом", як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції. Справді, Інструкцію замінило Тимчасове положення, затверджене наказом N 72 Державного департаменту з питань виконання покарань 25 червня 1999 року та зареєстроване 1 липня 1999 року під N 426/3719 Міністерством юстиції України. Це положення набрало чинності 11 липня 1999 року і було оприлюднене. Однак, Тимчасове положення не застосовується до фактів, які мали місце до 11 липня 1999 року.

209. Таким чином, у період з 11 вересня 1997 року по 11 липня 1999 року статтю 8 Конвенції було порушено.

В. Період після 11 липня 1999 року

210. Суд зауважує, що початкова скарга заявника стосувалася періоду до 11 липня 1999 року, коли він мав право отримувати дві бандеролі на рік (див. пункт 113 вище), і що він не скаржився на перевірку його кореспонденції після цієї дати.

211. Проте, беручи до уваги важливість контактів між засудженими до смертної кари та їхніми родинами, Суд вважає необхідним перевірити також обмеження, передбачені Тимчасовим положенням, відповідно до якого заявникові дозволялося отримувати шість посилок і три бандеролі на рік.

Суд визнає, що таке обмеження становить втручання у право заявника на повагу до кореспонденції. Таке втручання здійснене "згідно із законом", тобто Тимчасовим положенням, і може бути розцінене як таке, що має законну мету - "запобігання заворушенням чи злочинам", якщо брати до уваги заінтересованість адміністрації слідчого ізолятора в забезпеченні того, щоб до слідчого ізолятора не потрапляли шкідливі речі.

212. У зв'язку з необхідністю такого втручання Суд має взяти до уваги проблему, яка логічно впливає з обробки необмеженої кількості посилок, що прибуватимуть до великої пенітенціарної установи, - у даному випадку в установі перебувало більше трьох тисяч ув'язнів. Надання дозволу ув'язненим на отримання необмеженої кількості посилок чи бандеролей спричинить значне збільшення роботи в частини персоналу слідчого ізолятора при контролюванні кожної посилки з погляду убезпечення слідчого ізолятора. Режим

внутрішньої безпеки слідчого ізолятора має на меті захист громадськості від небезпечних злочинців, а також захист самих ув'язнених. У зв'язку з цим адміністрація слідчого ізолятора законно заінтересована в захисті безпеки засобами, які б зменшили або обмежили ризик небезпеки. Разом з тим має бути дотриманий необхідний баланс між інтересами безпеки і повагою до права ув'язненого на підтримання контактів із зовнішнім світом.

213. У цій справі Суд вважає, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні шість тижнів можна розцінювати як такий баланс, з огляду на те, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу та медикаменти для всіх ув'язнених на період їхнього перебування під вартою. Додатково Суд посилається на свідчення Уряду про відсутність обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші на придбання продуктів у магазині слідчого ізолятора.

214. На цих підставах та з огляду на право розсуду, яке належить Урядові при врегулюванні в'язничного життя, Суд вважає, що заходи були пропорційні меті запобігання заворушенням та злочинам.

15. Таким чином, порушення статті 8 Конвенції стосовно періоду після 11 липня 1999 року не бул

